

Установа адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны”

Факультэт філалагічны

Кафедра беларускай мовы

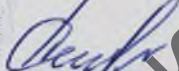
УЗГОДНЕНА

УЗГОДНЕНА

Загадчык кафедры

Дэкан факультэта

_____ А.М. Воінава

_____ А.М. Палуян

19.04. 2023 г.

19.04. 2023 г.

Электронны вучэбна-метадычны комплекс
па вучэбнай дысцыпліне

ЛИНГВІСТЫКА ТЭКСТУ

для спецыяльнасці 1-21 05-01 Беларуская філалогія (па напрамках):
1-21 05 01-01 Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць)

Складальнік: Станкевіч А.А.

Разгледжана і зацверджана
на пасяджэнні

Навукова-метадычнага савета ўніверсітэта 24 мая 2023 г.,
пракакол № 9

Установа адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны”

Факультэт філалагічны

Кафедра беларускай мовы

УЗГОДНЕНА

УЗГОДНЕНА

Загадчык кафедры

Дэкан факультэта

_____ А.М. Воінава

_____ А.М. Палуян

__ мая _____ 2023 г.

__ мая _____ 2023 г.

**Электронны вучэбна-метадычны комплекс
па вучэбнай дысцыпліне**

ЛІНГВІСТЫКА ТЭКСТУ

для спецыяльнасці 1-21 05-01 Беларуская філалогія (па напрамках):
1-21 05 01-01 Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць)

Складальнік: Станкевіч А.А.

Разгледжана і зацверджана
на пасяджэнні

Навукова-метадычнага савета ўніверсітэта мая 2023 г.,
пратакол № _____

ЗМЕСТ

Тлумачальная запіска	
Тэматычны план	
Змест вучэбнага матэрыялу	
ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	
Тэма 1 Тэорыя тэксту і яе змест	
Тэма 2 Тэкст як аб'ект лінгвістычнага аналізу	
Тэма 3 Асноўныя катэгорыі і характарыстыкі тэксту	
Тэма 4 Вобразнасць і выяўленчая выразнасць як катэгорыі літаратурна-мастацкага і публіцыстычнага тэксту	
ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	
Матэрыялы для практычных заняткаў	
Заняткі 1 Лексіка-семантычныя сродкі выяўленчай выразнасці	
Заняткі 2 Сінтаксічныя сродкі выяўленчай выразнасці	
Заняткі 3 Функцыянальна-сэнсавыя тыпы тэкстаў	
РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЮ ВЕДАЎ	
Заданні для самастойнай работы	
Тэматыка рэфератаў	
Тэставыя пытанні	
Пытанні да экзамену	
ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ	
Вучэбная праграма	
Літаратура	

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПСКА

Вучэбна-метадычны комплекс па дысцыпліне “Лінгвістыка тэксту” складзены ў адпаведнасці з адукацыйным стандартам і вучэбным планам установы вышэйшай адукацыі ГДУ імя Ф. Скарыны для падрыхтоўкі спецыялістаў па спецыяльнасці 1-21 05 01 “Беларуская філалогія” (па напрамках): 1-21 05 01-01 Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць), зацверджаным 17.06.2016 г., рэгістрацыйны нумар D 21-01-16, вучэбным планам, зацверджаным 17.05.22, рэгістрацыйны нумар D-21-05-22/УП і тыпавай вучэбнай праграмы “Лінгвістыка тэксту”, зацверджанай 29.12.2012 г., рэгістрацыйны нумар ТД-Д. 277 /тып. Гэтыя дакументы прадугледжваюць, што навучанне студэнтаў у вучэбнай сфарміраваць іх кампетэнтнасць, заснаваную на набытых ведах і сфарміраваных уменнях, цэласнасць засваення гуманітарных ведаў, іх узаемасувязь з будучай прафесійнай дзейнасцю.

Дысцыпліна напрамку спецыяльнасці дзяржаўнага кампанента “Лінгвістыка тэксту” дапамагае сфарміраваць у студэнтаў уяўленне пра тэкст як аб’ект лінгвістычнага аналізу, засвоіць заканамернасці пабудовы тэксту, выявіць моўныя сродкі, пры дапамозе якіх выражаецца ідэйны і звязаны з ім эмацыянальны змест мастацкага ці публіцыстычнага твора. Вучэбная дысцыпліна “Лінгвістыка тэксту” знаёміць студэнтаў з метадыкай і “тэхнікай” лінгвістычнага вытлумачэння тэкстаў розных стыляў і жанраў. Уключэнне яе ў вучэбны план напрамку спецыяльнасці “Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць)” вызначаецца неабходнасцю набыцця студэнтамі навыкаў лінгвістычнага аналізу тэкстаў рознай жанравы-стылёвай прыналежнасці, засваення норм нацыянальнага тэкстаўтварэння, развіцця іх творчых здольнасцей па стварэнні і рэдагаванні тэкстаў навуковага, публіцыстычнага і рэкламнага характару.

У дысцыпліне асвятляюцца месца, роля і значэнне лінгвістыкі тэксту сярод іншых філалагічных дысцыплін; гісторыя ўзнікнення лінгвістыкі тэксту на Беларусі і ў замежжы; асноўныя падыходы да даследавання прыроды тэкстаў; асноўныя тэкставыя катэгорыі; найбольш істотныя характарыстыкі тэкстаў розных тыпаў; нормы нацыянальнага тэкстаўтварэння.

Мэта вучэбна-метадычнага комплексу – забяспечэнне тэарэтычнай і практычна-арыентаванай падрыхтоўкі студэнтаў у авалодванні асновамі сучаснай тэорыі тэксту, фарміраванне ў студэнтаў уяўлення пра тэкст як аб’ект лінгвістычнага аналізу, засваенне заканамернасці пабудовы тэксту, выяўленне моўных сродкаў, пры дапамозе якіх выражаецца ідэйны і звязаны з ім эмацыянальны змест мастацкага ці публіцыстычнага твора. *Задачы* вучэбна-метадычнага комплексу: структураваць праблемнае поле сучаснай лінгвістычнай тэорыі тэксту, засвоіць неабходныя тэарэтычныя звесткі пра тэкст; сфарміраваць уменне аналізаваць тэксты рознай жанравы-стылёвай прыналежнасці; развіць творчыя здольнасці студэнтаў у плане стварэння тэкстаў навуковага, публіцыстычнага і рэкламнага характару;

сфарміраваць уменне рэдагаваць тэксты рознай жанрава-стылявой прыналежнасці і ўзмацняць іх выяўленчую выразнасць.

У структуры ЭВМК вызначаюцца чатыры раздзелы: тэарэтычны, практычны, раздзел кантролю ведаў і дапаможны, кожны з якіх накіраваны на ўдасканаленне выкладання вучэбнай дысцыпліны.

Тэарэтычны раздзел уключае лекцыйны матэрыял, у якім асвятляюцца асноўныя раздзелы дысцыпліны – звесткі з гісторыі лінгвістыкі тэксту, розныя падыходы да вывучэння тэксту, структурная і змястоўная арганізацыя тэксту і яго адзінкі, асноўныя катэгорыі і ўзроўні тэксту, тыпалогія тэкстаў.

Практычны раздзел накіраваны на замацаванне тэарэтычных звестак, пададзеных у лекцыях. У ім прыводзяцца тэмы і матэрыял практычных заняткаў, пытанні, заданні і спісы літаратуры для самастойнай работы студэнтаў.

Раздзел кантролю ведаў змяшчае пытанні да экзамену, тэставыя заданні па тэмах дысцыпліны, якія могуць выкарыстоўвацца пры правядзенні бягучага і выніковага кантролю ведаў студэнтаў.

Дапаможны раздзел знаёміць з вучэбнай праграмай па дысцыпліне “Лінгвістыка тэксту”, у якую ўключаны тлумачальная запіска, змест вучэбнага матэрыялу, тэматычны план, метадычныя рэкамендацыі па арганізацыі і выкананні КСР.

Электронны вучэбна-метадычны комплекс па дысцыпліне “Лінгвістыка тэксту” складзены ў адпаведнасці з сучаснымі навукова-метадычнымі патрабаваннямі вышэйшай школы да ЭВМК. Ён прызначаны садзейнічаць ўдасканаленню вучэбнага працэсу, павышэнню прафесійнай кампетэнтнасці будучых спецыялістаў-філолагаў.

Вучэбна-метадычны комплекс па дысцыпліне “Лінгвістыка тэксту” адрасуецца студэнтам 3 курса філалагічнага факультэта спецыяльнасці 1-21 05-01 Беларуская філалогія (па напрамках): 1-21 05 01-01 Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць) дзённай формы навучання на вывучэнне якой прадугледжана 90 гадзін, з іх аўдыторных – 34 гадзіны, з якіх: лекцыйных – 20 гадзін (з іх КСР – 4 гадзіны), практычных заняткаў – 14 гадзін. Дысцыпліна вывучаецца студэнтамі ў 5 семестры. Форма справаздачы – экзамен.

ЭВМК па дысцыпліне “Лінгвістыка тэксту” адрасуецца таксама студэнтам 2, 3 курсаў завочнай скарочанай формы навучання спецыяльнасці 1-21 05-01 Беларуская філалогія (па напрамках): 1-21 05 01-01 Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць), у якіх у 4-м семестры 8 аўдыторных гадзін – 6 лекцыйных, 2 практычныя, у 5-м семестры – 2 практычныя. Форма справаздачы – экзамен у 5 семестры.

ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

для студэнтаў 3 курса дзённай формы навучання спецыяльнасці 1-21 05-01
 Беларуская філалогія (па напрамках):
 1-21 05 01-01 Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць)

1	Назва тэмы	Лекцыі	Практ	КСР	Усяго
1	2	3	4	5	6
	Раздзел 1 Лінгвістыка тэксту як навуковая дысцыпліна	4			4
1.	Тэма 1 Звесткі з гісторыі лінгвістыкі тэксту	2			2
2.	Тэма 2 Паняцце тэксту. Раздзелы тэорыі тэксту	2	2		4
	Раздзел 2 Структура тэксту і яго характарыстыкі.	10	12		22
3.	Тэма 3. Асноўныя структурныя адзінкі тэксту	2	2		4
4.	Тэма 4. Асноўныя ўласцівасці тэксту. Цэласнасць, звязнасць, падзельнасць	2	2		4
5.	Тэма 5. Асноўныя характарыстыкі тэксту. Інфармацыйнасць, мадальнасць, статычнасць, дынамічнасць	2	2		4
6.	Тэма 6. Асноўныя катэгорыі тэксту. Элакуцыйнасць, ітэратыўнасць, вобразнасць.	2	2		4
7.	Тэма 7. Тэкст у сістэме моўных узроўняў	2	2		4
	Раздзел 3. Тыпалогія тэкстаў	2	2	4	8
8.	Тэма 8. Класіфікацыя тэкстаў паводле тэматыкі, формы прадстаўлення, пабудовы			2	2
9.	Тэма 9. Класіфікацыя тэкстаў паводле функцыянальна-сэнсавай і стылёвай прыналежнасці			2	2
10.	Тэма 10. Успрыняцце тэксту і дэкадзіраванне	2	2		4
	Усяго:	16	14	4	34

ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

для студэнтаў 2, 3 курсаў завочнай скарочанай формы атрымання адукацыі спецыяльнасці 1-21 05-01 Беларуская філалогія (па напрамках):

1-21 05 01-01 Беларуская філалогія
(літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць)

1	Назва тэмы	Лекцыі	Практ	КСР	Усяго
1	2	3	4	5	6
	Раздзел 1 Лінгвістыка тэксту як навуковая дысцыпліна	2			2
1.	Тэма 1 Паняцце тэксту. Раздзелы тэорыі тэксту	2			2
	Раздзел 2 Структура тэксту і яго характарыстыкі.	4			4
3.	Тэма 3. Асноўныя структурныя адзінкі тэксту	2			2
5.	Тэма 5. Асноўныя характарыстыкі тэксту. Інфармацыйнасць, мадальнасць, статычнасць, дынамічнасць, вобразнасць	2	2		4
	Раздзел 3. Тыпалогія тэкстаў	2			2
9.	Тэма 9. Класіфікацыя тэкстаў паводле функцыянальна-сэнсавай і стылёвай прыналежнасці	2			2
	Усяго:	8	2		10

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

Раздзел 1 Лінгвістыка тэксту як навуковая дысцыпліна

Тэма 1 Звесткі з гісторыі лінгвістыкі тэксту

Уводзіны, прадмет і задачы курса. Сувязь з іншымі дысцыплінамі. Узнікненне і развіццё лінгвістыкі тэксту. Крыніцы фарміравання ЛТ: антычныя рыторыкі, вопыты філалагічнага аналізу літаратурных твораў, тэорыя мовы мастацкай літаратуры, стылістыка вобразных сродкаў мовы, функцыянальная стылістыка, тэорыя актуальнага члянэння сказа, тэорыя дэрывацыі, тэорыя семантычнага сінтаксісу.

Міждысцыплінарны характар ЛТ, уплыў на яе сумежных навук: псіхалогіі, філасофіі, кагнітыўнай лінгвістыкі, стылістыкі і інш.

Размежаванне паняццяў тэорыі тэксту і лінгвістыкі тэксту. Суадносіны паняццяў мова, маўленне і тэкст. Раздзелы лінгвістыкі тэксту: семантыка тэксту і прадмет яе вывучэння – змест тэксту; сінтактыка (граматыка) тэксту – вывучэнне яго структуры, спосабаў звязнасці; прагматыка тэксту Семантыка тэксту даследуе яго змест, знешне і ўнутрана выражаны. Гэта тлумачэнне зместу тэксту, яго інтэрпрэтацыя.

Сінтактыка тэксту вывучае яго структуру, спосабы звязнасці тэксту, стварэнне яго цэласнасці, узаемасувязь тэмы і рэмы ў працэсе разгортвання зместу.

Прагматыка тэксту займаецца вывучэннем адносін да паведамлення, выяўленнем сувязі аўтар – чытач, аратар – слухач. Яна разглядае маўленчыя паводзіны людзей, тыпы маўленчага ўзаемадзеяння на ўзроўні тэксту. Тэкст як вынік маўленчай і мысленчай дзейнасці, кампаненты тэкстаўтварэння: аўтар (адресант), чытач (адресат), тэкст, адлюстраваная рэчаіснасць, моўная сістэма.

Тэма 2 Паняцце тэксту

Агульнасеміятычнае і лінгвістычнае разуменне тэксту.

Праблема дэфініцыі тэксту. Лаканічныя і аб'ёмныя значэнні тэксту. Суадносіны паняццяў *тэкст* і *дыкурс*. Пытанне аб межах і аб'ёме тэксту, аб яго статусе як моўнай і маўленчай адзінкі.

Агульная і прыватная тэорыі тэксту, іх раздзелы. Раздзелы агульнай тэорыі тэксту – лінгвістыка тэксту, тэксталогія, стылістыка тэксту. Семантыка, прагматыка, сінтактыка тэксту.

Раздзелы прыватнай тэорыі тэксту – лінгвістычная паэтыка і літаратуразнаўчая тэорыя тэксту. Стылістыка дэкадзіравання. Камунікатыўная і функцыянальная стылістыкі.

Розныя падыходы да вывучэння тэксту. Лінгвацэнтрычны, тэкстацэнтрычны, антрапацэнтрычны (прагматычны, псіхалінгвістычны, кагнітыўны напрамкі).

Мадэлі вывучэння тэксту. Аўтар – тэкст, тэкст – чытач, тэкст – рэчаіснасць, тэкст – мова.

Раздел 2 Структура тэксту і яго адзінкі

Тэма 3 Асноўныя структурныя адзінкі тэксту

Абзац, складанае сінтаксічнае цэлае і фрагмент як структурна-кампазіцыйныя адзінкі.

Выкарыстанне абзаца ў тэкстах рознай жанрава-стылёвай прыналежнасці.

Кампазіцыйна-сэнсавы і экспрэсіўна-стылістычныя прынцыпы падзелу тэксту на абзацы. Статычныя і дынамічныя абзацы, іх моўная характарыстыка. Функцыі абзаца ў дыялагічным і маналагічным маўленні. Складанае сінтаксічнае цэлае. Пераходная строка. Тыпы сувязі слоў у ССЦ — ланцуговая, паралельная і далучальная формы злучэння сказаў у іх.

Паняцце рытміка-сінтаксічнай упарадкаванасці тэксту. Сінтаксічны паралелізм, паўторы, рэфрэны ў ССЦ.

Тэма 4 Асноўныя ўласцівасці тэксту

Адзінства знешняй і ўнутранай формы тэксту. Тэматычнае адзінства тэксту. Разгорнутасць тэксту. Тэма як згорнуты змест. Разгортванне тэмы праз падтэмы і мікратэмы. Паслядоўнасць як адлюстраванне парадку размяшчэння элементаў зместу. Кампазіцыя тэксту.

Звязнасць тэксту. Спосабы сэнсавай сувязі сказаў у тэксце. Ланцуговая і паралельная, імпліцытная і экспліцытная сувязь. Звязнасць радыяльнага і лінейнага тыпу. Структурныя сродкі сувязі: лексічныя, марфалагічныя, сінтаксічныя. Паўторная намінацыя і яе роля ў тэксце.

Цэласнасць тэксту. Камунікатыўнае, сэнсавое і тэматычнае адзінства як прадпасылкі стварэння цэласнасці тэксту. Роля ключавых слоў у стварэнні цэласнасці тэксту. Ключавыя словы і лейтматыў тэксту.

Завершанасць як інтэгратыўны параметр тэксту і вынік разгорнутасці, паслядоўнасці і звязнасці тэксту. Вычарпальнае выражэнне аўтарскага намеру як паказчык завершанасці тэксту. Завершанасць і наўмысная незавершанасць тэксту. Размежаванне паняццяў завершанасці і канцоўкі тэксту.

Кагезія як асобны від унутрытэкставых сувязей, які забяспечвае лагічную ўзаемазалежнасць асобных фактаў, дзеянняў. Сродкі кагезіі: граматычныя, лагічныя, асацыятыўныя, вобразныя, кампазіцыйна-структурныя, стылістычныя, рытмаўтваральныя. Кантактная і дыстантанная кагезія.

Падзельнасць тэксту – аб'ёмна-прагматычная і кантэкстна-варыяцыйная. Асаблівасці падзельнасці розных жанраў мастацкіх і навуковых, справавых, публіцыстычных тэкстаў.

Інтэграцыя як працэс і як вынік звязанасці асобных частак у цэлае. Асаблівасці рэалізацыі інтэграцыі ў мастацкіх і навуковых тэкстах

Тэма 5 Асноўныя характарыстыкі тэксту.

Інфармацыйнасць (катэгорыя, звязаная з падзеямі, працэсамі, фактамі). Факталагічная, канцэптуальная, метадычная, эстэтычная, універсальная, лакальная, культурная, сацыяльная, прафесійная, маўленчая інфармацыя.

Мастацкі хранатоп. Катэгорыі рэальнага мастацкага часу, час ірэальнага свету. Катэгорыі рэальнай / ірэальнай мастацкай прасторы. Моўнае выражэнне тэмпаральнасці і лакатыўнасці. Стандартныя і нестандартныя адзінкі вымярэння часу.

Персаніфікаванасць як катэгорыя тэксту. Азначанасць / неазначанасць // пэўнасць / няпэўнасць (катэгорыя, суадносная з асобай, удзельнікамі камунікатыўнага акту або падзей). Катэгорыя ацэнкі: дыктум, модус. Мадальнасць і яе моўнае выражэнне.

Статычнасць і дынамічнасць тэксту. Тэкст як вынік, прадукт творчай дзейнасці аўтара і як працэс стварэння і ўспрыняцця тэксту.

Аўтасемантыя і сінсемантыя як формы залежнасці адноснай незалежнасці адрэзкаў тэксту ў дачыненні да зместу ўсяго тэксту або яго часткі. Аўтарскія адступленні, сентэнцыя, афарызмы, цытаты як формы рэалізацыі аўтасемантыі.

Тэма 6 Асноўныя катэгорыі тэксту

Кантынуум як тэкставая катэгорыя, якая адлюстроўвае паслядоўнасць фактаў, падзей, што разгортваюцца ў часе і прасторы. Рэтраспекцыя і праспекцыя як формы кантынуума. Праспекцыя як паслядоўнае развіццё падзей, іх храналагічнае апісанне, рэтраспекцыя як увага да падзей, якія адбыліся і паступовае ўзнаўленне ходу развіцця падзей. Імпліцытныя і экспліцытныя формы рэалізацыі рэтраспекцыі і праспекцыі. Суб'ектыўна-чытацкая і аб'ектыўна-аўтарская рэтраспекцыя. Асаблівасці праяўлення рэтраспекцыі ў тэкстах розных функцыянальных стыляў.

Напружанасць тэксту як успрыняцце тэксту чытачом, праяўленне і ўзмацненне цікавасці ў працэсе развіцця падзей. Розная ступень праяўлення напружанасці і сувязь яе з жанравай характарыстыкай тэксту.

Вобразнасць як катэгорыя, якая дазваляе адлюстроўваць аб'ектыўную рэчаіснасць у мастацкай форме. Змест паняцця «слоўнае мастацтва». Сродкі стварэння мастацкіх вобразаў. Паняцце ідыястылю.

Эстэтычнасць тэксту як катэгорыя, якая фарміруе эстэтычныя пачуцці чытача, выходзіць пачуццё прыгожага і дасканаллага. Катэгорыя экспрэсіўнасці тэксту як здольнасць затрымліваць увагу чытача і сродкі яе стварэння. Выяўленча-выразныя магчымасці моўных адзінак розных узроўняў – фанетычнага, лексічнага, словаўтваральнага, фразеалагічнага і сінтаксічнага. Экспрэсіўныя рэсурсы графікі і пунктуацыі.

Тэма 7 Тэкст у сістэме моўных узроўняў

Тэкставы ўзровень як вышэйшы ярус маўленчай сістэмы. Парадыгматычныя і сінтагматычныя адносіны на ўзроўні тэксту. Парадыгматычныя адносіны паміж тэкстамі блізкай тэматычнай, жанравай або стылёвай арганізацыі. Парадыгматыка тэкстаў у залежнасці ад маўленчага намеру іх складальнікаў: інфармацыйныя, аргументуючыя, агітуючыя, эпідэйктычныя, давяральныя і інш. Сінтагматычныя адносіны

паміж тэкстамі: цыкл лекцый, творчасць аўтара, літаратурная школа, літаратурны напрамак.

Моўная стратыфікацыя тэксту: фанетычны, марфалагічны, лексічны і сінтаксічны ўзроўні. Ідэйна-эстэтычны, фабульны, жанрава-кампазіцыйны, кампазіцыйна-сінтаксічны, моўны, метрычны, рытмічны.

Раздел 3 Тыпалогія тэкстаў

Тэма 8 Класіфікацыя тэкстаў паводле тэматыкі, формы прадстаўлення, пабудовы

Тэматычная класіфікацыя тэкстаў.

Бібліятэчна-бібліяграфічная класіфікацыя тэкстаў.

Класіфікацыя па структурных асновах тэксту: дэскрыптыўныя, наратыўныя, тлумачальныя, аргументыўныя, інструктыўныя тэксты.

Класіфікацыя тэкстаў па форме прадстаўлення: вусныя, пісьмовыя.

Тыпалогія тэкстаў па характары адлюстравання рэчаіснасці: мастацкія і немастацкія.

Класіфікацыя тэкстаў па характары прадстаўлення інфармацыі: вербальныя тэксты, іканічныя, крэалізаваныя.

Характарыстыка тэкстаў па характары іх пабудовы (аповяд ад 1-й, 2-й, 3-й асобы). Паняцці вытворцы і суб'екта маўлення, іх суадносіны. Вобраз аўтара і вобраз апавядальніка, моўныя сродкі іх стварэння.

Характарыстыка тэкстаў па спосабе падачы чужога маўлення (простая, ускосная і няўласна-простая мова), іх жанрава-стылёвыя разнавіднасці.

Вызначэнне тэксту па ўдзелу ў маўленні адной, дзвюх або больш асоб. Маналог, дыялог, палілог, іх характэрныя асаблівасці. Маўленчыя тыпы маналогу. Тыты і функцыі дыялогу ў мастацкай літаратуры. Асаблівасці сцэнічнага дыялогу.

Тэма 9 Класіфікацыя тэкстаў паводле функцыянальна-сэнсавай і стылёвай прыналежнасці

Функцыянальна-сэнсавыя тыпы тэкстаў. Апісанне і яго віды – статычнае і дынамічнае. Функцыі апісання ў тэкстах рознай жанрава-стылёвай прыналежнасці – навуковым, афіцыйна-дзелавым, мастацкім і публіцыстычным. Апісанне і тэхнічная характарыстыка, іх адрозненне. Апавяданне (аповяд). Аб'ектываванае (нейтральнае) і суб'ектыўнае, эмацыянальнае апавяданне. Функцыянальная роля апавядання ў тэкстах рознай жанрава-стылёвай прыналежнасці. Апавяданне і паведамленне, іх адрозненне. Разважанне і яго роля ў тэксце. Асноўныя метады разгортвання матэрыялу ў разважаннях: сінтэтычны (індуктыўны) і аналітычны (дэдуктыўны). Тыпы разважанняў і іх роля ў тэкстах рознай жанрава-стылёвай характарыстыкі.

Функцыянальна-стылёвая тыпалогія тэкстаў: афіцыйна-справавыя, навуковыя, публіцыстычныя, мастацкія, размоўна-абіходныя. Рэлігійныя і рэкламныя тэксты. Спецыфіка Інтэрнет-камунікацыі. Жанравая разнастайнасць тэкстаў.

Тэма 10 Успрыняцце тэксту і дэкадзіраванне

Паняцце прэсупазіцыі як інфармацыйнага фонду, адзінага для таго, хто стварае тэкст (адрасанта) і хто яго ўспрымае (адрасата). Віды прэсупазіцыі: універсальная, лакальная, культурная, прафесійная, маўленчая і інш. Фонавыя веды – аснова прэсупазіцыі. Роля фонавых ведаў ва ўспрыняцці тэксту. Класіфікацыя фонавых ведаў па ступені распаўсюджанасці: індывідуальныя, калектыўныя, сацыяльныя, паводле крыніцы фарміравання: жыццёўскія, данавуковыя, навуковыя, літаратурна-мастацкія і інш.

Вертыкальны кантэкст: глабальны і ўнутрытэкставы. Інтэртэкстуальнасць як важнейшая катэгарыяльная характарыстыка тэксту. Шырокае і вузкае разуменне інтэртэкстуальнасці. Прэцэдэнтныя тэксты як матэрыяльныя знакі інтэртэкстуальнасці. Ідыёмы, афарызмы, парэміі і іх прэцэдэнтнасць. Цытаты, алюзіі, рэмінісцэнцыі як праявы інтэртэкстуальнасці.

Паняцце моўнай асобы. Вызначэнне структуры моўнай асобы.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРНЫ

ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Тэма № 1 Тэорыя тэксту і яе змест

1. Прадмет і задачы курса.
2. Тэорыя тэксту і яе раздзелы.
3. Розныя падыходы да вывучэння тэксту.
4. Лінгвістыка тэксту як раздзел тэорыі тэксту.

1. Прадмет і задачы курса.

Адметнай асаблівасцю развіцця мовазнаўства на сучасным этапе з'яўляецца пераход ад вывучэння мовы як уласнай (замкнутага) сістэмна-структурнай арганізацыі (мікралінгвістыкі) да комплекснага даследавання мовы ў разнастайных знешніх сувязях і функцыях у яе адносінах да розных сфер матэрыяльнага і духоўнага жыцця грамадства (макралінгвістыка). Паколькі ў наш час мова разглядаецца як сацыяльна абумоўленая камунікатыўная з'ява, узнікаюць шматлікія комплексныя дысцыпліны, якія фарміруюцца на сумежжы некалькіх навук – лінгвапрагматыка, сацыялінгвістыка, псіхалінгвістыка, лінгвістыка тэксту, камунікатыўная лінгвістыка і інш.

Калі традыцыйная лінгвістыка (мікралінгвістыка) займалася вывучэннем пераважна моўнай адзінкі, моўнага факта (гука, марфемы, формы слова, лексемы, словазлучэння і сказа), то новая лінгвістыка (макралінгвістыка) даследуе ў першую чаргу тэкст як складаную камунікатыўную і гнэсалагічную з'яву, якая мае як інтра-, так і экстралінгвістычныя ўласцівасці і патрабуе раскрыцця механізму дзейнай інтэрпрэтацыі тэксту ў сувязі з маўленчай падзеяй і маўленчай сітуацыяй.

Праблемы тэксту і яго разнастайнай інтэрпрэтацыі ўжо не адно дзесяцігоддзе прывабліваюць даследчыкаў, але найбольш актыўна тэорыя тэксту і лінгвістыка тэксту пачалі распрацоўвацца ў нашым мовазнаўстве, пачынаючы з 90-х гг.

Камунікатыўная функцыя мовы, якая з'яўляецца першакрыніцай інфармацыйнай і паняцыйнай дзейнасці чалавека, увасабляецца ў вербальным тэксце. Вывучэнне тэксту ў якасці прадмета самастойнага даследавання з'яўляецца аб'ектам увагі не толькі лінгвістаў, але і літаратуразнаўцаў, семіёлагаў, псіхолагаў, этнографістаў і іншых вучоных. Лінгвістыкі тэксту мае непасрэднае канструктыўнае дачыненне да дыскурснага аналізу, пры якім тэкст разглядаецца як камунікатыўная з'ява, камунікатыўная падзея, а таксама выяўляецца кампанентная сістэма працэсаў спараджэння тэксту, унутранага механізму разгортвання маўлення.

2 Тэорыя тэксту і яе раздзелы

На аснове тыпалагічнага вывучэння тэкстаў розных тыпаў сфарміраваўся асобны раздзел мовазнаўства – тэорыя тэксту. Тэорыя тэксту займаецца даследаваннем тыпалагічных уласцівасцей тэксту. Яна звязана з сацыялінгвістыкай, псіхалогіяй, функцыянальнай стылістыкай, інфарматыкай, іншымі навуковымі дысцыплінамі, якія вывучаюць працэс маўленчай дзейнасці і ўзаемадзеяння людзей. Тэорыя тэксту як навуковая дысцыпліна сфарміравалася ў другой палавіне XX ст. Яе аб'ектам з'яўляецца вербальны тэкст. Прадметам вывучэння тэорыі тэксту з'яўляюцца структурныя і функцыянальныя ўласцівасці і характарыстыкі тэксту як камунікатыўнай адзінкі вышэйшага ўзроўню, як цэласнага маўленчага прадукту.

Тэорыя тэксту мае даволі разгалінаваную структуру і падзяляецца на агульную і прыватную тэорыі тэксту.

Агульная тэорыя тэксту ў сваю чаргу падзяляецца на:

1. лінгвістыку тэксту,
2. стылістыку тэксту,
3. тэксталогію.

У складзе прыватнай тэорыі тэксту выдзяляюцца:

1. лінгвістычная паэтыка,
2. літаратуразнаўства.

Агульная тэорыя тэксту

1. Лінгвістыка тэксту як раздзел агульнай тэорыі тэксту ўключае наступныя раздзелы:

1. семантыка тэксту;
2. сінтактыка (граматыка);
3. прагматыка тэксту.

Семантыка тэксту даследуе яго змест, знешне і ўнутрана выражаны. Гэта тлумачэнне зместу тэксту, яго інтэрпрэтацыя.

Сінтактыка тэксту вывучае яго структуру, спосабы звязнасці тэксту, стварэнне яго цэласнасці, узаемасувязь тэмы і рэмы ў працэсе разгортвання зместу.

Прагматыка тэксту займаецца вывучэннем адносін да паведамлення, выяўленнем сувязі аўтар – чытач, аратар – слухач. Яна разглядае маўленчыя паводзіны людзей, тыпы маўленчага ўзаемадзеяння на ўзроўні тэксту.

2. Стылістыка тэксту як састаўная частка агульнай тэорыі тэксту разглядае структуру тэксту, яго тыпалогію ў залежнасці ад жанрава-стылістычных асаблівасцей. У ёй выдзяляюцца раздзелы, звязаныя з аналізам тэкстаў розных функцыянальных стыляў: 1. стылістыка дэкадзіравання; 2. функцыянальная стылістыка; 3. камунікатыўная лінгвістыка.

Стылістыка дэкадзіравання вывучае тэкст з пункту гледжання яго ўспрыняцця чытачом, з пункту гледжання асэнсавання адрасатам ідэй, выказаных аўтарам.

Функцыянальная стылістыка даследуе тэкст з пункту гледжання рэалізацыі ў ім розных функцый мовы паводле стылістычнага ўзусу, г. зн. выкарыстання ў пэўнай канкрэтнай сферы зносін.

Камунікатыўная лінгвістыка аналізуе тэкст з пункту гледжання рэалізацыі камунікатыўнай функцыі мовы, вывучае структуру і семантыку тэксту як форму і змест пры рэалізацыі канкрэтнага маўленчага намеру.

3. Тэксталагія даследуе розныя супастаўляемыя варыянты аднаго і таго ж тэксту з мэтай устанаўлення аўтарства, месца, часу напісання твора, вызначэння асноўнага тэксту і яго варыянтаў, а таксама з мэтай вызначэння асаблівасцей індывідуальна-аўтарскай манеры пісьма, апісання аўтарскага ідыястылю.

Агульная тэорыя тэксту ў сукупнасці ўсіх сваіх раздзелаў утварае так званае тэкстазнаўства, комплексную галіну ведаў, якая сістэматызуе дадзеныя розных навук пра тэкст. Яна выяўляе розныя падыходы да вывучэння тэксту, выдзяленне розных адзінак тэксту і тэкставыя ўніверсаліі.

Прыватная тэорыя тэксту

1. Лінгвістычная паэтыка даследуе тэкст на ўзроўні слоўнай вобразнасці як форму мастацкага адлюстравання аб'ектыўнай рэчаіснасці. Паколькі прадметам яе вывучэння з'яўляецца сістэма моўных сродкаў вобразнасці, лінгвапаэтыка мае справу з тэкстамі мастацкага стылю.

2. Літаратуразнаўства ўключае тры раздзелы: 1. Тэорыя літаратуры; 2. Гісторыя літаратуры; 3. Літаратурная крытыка.

3. Розныя падыходы да вывучэння тэксту

Выдзяляюцца ў сувязі з рознымі аспектамі вывучэння тэкставай дзейнасці.

1. Лінгвацэнтрычны падыход да аналізу тэксту засноўваецца на вывучэнні асаблівасцей функцыянавання моўных адзінак і катэгорый у складзе тэксту. Лінгвацэнтрычны падыход даследуе моўныя адзінкі розных узроўняў і іх функцыянаванне ў складзе пэўнага тэксту (напр., гукавая сістэма, граматычная структура тэксту, лексічныя асаблівасці тэксту, лексіка-семантычныя сродкі, сінтаксічная будова).

2. Тэкстацэнтрычны падыход заснаваны на ўяўленні пра тэкст як выніку і прадукце творчай дзейнасці. Гэты падыход разглядае тэкст як завершаны, цэласны аб'ект даследавання, як структурна-семантычнае адзінства формы і зместу.

3. Разгляд тэксту ў сувязі з асобай, чалавекам сфарміраваў антрапацэнтрычны падыход да яго вывучэння. Гэты падыход прадугледжвае аналіз тэксту з пазіцыі яго аўтара ў працэсе стварэння тэксту і з пазіцыі чытача ў працэсе ўспрыняцця, асэнсавання тэксту. Гэты падыход выяўляе асаблівасці ўздзеяння тэксту на адрасата. Паколькі працэс ўтварэння тэксту даволі складаны, унутры антрапацэнтрычнага падыходу вызначаецца некалькі напрамкаў:

а) псіхалінгвістычны – даследуе тэкст як дваадзіны працэс утварэння і ўспрыняцця, які ляжыць у аснове камунікатыўнай дзейнасці. Гэты падыход разглядае тэкст і як працэс маўленчай дзейнасці, калі аўтар стварае яго, і як вынік гэтага працэсу, калі твор напісаны. Пры такім падыходзе тэкст

уяўляецца працэсуальным і дынамічным. Псіхалінгвістычнае даследаванне тэксту засноўваецца на агульнай тэорыі маўленчай дзейнасці, якая даволі поўна распрацавана;

б) прагматычны, пры якім тэкст разглядаецца як складаны маўленчы акт, які мае пэўны намер, мэту, у якім выкарыстоўваюцца разнастайныя моўныя сродкі і прыёмы ўздзеяння на чытача;

в) дэрывацыйны напрамак, які разглядае аналіз тэксту як працэс выражэння думкі аўтара. Тэкст мае змястоўную аснову, якая праз моўныя сродкі выражае сукупнасць думак аўтара;

г) кагнітыўны напрамак, які падразумявае вывучэнне тэксту як сродку выражэння ведаў аб аб'ектыўнай рэчаіснасці. З гэтага пункту гледжання тэкст асэнсоўваецца як складаны знак, які выражае веды пісьменніка пра аб'ектыўны свет, увасобленыя ў яго творы ў выглядзе т.зв. індывідуальна-аўтарскай карціны свету.

Кагнітыўная лінгвістыка тэксту выкарыстоўвае такія паняцці, як канцэпт, канцэптуалізаваная галіна. Пад канцэптам падразумяваецца найбольш агульнае паняцце, якое адыгрывае важную ролю ў жыцці грамадства (чалавек, жыццё, смерць, каханне). Сістэма ўзаемазвязаных канцэптаў утварае канцэптасферу, заснаваную на ўзаемасувязі, карэляцыі важнейшых паняццяў.

Розныя падыходы да вывучэння тэксту спалучаюцца, дапаўняюць адзін аднаго і садзейнічаюць больш поўнаму раскрыццю прыроды і сутнасці тэксту.

5. Лінгвістыка тэксту як раздзел тэорыі тэксту

Тэкст як слоўны маўленчы твор, у якім рэалізуюцца ўсе моўныя адзінкі, з'яўляецца складаным моўным знакам. Тэкст заўсёды аналізаваўся ў мовазнаўстве, але раней быў толькі матэрыялам для аналізу. Ён разглядаўся як асяроддзе, у якім функцыянуюць разнастайныя моўныя адзінкі.

У другой палавіне XX ст. вызначыўся новы падыход да тэксту як асаблівай маўленчай адзінкі, у сувязі з чым тэкст стаў самастойным прадметам лінгвістычнага даследавання. Так узнікла новая лінгвістычная дысцыпліна – лінгвістыка тэксту. Гэта дысцыпліна вивучае правілы пабудовы тэксту і яго сэнсавыя катэгорыі, выражаемыя па гэтых правілах.

У наш час дакладна вызначаны прадмет вывучэння ЛТ, асноўныя тэкставыя адзінкі і катэгорыі, заканамернасці семантычнай структуры і камунікатыўнай арганізацыі тэксту, даказана неабходнасць вывучэння тэксту з улікам яго жанравых асаблівасцей і ва ўзаемадзеянні з культурай.

ЛТ як навуковая дысцыпліна сфарміравалася ў другой палавіне XX ст на аснове наступных дысцыплін: паэтыкі, рыторыкі, стылістыкі, герменеўтыкі, семіётыкі, псіхалінгвістыкі і інш.

Распрацоўка лінгвістычных асаблівасцей тэксту мае глыбокую гісторыю. Яна закраналася ў розных раздзелах філалагічных ведаў яшчэ задоўга да таго, як аформілася ў асобную дысцыпліну.

Крыніцы фарміравання ЛТ:

- 1) антычныя рыторыкі з іх увагай да сітуацыйна абумоўленых тыпаў маўлення;
- 2) вопыты філалагічнага аналізу літаратурных твораў, заснаваныя на адзінстве лінгвістычнага, літаратуразнаўчага і культуралагічнага падыходу (працы Бахціна, Шчэрбы, Вінаградава, бел. Малажай, Цікоцкі, Лепешаў);
- 3) тэорыя мовы мастацкай літаратуры, распрацаваная акад. Вінаградавым;
- 4) вучэнне аб складаным сінтаксічным цэлым у мовазнаўстве 70-х гг., у якім былі развіты ідэі Вастокава, Буслаева, Пяшкоўскага і іншых;
- 5) традыцыйная стылістыка, у прыв., стылістыка вобразных сродкаў мовы, якая займалася аналізам літаратурна-мастацкіх твораў (Вінаградаў, бел. Малажай, Лепешаў);
- 6) функцыянальная стылістыка, якая вывучае функцыянальна-стылістычныя параметры тэксту (Вінаградаў, Кожына, Адзінцоў, Шмялёў, бел. Цікоцкі, Каўрус, Юрэвіч, Міхневіч);
- 7) тэорыя актуальнага члянэння сказа, якая звязвае тэкст з лексікай і граматыкай (Золатава, бел. Міхневіч);
- 8) тэорыя дэрывацыі, якая выяўляе універсальныя законы ўтварэння слова, пабудовы сказаў у тэксце (Земская, Кубракова, бел. Шуба, Шакун);
- 9) тэорыя семантычнага сінтаксісу, якая раскрывае новы погляд на семантычную арганізацыю тэксту (Аруцёнава, Золатава, Новікаў, бел. Міхневіч).
- 10) ЛТ стваралася і пад уплывам некаторых сумежных навук: псіхалогія, філасофія, кагнітыўная лінгвістыка, стылістыка і інш.

Лінгвістыка тэксту вывучае яго структуру, асноўныя структурныя адзінкі тэксту, важнейшыя катэгорыі і ўласцівасці тэксту, розныя тыпы тэкстаў у залежнасці ад іх функцыянальна-стылістычнай прыналежнасці, функцыянальна-сэнсавыя тыпы маўлення, розныя тыпы дыскурсу і г.д.

ЛТ стварае мадэль комплекснага аналізу тэксту на аснове важнейшых дасягненняў філалагічных навук: тэорыі маўленчых актаў і жанраў; філасофіі і эстэтыкі мовы, стылістыкі, літаратуразнаўства.

Гэта комплексная мадэль вывучэння тэксту прадугледжвае розныя аспекты яго аналізу, якія адбываюцца па наступных напрамках:

- 1) аўтар – тэкст: аўтар стварае тэкст, які накіраваны на чытача;
- 2) тэкст – чытач: чытач па-свойму ўспрымае тэкст асэнсоўвае яго і ўсведамляе аўтарскую карціну свету;
- 3) тэкст – рэчаіснасць: аўтар адлюстроўвае (свядома ці падсвядома) факты, падзеі, перажыванні, узятыя ім з аб'ектыўнай рэчаіснасці і па-свойму інтэрпрэтуе іх, ствараючы індывідуальна-аўтарскае бачанне свету ці сваю карціну свету;.

4) тэкст – мова: пры напісанні тэксту аўтар выкарыстоўвае сістэму мовы. Аўтар звяртаецца да рэсурсаў моўнай сістэмы, выбірае з іх тыя моўныя сродкі, якія перадаюць яго творы намер;

Усе гэтыя падыходы ўзаемазвязаныя.

Т.ч., ЛТ вывучае тэкставую дзейнасць як складаную і шматкампанентную псіхалага-інтэлектуальную камунікацыю.

Літаратура

1. Лепешаў, І. Я. Лінгвістычны аналіз тэксту / І. Я. Лепешаў. — Мінск : Выш. школа, 2009. — 262 с.
2. Шанский, Н. М. Лингвистический анализ художественного текста : учебное пособие / Н. М. Шанский. — Л. : Просвещение, 1984. — 104 с.
3. Бабенко, Л. Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа : учебник для вузов / Л. Г. Бабенко. — М. : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. — 464 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования /И. Р. Гальперин; отв. ред. Г. В. Степанов. — М. : Изд-во “Наука”, 1981. — 138 с.
5. Валгина, Н. С. Теория текста : учебное пособие / Н. С. Валгина. — М. : Логос, 2004. — 280 с.
6. Бабенко, Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : учебник; практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. — 4-е изд., испр. — М. : Флинта: Наука, 2006. — 496 с.
7. Клюев, Е. В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция) : учебное пособие для вузов / Е.В. Клюев.— М.: “Изд-во ПРИОР”, 1999. – 272 с.
8. Бобровская, Г. В. Элокутивные средства газетного дискурса коммуникативно-прагматическом аспекте (на материале русского языка) : автореф. дис. на соиск. уч. степ. докт. филол. наук / Г.В. Бобровская. – Волгоград, 2011. — 46 с.
9. Болотнова, Н. С. Филологический анализ текста : учебное пособие / Н. С. Болотнова — 3-е изд., испр. и доп. — М. : Флинта: Наука, 2007. — 520

Тэма № 2 Тэкст як аб’ект лінгвістычнага аналізу

1. Азначэнне паняцця тэкст.
2. Тэкст як аб’ект лінгвістычнага аналізу
3. Тэкст у сістэме адносін і моўных узроўняў.

1. Азначэнне паняцця тэкст.

Тэкст з’яўляецца складанай моўнай адзінкай. Па прычыне яго шматпланавасці і шматузроўненасці цяжка даць лаканічнае азначэнне тэксту. Да гэтага часу не існуе агульнапрынятага азначэння тэксту. Усе азначэнні падзяляюцца на два віды:

а) Лаканічныя, аднабаковыя азначэнні, празмерна агульныя: Тэкст – моўнае выражэнне намеру аўтара (Ліхачоў); Тэкст – асноўны сродак

вербальной камунікацыі (Каменская); Тэкст – функцыянальна завершанае маўленчае цэлае (Лявонцьеў).

б) Аб'ёмныя азначэнні, на аснове якіх аўтары імкнуцца даць разгорнутую характарыстыку тэксту з указаннем мноства яго важнейшых прыкмет. Большасць азначэнняў адносяцца да другога тыпу. Такія азначэнні маюць комплексны характар, які адпавядае самой складанай прыродзе тэксту: Пад тэкстам разумеецца рэалізаванае ў маўленні і аформленае ў структурных і інтанацыйных адносінах іерархічна пабудаванае сэнсаўтварэнне (Алпатаў); Тэкст – твор, які атрымліваецца ў выніку маўленчай дзейнасці і валодае завершанасцю, аб'ектываванаасцю, мае выгляд пісьмовага дакумента, складаецца з назвы і сукупнасці звышфразавых адзінстваў, аб'яднаных рознымі тыпамі структурна-граматычнай, лагічнай і стылістычнай сувязі, які мае пэўную мэтанакіраванасць і прагматычную ўстаноўку (Гальперын).

Адны даследчыкі ўяўляюць структуру тэксту як сукупнасць пэўных частак (субтэкстаў) і сувязей паміж імі. Паводле гэтага падыходу тэкст тлумачыцца як кагерэнтная паслядоўнасць сказаў, а яго графічная структура ўяўляецца як лінія, падзеленая на адрэзкі (фрагменты тэксту).

Іншыя лінгвісты (Ю.М.Лотман) лічаць, што любы тэкст арганізуецца па двух накірунках (восях): парадыгматычным і сінтагматычным і таму ўяўляе сабою любую семіятычна арганізаваную паслядоўнасць знакаў.

Многія сучасныя даследчыкі тэксту (А.І.Гаршкоў) ўяўляюць сабе яго структуру больш складанай і разгалінаванай, а тэкст разумеюць як "твор славеснасці, які ўзнікае як акт маўлення, што абумоўлівае ўсе найбольш характэрныя асаблівасці".

Мнагамернасць структуры тэксту раскрыў В. Адзінцоў у сваёй кнізе "Стылістыка тэксту", які паказаў, што ўпарадкаванасць тэксту не зводзіцца да размяшчэння яго кампанентаў па адной ці дзвюх восях, і для разумення структуры тэксту важнейшае значэнне мае разуменне ўзаемасувязі катэгорый зместу і формы, прыналежных тэксту.

Разважаючы пра тэкст, неабходна ўлічваць такія катэгорыі, як тэма і ідэя, сюжэт і кампазіцыя, матэрыял, прыёмы і інш. А.І.Гаршкоў у манаграфіі "Русская словесность" прапануе разглядаць пры аналізе тэкстаў план зместу і план выражэння, тэму, матэрыял рэчаіснасці, ідэю, архітэктоніку, кампазіцыю, вобраз аўтара і вобраз апавядальніка.

Асновы лінгвістычнай класіфікацыі тэкстаў распрацоўвае Т.Я.Салганік у працах "Ад слова да тэксту", "Стылістыка тэксту" і інш.

2. Тэкст як аб'ект лінгвістычнага аналізу

Тэкст як аб'ект лінгвістычнага даследавання можна разглядаць з розных пунктаў гледжання:

1. З пункту гледжання выражаемай інфармацыі, паколькі тэкст – гэта ў першую чаргу інфармацыйнае адзінства.

2. З пункту гледжання псіхалогіі яго стварэння, як творчы акт аўтара, выкліканы пэўнай мэтай, таму што тэкст – гэта прадукт маўленчай і мысленчай дзейнасці суб'екта.

3. З прагматычнага пункту гледжання, таму што тэкст з'яўляецца матэрыялам для ўспрымання, асэнсавання, інтэрпрэтацыі чытачом.

4. З пункту гледжання яго структуры, маўленчай арганізацыі, бо ён уяўляе сукупнасць моўных сродкаў, звязаных пэўнымі сувязямі і адносінамі.

5. З функцыянальнага пункту гледжання, так як тэкст мае сваю функцыянальна-стылістычную прыналежнасць.

Прааналізаваўшы розныя падыходы да тэксту, можна вызначыць тры асноўныя:

- 1) функцыянальна-лінгвістычны (або структурна-моўны),
- 2) тэкставы (структурна-семантычны),
- 3) функцыянальна-камунікатыўны.

1. Функцыянальна-лінгвістычны падыход заснаваны на тым, што кожны тэкст арыентуецца на моўную сістэму і ўяўляе сабою выбар моўных адзінак з усёй сістэмы мовы, выбар, які ажыццяўляе аўтар у адпаведнасці з сваім намерам і які адлюстроўвае яго веды і ўяўленні пра свет.

Пры такім падыходзе малымі адзінкамі тэксту з'яўляюцца традыцыйныя для моўнай сістэмы элементы (фанемы, марфемы, словы, словазлучэнні, сказы), якія функцыянуюць у тэксце і маюць тэкставую значнасць, г.зн., удзельнічаюць у фарміраванні тэкставай семантыкі або сінтагматыкі, але разглядаюцца па-новаму, у плане іх функцыі ў тэксце, што дазваляе гаварыць аб унікальнай індывідуальна-аўтарскай арганізацыі моўных адзінак у тэксце.

2. Тэкставы падыход закранае ўяўленне пра тэкст як пра ўнікальнае структурна-тэкставае цэлае, якое мае сваю асаблівую адзінку – складанае сінтаксічнае цэлае, звышфразовае адзінства. ССЦ – адзінка, большая, чым сказ. Яна вызначаецца выражэннем адзінага зместу і абумоўлівае структурны падзел тэксту як маўленчага цэлага.

3. Функцыянальна-камунікатыўны прадугледжвае разуменне тэксту як выніку творчай дзейнасці аўтара, яго ўнікальнай моўнай асобы.

Гэты падыход улічвае і накіраванасць тэксту на адрасата ці чытача. Пры такім падыходзе выдзяляюцца дынамічныя моўныя адзінкі, якія маюць як лінгвістычную, так і экстралінгвістычную (пазамоўную) сутнасць.

Гэты падыход да тэксту прадугледжвае два асноўныя ўзроўні:

1. Інфармацыйна-сэнсавы;
2. Прагматычны.

На першым узроўні ў лінгвістычным аспекце вызначаюцца чатыры паузроўні: фанетычны, марфалагічны, лексічны, сінтаксічны, а асноўнай тэкставай адзінкай з'яўляецца інфармема. Ёй адпавядаюць адзінкі маўлення гук, морф, лекса, словазлучэнне і выказанне і суадносныя з імі адзінкі мовы фанема, марфема, лексема, словазлучэнне і сказ. Адзінкамі тэксту лічацца дэнатат (сістэма дэнататаў), тэма (тэматычны блок), сітуацыя ці падзея, эпізод (сістэма эпізодаў).

На другім узроўні выдзяляюцца два падузроўні: экспрэсіўна-стылістычны і функцыянальна-стылістычны.

Асноўнай тэкставай адзінкай гэтага ўзроўню з'яўляецца прагмема, ёй адпавядаюць такія адзінкі маўлення, як стылема, стылістычны прыём, тыпы выказвання. Вызначаюцца такія элементы тэксту, як эмацема, эмацыянальны тон, мастацкі вобраз, сістэма вобразаў, ідэя, сістэма ідэй.

3 Тэкст у сістэме ўзроўняў

Паняцце “узровень тэксту” звязана з сістэмным уяўленнем пра мову. Пры разглядзе мовы як сістэмна-структурнага ўтварэння галоўным з'яўляецца ўяўленне пра іерархію моўных адзінак, якія знаходзяцца ў адносінах “сродак – функцыя”, г.зн. адзінкі ніжэйшага ўзроўню функцыянуюць у складзе адзінак вышэйшага ўзроўню: фанэма функцыянуе ў складзе марфемы, марфэма – слова, слова – у складзе сказа і г.д.

Вышэйшым узроўнем у гэтай сістэме лічыцца сінтаксічны, бо ён завяршае моўную сістэму, але агульнавядома, што толькі ў тэксце, у цэласным маўленні, можа адэкватна і адназначна асэнсоўвацца змест сказа. У такім разе мэтазгодна прызнаць, што над сінтаксічным узроўнем ёсць яшчэ тэкставы ўзровень, які таксама мае сістэмны характар. Галоўнымі адносінамі паміж адзінкамі любой сістэмы з'яўляюцца парадыгматычныя і сінтагматычныя.

На ўзроўні тэксту гэтыя адносіны выступаюць наступным чынам:

Парадыгматычныя адносіны звязваюць паміж сабой тэксты блізкай жанравай або стылёвай арганізацыі, якія з'яўляюцца блізкімі па змесце, тэматычна. Напрыклад, у тэматычныя групы аб'ядноўваюцца ў паэзіі вершы пра каханне, прыроду, паэта і паэзію і інш. Унутры драматычных жанраў вызначаюцца парадыгматычныя групы трагедыі, камедыі, трагікамедыі, лірычнай камедыі, фарс і г.д.

У залежнасці ад маўленчага намеру тэксты падзяляюцца на інфармацыйныя, аргументуючыя (пераконваючыя), агітуючыя (заклікаючыя да дзеяння), эпідэйктычныя (натхняльныя), забаўляльныя, давяральныя.

Сінтагматычныя адносіны заснаваны на аб'яднанні моўных адзінак па сумежнасці іх размяшчэння ў адным лінейным радзе. Гэтыя адносіны звязваюць, напрыклад, тэматычна разнастайныя лекцыі ў цыкл лекцый, творы аднаго аўтара ў яго творчасць, творчасць аўтараў адной школы ў літаратуры напрамак.

Неабходна прызнаць, што тэкставы ўзровень не з'яўляецца вяршыняй мовы, ён арганічна ўключаецца ў узровень культуры пэўнай нацыянальнасці. Тэкст – складаны маўленчы твор. Як сістэмна-структурнае ўтварэнне ён мае ўласныя тэкставыя адзінкі, звязаныя пэўнымі адносінамі, арганізаваны ўзроўнямі ў адно цэлае.

Узроўні тэксту

Ёсць розныя погляды на ўзроўневае члянэнне тэксту, выдзяленне яго адзінак. Найбольш пашыранае паўузроўневае ўяўленне тэксту арыентавана на моўную стратыфікацыю (падзел) і адпаведна выдзяленне ў тэксце

фанетычнага, марфалагічнага, лексічнага і сінтаксічнага ўзроўняў. Пры гэтым звычайна падкрэсліваецца важнасць лексічнага ўзроўню, які найбольш цесна звязаны з ідэяна-тэматычным зместам тэксту. Гэты падыход з'яўляецца традыцыйным для лінгвастылістыкі.

Акрамя таго, у тэксце выдзяляюцца таксама наступныя ўзроўні:

- 1) ідэяна-эстэтычны, звязаны са зместам твора і яго эстэтыкай;
- 2) жанрава-кампазіцыйны;
- 3) уласна моўны;
- 4) метрычны;
- 5) рытмічны;
- 6) узровень фабулы;
- 7) кампазіцыйна-сінтаксічны.

Такім чынам, ёсць розныя азначэнні тэксту, розныя пункты гледжання на яго і розныя падыходы да яго.

Літаратура

1. Лепешаў, І. Я. Лінгвістычны аналіз тэксту / І. Я. Лепешаў. — Мінск : Выш. школа, 2009. — 262 с.
2. Шанский, Н. М. Лингвистический анализ художественного текста : учебное пособие / Н. М. Шанский. — Л. : Просвещение, 1984. — 104 с.
3. Бабенко, Л. Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа : учебник для вузов / Л. Г. Бабенко. — М. : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. — 464 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования /И. Р. Гальперин; отв. ред. Г. В. Степанов. — М. : Изд-во “Наука”, 1981. — 138 с.
5. Валгина, Н. С. Теория текста : учебное пособие / Н. С. Валгина. — М. : Логос, 2004. — 280 с.
6. Бабенко, Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : учебник, практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. — 4-е изд., испр. — М. : Флинта: Наука, 2006. — 496 с.
7. Клюев, Е. В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция) : учебное пособие для вузов / Е. В. Клюев.— М.: “Изд-во ПРИОР”, 1999. – 272 с.
8. Бобровская, Г. В. Элокутивные средства газетного дискурса коммуникативно-прагматическом аспекте (на материале русского языка) : автореф. дис. на соиск. уч. степ. докт. филол. наук / Г.В. Бобровская. – Волгоград, 2011. — 46 с.
9. Болотнова, Н. С. Филологический анализ текста : учебное пособие / Н. С. Болотнова. — 3-е изд., испр. и доп. — М. : Флинта: Наука, 2007. — 520 с.

Тэма № 3 Асноўныя катэгорыі і характарыстыкі тэксту

- 1 Інфармацыйнасць.
- 2 Антрапацэнтрычнасць, персаніфікаванасць, эгацэнтрычнасць.

- 3 Мадальнасць.
- 4 Разгорнутасць, паслядоўнасць, завершанасць. Інтэгратыўнасць
- 5 Статычнасць і дынамічнасць.
- 6 Катэгорыі прасторы і часу. Хранатоп. Праспекцыя і рэтраспекцыя.
- 7 Дыялагічнасць і напружанасць тэксту.
- 8 Інтэртэкстуальнасць.
- 9 Структурнасць тэксту.
- 10 Цэласнасць і звязнасць.
- 11 Элакуцыйнасць.
- 12 Ітэратыўнасць.
- 13 Вобразнасць.

Пры аналізе тэксту ў навуковай літаратуры вызначаюцца яго найбольш адметныя, істотныя ўласцівасці, якія называюцца катэгорыямі або сістэмнымі прыкметамі ці характарыстыкамі. Усе катэгорыі тэксту падзяляюцца на змястоўныя і фармальна-структурныя.

Змястоўныя катэгорыі звязаны з выражэннем сэнсу, зместу тэксту, фармальныя – з афармленнем зместу, яго будовай, структурай. Фармальныя і змястоўныя катэгорыі дыялектнычна ўзаемазвязаныя, як звязаны паміж сабой форма і змест, план выражэння і план зместу. Фармальна-структурныя катэгорыі маюць змястоўныя характарыстыкі, а змястоўныя катэгорыі выражаюцца ў структурных формах.

Да ліку асноўных катэгорый тэксту адносяцца:

1. **Інфармацыйнасць** – выражэнне ў маўленні пэўных звестак, ведаў. Пад інфармацыяй звычайна разумеюцца веды пра аб'ектыўную рэчаіснасць, якія адлюстроўваюць аўтарскае бачанне, светапогляд, выражаныя ў канкрэтнай маўленчай форме. Ёсць розныя віды інфармацыі:

*Змястоўная,
эстэтычная,
лагічная,
метадычная.*

1) Змястоўная інфармацыя падзяляецца на:

– змястоўна-фактуальную, якая фіксуе канкрэтныя факты, падзеі, дзеянні, учынкi і адпавядае эмпірычнаму ўзроўню пазнання; Мележ “Палёская хроніка”

– змястоўна-канцэптуальная, якая адлюстроўвае аўтарскае разуменне, увасобленае ў ідэі тэксту і адпавядае тэарэтычнаму ўзроўню пазнання; В. Быкаў, Я Колас

– змястоўна-падтэкставая інфармацыя, якая выражаецца праз намёк, дадумваецца самім чытачом; байка, казка, прытча, прыказка

– перадтэкставая інфармацыя (прэсупазіцыя) – гэта веды чалавека пра аб'ектыўную рэчаіснасць, свой уласны вопыт, якія захоўваюцца ў доўгачасовай памяці.

Прэсупазіцыя – кампанент сэнсу тэксту, не выражаны вербальна, які ствараецца папярэднімі ведамі, што даюць магчымасць адэкватна ўспрыняць

яго змест. Папярэднія веды называюцца фонавымі ведамі. Гэта веданне рэалій і культуры, якімі валодае як аўтар, так і чытач. Фонавыя веды – гэта інфармацыйны фонд, адзіны для гаворачага і слухаючага. Фонавыя веды бываюць трох тыпаў:

1. сацыяльныя – вядомыя ўсім удзельнікам маўленчага акту яшчэ да пачатку паведамлення;
2. індывідуальныя – вядомыя толькі асобным удзельнікам;
3. калектыўныя – вядомыя групе людзей, звязаных пэўнымі адносінамі (педагагі, медыкі, юрысты).

Фонавыя веды можна таксама кваліфікаваць паводле іх зместу:

- жыццёвыя,
- навуковыя,
- данавуковыя,
- літаратурна-мастацкія

У навуковай літаратуры адзначаецца, што перадтэкставая інфармацыя мае некалькі разнавіднасцей:

- *універсальная*, якую ведаюць усе жыхары зямлі; ноч – дзень, вада – зямля;
- *лакальная* – звесткі, якія маюцца ў жыхароў пэўнага рэгіёна па геаграфіі, флоры, фаўны і інш. (афрыканцам цяжка ўявіць сабе снег);
- *культурная* – звесткі па гісторыі, традыцыях, духоўным жыцці дадзенага народа (бел. фальклор); гіст. Бел, Каліноўскі, Багушэвіч, Скарына;
- *прафесійная* – веды спецыяліста пра прадметы матэрыяльнай і духоўнай дзейнасці; медыц., фізічная, біялаг., лінгвістычная;
- *маўленчая* – веданне лексічнай сістэмы і граматыкі, уменне ўзнаўляць і ўтвараць выказванні, успрымаць тэксты, удзельнічаць у дыялогах на гэтай мове;

2) Эстэтычная інфармацыя накіраваная на фарміраванне эстэтычных пачуццяў чытача, якая ўздзейнічае праз вобразнасць на яго эмоцыі, псіхічны стан. Яна звязаная з катэгорыяй ацэнчанасці, эмацыянальнага стану. Эстэтычная інфармацыя звязана з аўтарскай карцінай свету, яго намерам, эмоцыямі, ацэнкай, увасобленымі ў вобразнай форме. Мэта эстэтычнай інфармацыі – праз выражэнне аўтарскага светапогляду выклікаць лірычную эмоцыю ў чытача. Дабро - зло, жыццё – смерць, каханне – нянавісць;

3) Лагічная інфармацыя адлюстроўвае аб'ектыўны свет у абагуленай форме у выглядзе паняццяў і высноў. Яна раскрывае сутнасць і сістэму паняццяў, паказвае іх узаемасувязь.

4) Метадычная, якая апісвае спосабы, прыёмы засваення інфармацыі

Акрамя таго, адзначаючы інфарматыўнасць тэксту, даследчыкі выдзяляюць *асноўную* (галоўную) інфармацыю, *дадатковую*, *удакладняльную*, *паўторную* і *нулявую* (ні пра што).

Інфармацыйнасць па-рознаму выражаецца ў розных стылях і жанрах: у навуковым ст. – лагічная і., у публіцыстычным – змястоўная, мастацкім – эстэтычная і змястоўная.

Тэкставая інфармацыя адлюстроўваецца ў свядомасці чытача як змест, сэнс тэксту. Даследчыкі вызначаюць так званы *павярхоўны і глыбінны* змест тэксту. *Павярхоўны* сэнс суадносіцца з засваеннем моўнай інфармацыі, *глыбінны* – звязаны з спасціжэннем усіх элементаў структуры тэксту ў сувязі з фонавымі ведамі і інфармацыйным слоўнікам...

2. **Антрапацэнтрычнасць** тэксту праяўляецца ў тым, што ў цэнтры ўвагі мастацкага або публіцыстычнага апавядання – чалавек, яго асоба. Антрапацэнтрызм выражаецца ў трох праекцыях: *тэкст стварае аўтар* – чалавек, які выражае свае веды, погляды, меркаванні і г.д.; *тэкст утрымае чытач*, таксама чалавек, які асэнсоўвае тэкст у адпаведнасці з узроўнем свайго развіцця; *у цэнтры тэксту таксама стаіць чалавек* – персанаж, герой твора, пэўная асоба.

Персаніфікаванасць, эгацэнтрычнасць (пэўнасць), індывідуалізацыя, канкрэтызацыя апавядання. Яна звязана з асобай, ад імя якой апісваюцца падзеі. Апавяданне можа весціся ад імя дзеючай асобы і ад імя аўтара. У першым выпадку вобраз аўтара зліваецца з персанажам, у другім – яны размежаваныя. “Трэцяе вока” Б. Сачанкі. “На ростанях” Я. Коласа, мемуары

3. **Мадальнасць** (модус – спосаб) – выражэнне аўтарам пазіцыі і адносін да выказваемага, спосаб перадачы адносін таго, хто гаворыць, да выказвання і выказвання да рэчаіснасці. Мадальнасць можа быць аб’ектыўная і суб’ектыўная. Аб’ектыўная мадальнасць паказвае на адносіны дзеяння да аб’ектыўнай рэчаіснасці выражаецца праз лад, час, інтанацыю, выказванні па мэце выказвання (сцвярджэнне, пабуджэнне, пытанне). Суб’ектыўная мадальнасць – выражае адносіны гаворака да таго, што ён гаворыць. Змест выказвання можа ўяўляцца як рэальны /нерэальны, магчымы/немагчымы, жаданы/нежаданы, неабходны/верагодны.

Мадальнасць выражаецца:

- 1) граматычнымі сродкамі (формаў часу, ладу, інтанацыяй),
- 2) таксама лексічнымі сродкамі – мадальнымі дзеясловамі (*магчы, умець, хацець, жадаць, намервацца, старацца* і інш.), мадальнымі словамі і зваротамі. Мадальныя словы выражаюць а) лагічную ацэнку выказвання, яго рэальнасць: *сапраўды, безумоўна*; б) магчымасць, верагоднасць паведамлення, сумненне ў яго даставернасці: *магчыма, верагодна, напэўна, відаць*; в) эмацыянальныя адносіны да фактаў рэчаіснасці: *на ішчасце, на жаль*; г) маюць значэнне удакладнення: *у прыватнасці, а іменна;нарэшце*, д) указваюць на сувязь думак: *па-першае, па-другое*. Акрамя таго, мадальнасць можа выражацца мадальнымі часціцамі (*наўрад ці, а ну ж, а можа, бадай*), выклічнікамі, парадкам слоў, пераносным словаўжываннем і інш.

4. **Разгорнутасць, паслядоўнасць, выказанасць** – змест тэксту разгортваецца ў пэўнай прасторы і часе, што фармальна выражаецца ў яго кампазіцыі. Разгорнутасць тэксту праяўляецца і на змястоўным, і на фармальным узроўнях. На змястоўным узроўні разгорнутасць тэксту праяўляецца ў паслядоўным развіцці пэўных падзей, змене розных дзеянняў і станаў, апісаннем розных прадметаў, з’яў, іх узаемасувязі, у адносінах галоўнага персанажа з іншымі і г.д. На фармальным узроўні разгорнутасць

тэксту праяўляецца як пэўная схема, якая адлюстроўвае парадак змены элементарнага зместу і з'яўляецца кампазіцыйнай творам.

Завершанасць. Гэта кантэкстуальна-сэнсавая напоўненасць тэксту, дзеянне якога развіваецца ў пэўным напрамку, ход яго развіцця звязаны з завязкай, кульмінацыяй і развязкай сюжэта, выражаных у пэўнай кампазіцыі, у якой ёсць уступ, развіццё тэмы і заключэнне

5. **Статычнасць і дынамічнасць.** Гэтыя катэгорыі абумоўлены аспектам разгляду тэксту, бо тэкст адначасова знаходзіцца і ў статычным, і ў дынамічным стане. Статычны аспект тэксту звязаны з яго разуменнем як выніку дзейнасці, як прадукт дзейнасці пэўнага аўтара. Дынамічнасць тэксту падразумявае сам працэс стварэння або ўспрыняцця тэксту (аўтар стварае – чытач чытае), гэта працяглая працэсы. Тэкст у статычным стане вывучаецца з п.г.л. структурна-семантычных асаблівасцей, у дынамічным – з п.г.л. камунікатыўнай лінгвістыкі, псіхалінгвістыкі і інш.

6. Катэгорыі прасторы і часу. **Хранатоп** – час і прастора, у межах якіх адбываецца дзеянне мастацкага твора. Паколькі гэта двухсастаўное паняцце, як і яго назва (хронас – час, топас – месца), ён мае дзве адпаведныя назвы – тэмпаральнасць (тэмпус - час) і лакатыўнасць (локус – месца).

Праспекцыя і рэтраспекцыя. Проспекцыя звязана з паслядоўным развіццём падзей. Гэта храналагічнае апісанне падзеі ад пачатку да канца. Рэтраспекцыя – гэта ўвага да тых падзей, што ўжо адбыліся і паслядоўнае ўзнаўленне ходу развіцця гэтых падзей.

7. **Дыялагічнасць мастацкага тэксту** – пры стварэнні і ўспрыняцці тэксту адбываецца ўзаемадзеянне аўтара з чытачом. Мастацкі тэкст – соеасаблівы дыялог адрасата і адрасанта. Дыялагічнасць тэксту праяўляецца ў разнастайных зваротах да чытача, у выкарыстанні эмацыянальна-ацэначнай лексікі, рытарычных пытанняў.

Напружанасць – мастацкі тэкст павінен зацікавіць, узяць за душу чытача ўжо з першых радкоў і ўзмацняць гэту цікавасць у далейшым руху тэксту да яго завяршэння. Напружанасць звязана з успрыняццём тэксту чытачом. Яна залежыць ад жанравай характарыстыкі тэксту, мае розную ступень (максім. напружанаць у дэдэктыве, прыгодніцкім жанры).

8. **Інтэртэкстуальнасць** – выкарыстанне ў тэксце іншых тэкстаў. Інтэртэкстуальнымі адзінкамі з'яўляюцца эпіграфы, цытаты, прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы. Алюзіі, рэмінісцэнцыі, прэцэдэнтныя імёны.

9. **Структурнасць тэксту** - падзельнасць тэксту на асобныя моўныя адзінкі і ўзаемасувязь, узаемазалежнасць элементарнага ў межах цэлага тэксту. Тэкст складаецца са слоў, словазлучэнняў, сказаў, ССЦ, фрагментаў, раздзелаў, глаў, якія цесна звязаны.

Акрамя таго, паводле параметраў структуры тэксты падзяляюцца на простыя, складаныя і комплексныя. Да простых тэкстаў адносяцца заклікі, лозунгі, рэклама, загаловкі, прыказкі, прымаўкі. Да складаных тэкстаў адносяцца п'есы, раманы. Аповесці, паэмы, манаграфіі. Комплекснымі лічацца тэксты, у якіх ёсць устаўкі з іншых тэкстаў.

10 Са структурнасцю тэксту цесна звязаны такія яго катэгорыі, як **цэласнасць, звязнасць**, упарадкаванасць (разглядаюцца асобна). Цэласнасць – адзінства зместу, звязнасць – адзінства формы, ствараецца лексічнымі, лексіка-семантычнымі, граматычнымі і сінтаксічнымі сродкамі.

11 **Элакуцыйнасць** Элакуцыйнасць як тэкставая катэгорыя вызначаецца на аснове лінгвапрагматычнага падыходу да маўлення. Вывучэнне элакуцыйнай арганізацыі тэксту “дазволіць выявіць кагнітыўна-дыскурсійныя механізмы пабудовы выказвання, .. выявіць эффект, які дасягаецца або не дасягаецца ў выніку арганізацыі тэксту тым ці іншым чынам”. Ступень камунікатыўна-прагматычнай значнасці дыскурсу абумоўлены ў сваю чаргу індывідуальна-аўтарскай канфігурацыяй элакуцыйных сродкаў, іх поліфункцыянальнасцю і кантэкстуальным узаемадзеяннем. Да элакуцыйных сродкаў адносяцца выяўленча-выразныя сродкі выражэння аўтарскага намеру, “якія валодаюць сілай уздзеяння, імкнуцца да зададзенай камунікатыўнай мэты, намеру, устаноўкі і выклікаюць пэўны прагматычны эффект – чакаемы вынік маўлення ўздзеяння. Публіц. тэкст, агітацыйная прамова і інш.

12 **Ітэратыўнасць** - Тэрмін ітэратыўны (ад лац. *iterativus* < *itera* ‘іншы, другі’), паходжанне якога звязана з філасофскай тэорыяй, у агульнанавуковым сэнсе абазначае ‘цыклічны, паўтаральны, шматразовы’. У традыцыйным мовазнаўстве ён выкарыстоўваецца ў значэнні ‘мнагакратны дзеяслоў, які называе дзеянне што паўтараецца’ [Ахманова]. У сучасным мовазнаўстве тэрмін набыў пашыраны сэнсе і абазначае паўтаральную ў звязным маўленні пэўную моўную адзінку.

Звязваючы паняцце ітэратыўнасці з паўтаральнасцю, даследчыкі функцыянальна-семантычнае поле ітэратыўнасці разглядаюць як іерархічную структуру, што аб’ядноўвае элементы розных моўных узроўняў (фанетычнага, марфемнага, словаўтваральнага, лексічнага і сінтаксічнага) на аснове іх агульнай семантычнай функцыі. Пры такім падыходзе ітэратыўнасць можна асновай сістэмы найбольш ужывальных сінтаксічных сродкаў стварэння выразнасці – т. зв. фігур паўтору.

Тэкставая катэгорыя ітэратыўнасці можа разглядацца, на наш погляд, у двух аспектах – змястоўным і фармальным. На змястоўным узроўні (у фактуальным выражэнні) яна праяўляецца як адлюстраванне пэўнай цыклічнасці адпаведных з’яў аб’ектыўнай рэчаіснасці, прыроднага свету або паўтаральнасці прадметаў, дзеянняў і станаў сацыяльнай сферы жыцця. У прыродным свеце яна звычайна носіць дуалістычны характар: усход – заход сонца, прыліў – адліў, ноч – дзень і г.д. У сацыяльнай сферы яна выражаецца як паслядоўнасць пэўных дзеянняў або рад аднародных прадметаў.

У фармальным плане ітэратыўнасць праяўляецца ў разнастайным паўторы моўных адзінак, які з’яўляецца важнейшым спосабам структурна-семантычнай арганізацыі мастацкага дыскурсу і адначасова яркім выяўленча-выразным сродкам паэтычнага маўлення.

13 **Вобразнасць** тэксту – адлюстраванне аб’ектыўнай рэчаіснасці ў наглядна-вобразнай форме. Характэрна ў асноўным для мастацкага

дыскурсу. Мастацкая літаратура – асобны від мастацтва – слоўнае мастацтва, якое ствараецца пры дапамозе моўных сродкаў.

Вобразнасць ствараецца адзінкамі розных моўных узроўняў – фанетычнага (гукапіс), лексічнага (тыпы лексічных адзінак), лексіка-семантычнага (тропы), сінтаксічнага (фігуры), словаўтваральнага (формы з суфіксамі суб'ектыўнай ацэнкі).

Літаратура

1. Лепешаў, І. Я. Лінгвістычны аналіз тэксту / І. Я. Лепешаў. — Мінск : Выш. школа, 2009. — 262 с.
2. Шанский, Н. М. Лингвистический анализ художественного текста : учебное пособие / Н. М. Шанский. — Л. : Просвещение, 1984. — 104 с.
3. Бабенко, Л. Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа : учебник для вузов / Л. Г. Бабенко. — М. : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. — 464 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования /И. Р. Гальперин; отв. ред. Г. В. Степанов. — М. : Изд-во “Наука”, 1981. — 138 с.
5. Валгина, Н. С. Теория текста : учебное пособие / Н. С. Валгина. — М. : Логос, 2004. — 280 с.
6. Бабенко, Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : учебник; практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. — 4-е изд., испр. — М. : Флинта: Наука, 2006. — 496 с.
7. Клюев, Е. В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция) : учебное пособие для вузов / Е.В. Клюев.— М.: “Изд-во ПРИОР”, 1999. – 272 с.
8. Бобровская, Г. В. Элокутивные средства газетного дискурса коммуникативно-прагматическом аспекте (на материале русского языка) : автореф. дис. на соиск. уч. степ. докт. филол. наук / Г.В. Бобровская. — Волгоград, 2011. — 46 с.
9. Болотнова, Н. С. Филологический анализ текста : учебное пособие / Н. С. Болотнова. — 3-е изд., испр. и доп. — М. : Флинта: Наука, 2007. — 520 с.

Тэма № 4 Вобразнасць і выяўленчая выразнасць як катэгорыі літаратурна-мастацкага і публіцыстычнага тэксту

1. Пяняцці вобразнасці і выяўленчай выразнасці.
2. Камунікатыўна-функцыянальны падыход да выяўленчай выразнасці.
3. Лексіка-семантычныя сродкі стварэння выяўленчай выразнасці. Тропы.
4. Тропы, заснаваныя на падабенстве прадметаў. Метафара і яе тыпы, параўнанне, эпітэт.

1 Вобразнасць тэксту – адлюстраванне аб'ектыўнай рэчаіснасці ў наглядна-вобразнай форме. Гэта катэгорыя характэрна ў асноўным для мастацкага і публіцыстычнага дыскурсаў. Вобразнасць ствараецца разнастайнымі сродкамі выяўленчай выразнасці.

Выразнасць як камунікатыўная катэгорыя звязнага маўлення з'яўляецца асаблівай структурнай арганізацыяй, якая ўспрымаецца як навізна, незвычайнасць, адхіленне ад “нормы”. Гэта ўласцівасць маўлення прыцягваць, звяртаць на сябе ўвагу слухачоў і чытачоў. Як адзначаецца ў навуковай літаратуры, каб выклікаць і падтрымаць увагу адрасата, аўтару тэксту “неабходна ўмець надаць выказванню незвычайную, нестандартную форму”. Выразнасць маўлення часта называюць экспрэсіўнасцю. Такім чынам, “экспрэсіўнае ў мове выступае як нерэгулярнае, нетыповае, і таму незвычайнае, свежае, выразнае”.

2 Экспрэсіўнасць як своеасаблівая арганізацыя маўлення, якая дазваляе найлепшым чынам рэалізаваць мэты і задачы зносін і дасягнуць эфектыўнасці гэтых зносін – паняцце перш за ўсё камунікатыўна-функцыянальнае.

Такі функцыянальны падыход да экспрэсіўнасці як камунікатыўнай з'явы абумоўлівае ў сваю чаргу разуменне яе сістэмнасці. Як і іншыя камунікатыўныя якасці, выразнасць ствараецца адзінкамі ўсіх узроўняў моўнай сістэмы і іх узаемадзеяннем: гукавым (адзначым спецыяльныя сродкі выяўленчай выразнасці гэтага ўзроўня – *асананс, алітэрацыя, гуканерайманне, рыфма, рытм*), лексічным (*экспрэсіўна-эмацыянальная лексіка, сінонімы, антонімы, наватворы*), лексіка-семантычным (*тропы*), словаўтваральным (*формы з суфіксамі суб'ектыўнай ацэнкі*) і сінтаксічным (*фігуры маўлення*). Адзначаныя сродкі выяўленчай выразнасці здольныя прыцягваць увагу чытачоў або слухачоў і надаваць вобразны характар выказванню. У сувязі з гэтым у сістэме выяўленча-выразных сродкаў вызначаюцца адзінкі розных узроўняў – рытміка-інтанацыйнага, гукавога, лексіка-семантычнага, фразеалагічнага і граматычнага.

3. Лексіка-семантычныя сродкі выяўленчай выразнасці. Тропы

У сувязі з тым, што важнейшую ролю ў стварэнні вобразнасці адыгрывае семантыка лексічных адзінак, надзвычай актыўным моўным сродкам выяўленчай выразнасці з'яўляецца пераноснае словаўжыванне – тропы.

Тропы (грэч. *tropos* ‘паварот, зварот’) – словы або выразы, ужытыя ў пераносным сэнсе з мэтай дасягнення большай выяўленчай выразнасці маўлення. Яны выконваюць функцыю мастацкай канкрэтызацыі маўлення, індывідуалізацыі аб'екта, яго вобразнай характарыстыкі. Тропы падзяляюцца на канкрэтна-пачуццёвыя, у аснове якіх канкрэтнасць і рэальнасць адзнак з'яў ці прадметаў, успрымаемых з дапамогай асацыятыўных магчымасцей органаў пачуццяў (напр., метафара) і ўмоўна-асацыятыўныя, заснаваныя на лагічных сувязях паміж прадметамі (метанімія).

У сістэме тропаў выдзяляецца некалькі груп у залежнасці ад таго, на якой падставе адбываецца перанос назвы з аднаго прадмета на другі: тропы, заснаваныя на падабенстве, сумежнасці, кантрасце, мнагазначнасці, тоеснасці прадметаў або з'яў.

4. Тропы, заснаваныя на падабенстве прадметаў

Да гэтай групы адносяцца *метафара, персаніфікацыя, сімвал, алегорыя, гіпербала, літота, параўнанне, эпітэт* і інш. Эпітэт і параўнанне называюць

простымі тропамі, метафару, гіпербалу, сімвал, алегорыю – складанымі [1, с. 26].

Метафара (грэч. *metaphora* ‘перанясенне’) – троп, у аснове якога выкарыстанне слоў і выразаў у пераносным сэнсе на аснове знешняга або ўнутранага падабенства ці аналогіі называемых імі прадметаў і з’яў.

Метафарычнае ўспрыманне свету – адна з адзнак таленту творчай асобы. Самае галоўнае для ўтварэння метафары – новае, нечаканае бачанне і асэнсаванне ўжо вядомых з’яў і прадметаў, іх прымет і дзеянняў: *Голас мой кацянём прыстае, Мякка скача на блузку. Як урок паўтараеш мае Словы па-беларуску* [Л. Дранько-Майсюк]. Метафары ўносяць у кантэкст навізну поглядаў на навакольны свет, элемент нечаканасці і першаадкрыцця рэчаіснасці: *Наладзіў струны лес маўклівы На лад вясёлы, на шчаслівы* (Я. Колас).

Метафару нярэдка называюць “схаваным” параўнаннем, якое патрабуе пэўнай разгадкі. У адрозненне ад поўнага параўнання, у метафары прысутнічаюць толькі два кампаненты: тое, што параўноўваецца і тое, з чым параўноўваецца прадмет. Трэці член параўнання – агульная прымета, на аснове якой адбываецца параўнанне, апускаецца, не называецца: *Нагінаюць ніц галовы Ў росах чыстых васількі. І здаецца, шэпчуць словы Лозы ціха ля ракі* [М. Хведаровіч].

Паводле граматычнай характарыстыкі, у залежнасці ад часцінамоўнай прыналежнасці, метафары падзяляюцца

на прэдыкатыўныя: *Яшчэ ён голы, непрыветны, Галінкі шэпчуцца не ў лад, Але штодня пад цёплым ветрам Калгасны ажывае сад* [А. Астрэйка];

субстантыўныя: *Зямля Беларусі! Вачамі азёраў Глядзіш ты ў празрыстыя высі нябёс* [П. Броўка];

адвербіяльныя: *І ракадыхнула вольна, Паднялася, паплыла* [М. Лужанін].

Па ступені складанасці структуры метафары вызначаюцца простыя, адначленныя: *А лес маўчыць — яму, без мовы, Як называць вясну вясной?* [А. Куляшоў]; і дастаткова пашыраныя двухчленныя – метафарычныя словазлучэнні рознай структуры, у якіх метафары-зуюцца як галоўнае, так і залежнае слова: *Праясняецца пагода, Бо вярнулася вясна. Ўсё чакаеш, што прырода Ўстрапянецца ада сна* [М. Багдановіч].

Найбольш часта ў маўленні выкарыстоўваюцца дзеяслоўныя метафары: *Дняпро ляціць у белы свет, Дунай грывіць між гор* [М. Калачынскі].

Метафарызацыя назоўніка звычайна адбываецца ў складзе генітыўнай канструкцыі з недапасаваным азначэннем, выражаным субстантыўнай формай: *А вакол травіцы роснай рай І бярозак белая сям’я. Мой чароўны беларускі край, Бацькаўшчына светлая мая!* [У. Караткевіч].

Асобнай разнавіднасцю метафары з’яўляецца персаніфікацыя. **Персаніфікацыя**, увасабленне, – наданне неаддушаўлёным прадметам і з’явам дзеянняў і ўласцівасцей чалавека: *Вясна была яшчэ ўпачатку, Але снягі ўжо раставалі, І дружна ў полі балбаталі* [Я. Колас]; *Беразняксніць над рэчкаю сны, Пахіліўшы купчастае веце* [А. Астрэйка].

Як відаць з прыкладаў, персаніфікуюцца найчасцей назвы з’яў прыроды і

вельмі актыўна выкарыстоўваецца ў пейзаж-ных замалёўках, дзе яна можа быць разгорнутай і ствараць яскравы вобраз роднай прыроды: *Вось і лета сышло, Адспявалі калоссі, Цяжка нам заўважыць, Як з'яўляецца восень.* / *Непрыкметна зусім — Прыплыве навуцінкай, Гляне жоўтым лістком З-пад зялёнай хусцінкі. Усплыве туманом Над рачулкаю соннай, Устрывожыць дымком З пахам бульбы пячонай.* / *Зачаруе агнём Маладзенькай рабіны, На адлёце крылом Памахае бусліным.* / *А пасля, А пасля Ліст апошні сарвецца... Ды не знаю, чаму Ты мне, восень, па сэрцу!* [П. Броўка].

Да тропай метафарычнага тыпу адносяцца таксама сімвал і алегорыя.

Сімвал— адзін з відаў іншасказання, умоўнае абазначэнне сутнасці якой-н. з'явы, паняцця пэўным прадметным ці слоўна-вобразным знакам: *салавей*— сімвал паэта, паэта вольнага і ўтрапёнага. Асабліва, калі паэт салаўём заліваецца перад каханай альбо салавей ад бессні, шукаючы рыфму на заповітнае слова, рыфму свежую, сваю [Р. Барадулін].

Ролю сімвалаў звычайна выконваюць канкрэтныя назоўнікі, якія абазначаюць:

матэрыяльны сусвет: *Космас Васіля Быкава. Ён сілкуе дух беларускае нацыі. Ён дазваляе зрабіць небасхіл нашага слова далёкім і глыбокім, неба слова нашага ўдумлівым і высокім, сцэжкі слова нашага прыступнымі і роднымі* [Р. Барадулін]; *Гэй, вольныя птахі, саколія дзеці! У вырай! Да сонца вясёлкавым шляхам!* [Я. Купала];

з'явы прыроды: *Гэта была ранняя рання маладой беларускай літаратуры, што ў пачатку новага веку на змрочным небе тагачаснага грамадскага жыцця ўспыхвала і загаралася сваімі першымі яркімі зоркамі — прадвесніцамі блізкага світаньня* [Н. Гілевіч];

прадстаўнікоў жывёльнага свету: *Мне па душы глухія пушчы, Лістоты замяць на дварэ. Я непрыручанаю птушкай Жыву між сполаху і дрэў* [Я. Янішчыц]; *А ў сонечным бязмежжы Лунае горды бусел, Як сімвал незалежнай Свабоднай Бelay Русі* [Э. Акулін];

рэаліі расліннага свету: *О Беларусь, мая шыпына, Зялёны ліст, чырвоны цвет! У ветры дзікім не загінеш, Чарнобылем не зарасцеш.* [Ул. Дубоўка]; *Трымаюць зямлю без падважнікаў тых, Без мудрага троса, Жывымі рукамі карэнняў сваіх Сасна і бяроза* [А. Куляшоў];

Сімвалы як іншасказальна-вобразнае абазначэнне пэўных з'яў, прадметаў і паняццяў адлюстроўваюць асацыяцыйны характар мысленчай дзейнасці чалавека, аналогію жыцця чалавека з прыродай і навакольнай рэчаіснасцю, падагульненне яго назіранняў за аб'ектыўным светам. Яны надаюць маўленню экспрэсіўнасць і вобразнасць, садзейнічаюць павышэнню выяўленча-выразных магчымасцей выказвання.

Да сімвалаў паводле семантыкі і стылістычнай ролі набліжаецца **алегорыя** -перадача адцягненага паняцця або ідэі праз канкрэтны прадмет, мастацкі вобраз, малюнак: *“Новая зямля”, як і лепшыя ўзоры паэзіі Якуба Коласа, былі той плацінавай плацінай, якая трымала вышыню ракі Беларушчыны, не даючы замуціць яе чорным водам усяго варожскага, чужога* [Р. Барадулін].

У аснове алегорыі ляжыць аналогія паміж пэўным паняццем і канкрэтным прадметам, які стварае іншасказальны вобраз гэтага паняцця: *І самым галоўным адкрыццём быў горад. Вялізная і аж да неймавернасці цікавая гістарычная і сучасная кніга. Самая ў маім жыцці захапляючая кніга* [Ул. Караткевіч] (кніга = горад); *Жыццё чалавека саткана з розных нітак-падзей. Ёсць тут чырвоныя, але хапае і чорных. Якраз гэтыя колеры спрадвеку былі традыцыйныя на Беларусі, варта толькі паглядзець на нашы ручнікі, вышыванкі, поцілкі, дываны* [С. Законнікаў] (ніткі = падзеі, чырвоныя = добрыя, чорныя = дрэнныя);

У алегарычным сэнсе выкарыстоўваюцца субстантыўныя намінацыі: *Мы жывыя. Ходзім, Глядзім, гаворым... Хтось стаміўся — прысеў на чужое гора*[Э. Акулін “Пагост”] (чужое гора = магіла).

Даволі часта пры стварэнні алегорыі выкарыстоўваюцца дзеясловы, якія абазначаюць фізічнае дзеянне, і назоўнікі з канкрэтна-прадметным або адцягненым значэннем: *Пакасілі яго кулямёты, Усё пакасілі, А тупыя нямецкія боты Яго змалацілі. Танкі гусеніц жорнамі Жыта пасля памалолі, Коні потныя, чорныя Хлеб замясілі на поле* [А. Куляшоў] (поле = ніва, каласы = воіны, салдаты; пакасілі, змалацілі, памалолі, замясілі = знішчылі, забілі, зруйнавалі);

Да тропы метафарычнага тыпу, заснаваных на асацыяцыі, адносяцца таксама гіпербала і літота.

Гіпербала – наўмыснае перабольшванне пэўных уласцівасцей чалавека, прадмета ці з’явы з мэтай узмацнення выразнасці выказвання: *мора на калена, мора крыві, акіян слёз, паміраць ад смеху* і інш.

Перабольшваюцца як канкрэтныя ўласцівасці асоб або прадметаў: *Асілкам гэтакім адроду Маішэка быў у сваёй радні, – Дзіцём нясіці ўжо мог калоду, Якой трох сталых – не маглі* [Я. Купала]; так і адцягненыя паняцці: *Адзін дзень чалавека адукаванага даўжэйшы за самы доўгі век невука* [Пасідоній].

У мастацкім творы, як і ў фальклоры, гэты троп мае значнае пашырэнне, паколькі ён узмацняе вобразную характарыстыку. Пры абмалёўцы вобразаў гіпербалізуюцца сіла і моц пэўных дзеянняў герояў і ступень іх уздзеяння на свет:

маўленчая дзейнасць: *Я шумлівы чарот, я мяцежны бунтар. Я балота буджу гучным шумам* [М. Чарот];

перамяшчэнне ў прасторы: *Я акіян правеславала, Я тысячу пустынь перабрыла І тысячу надзей там пахавала. І вось – знайшла... Я ўсё ж цябе знайшла* [Н. Мацяш];

дзеясць органаў пачуццяў: *Быў гэтакі вечар веснавы, Што чуць было здалёк, Як люстра возера ў цішы Разбіў мой наплавок* [М. Танк]; *У прыцемку халодным прыскам тлеючы, Твая сукенка ўпала каля ног — І ты рукамі закланіла плечы, Бо я ад іх святла аслепнуць мог* [Г. Бураўкін];

фізіялагічная дзейнасць: *Адчайна-малады, Ты п’еш па-веснавому Палескія сады, Вішнёвых дзён аскому* [Я. Янішчыц];

фізічны стан: *Волат сэрца прабіта І крывёй яго неба заліта*[Ул.

Жылка];

тэмпературны стан: *Варта абхапіць далонямі кацёл вады зледзянелай – І кацёл вады закіпіць* [А. Наўроцкі];

фізічнае дзеянне або ўздзеянне на іншых асоб: *Ты, пане дабрудзею, не лезь сюды, бо ў парушыну сцяру* [Я. Купала];

перабольшваюцца таксама памер, аб'ём апісваемага: *Вось танцуе на кінаплатках Марыліна – прывабная зорка, Бюст не меншы, як купал сената, Ёсмешкай зацёміла неба Нью-Йорка* [М. Танк]; *Аднаму дзесяткі-служкі Зарабляюць сотні сот; Рукі ў яго, як падушкі, Як кісель, дрыжыць жывот! Другі ж сам аж на дзесятка Працуючы, лье свой пот, А высахшы, як аплатак, Цянюсенькі, як той кнот* [Я. Купала];

вага: *Баба ж тая — сем пудоў Сама меней важыць* [К. Крапіва].

Літота — троп, процілеглы ў адносінах да гіпербалы. Літота звязана з наўмысным змяншэннем ступені або ўласцівасці чаго-н. і ўжываецца з мэтай узмацнення экспрэсіі выказвання. Напрыклад: *кропля ў моры, кот наплакаў “нязначная колькасць, вельмі мала”*.

Пры выкарыстанні літоты наўмысна змяншаецца памер прадметаў: *З камаровы нос сякеру Сцісне, крэкне, замахае — Зробе пушчу, як талерку, Свет дрывамаі закідае* [Ф. Багушэвіч] – у гэтым выпадку літота спалучаецца з гіпербай; *Яна такая малюпашка, Што меншай нельга і ўявіць, Што і ў пасцелі нават цяжка Пад коўдрай граблямі злавіць!* [Н. Гілевіч];

іх аб'ём: *Сабралі ўраджай. Хочаш прывезці яго — Мурашку ў воз запрагай.* [А. Наўроцкі];

колькасць: *А што пакіну? Толькі жменьку слоў...* [Н. Мацяш];

прасторавыя ўласцівасці: *Так блізка да неба – Хоць зоры ў папаху збірай* [У. Някляеў]; *Скруха з турботы знікае Лёгка, як след мураўя. Вецер мяне абвівае А ці самота твая?* [Я. Янішчыц].

Як паказваюць прыклады, моўны механізм літоты заснаваны на пэўнай аналогіі, супастаўленні з прадметамі або рэаліямі, у значэнні якіх ёсць сема “малы, мала, нямнога”: *мурашка, муравей, камаровы нос, жменька, малюпашка* і інш.

У групу тропай, заснаваных на падабенстве прадметаў, уключаюцца таксама параўнанні і эпітэты.

Параўнанне – прыпадабенне аднаго прадмета да другога на аснове іх агульнай прыметы з мэтай узмацнення выразнасці яго характарыстыкі. Параўнанні з'яўляюцца адным з самых з пашыраных сродкаў маўленчай канкрэтызацыі, якія выдзяляюць, падкрэсліваюць як пастаянныя, устойлівыя, істотныя прыкметы прадметаў, так і іх часовыя, неістотныя адзнакі. Параўнанні надзвычай разнастайныя як па семантыцы, так і па структуры.

Паводле ўспрыняцця адрасатам параўнанні падзяляюцца на агульнамоўныя, суб'ект і аб'ект якіх добра вядомы, устойлівыя, народна-паэтычныя, характэрныя для вуснай народнай паэзіі і індывідуальна-аўтарскія, пабудаваныя на нечаканых супастаўленнях прадметаў і іх уласцівасцей. Агульнамоўныя параўнанні ствараюцца з “гатовых” моўных

блокаў, якія фіксуюць найбольш бачныя, агульнавядомыя прыметы прадметаў і з'яў [5, с. 241]: *А струмені звоняць, нібы струны, Прагна п'е іх смяглая зямля* [П. Панчанка]; *Лісцевае веце і хвойныя лапы іншы раз спляталіся над дарогай, і сонечнае святло цадзілася праз зялёную страху, як праз сіта* [Г. Хадкевіч]; *Як срэбра, заблішчыць чароўна На першых лісціках раса* [А. Астрэйка].

Устойлівыя параўнанні ўжываюцца ў народнай паэзіі. Для твораў вуснай народна-паэтычнай творчасці характэрна разгорнутае параўнанне-супастаўленне вобраза чалавека з пэўным прадметам або з'явай са свету прыроды, якое стварае вобразны паралелізм: *Стаяць хлопцы, як сонца; Хадзіла яна, як пава*, праводзяць аналогію з канкрэтнымі рэаліямі: *Жыцечка, як дроб, Слёзы, як боб, Горка мая доля*.

У аснове індывідуальна-аўтарскіх параўнанняў — дакладна адзначанае аўтарам нечаканае падабенства пэўных з'яў і рэалій: *Па-над белым пухам вішняў, Быццам сіні аганёк, Б'еца, уеца шпаркі, легкі Сінякрылы матылёк* [М. Багдановіч]; *Як бёрда, змрок. А неба — шоўк. Шоўк цёмна-сіні, васільковы* [У. Дубоўка];

Індывідуальна-аўтарскія параўнанні часта адлюстроўваюць канкрэтна-пачуццёвую аснову прыметы прадмета: *Прышла* (вясна — А. С.) — *і рэчка заспявала, Успыхнуў, быццам свечка, куст* [П. Броўка]; *А ўжо, на радасць вербалозу, Асенні дожджык зашаптаў... І льюцца кроплі, быццам слёзы, па твары зморшчаным ліста* [Е. Лось].

Умела і па-майстэрску ўплеценныя ў кантэкст, яны адлюстроўваюць разнастайныя асацыяцыі, якія таксама садзейнічаюць выяўленчай выразнасці маўлення. Гэта гукавыя асацыяцыі — *Вятры... <...> загулялі-загулі па чорствых верхавінах, бы гэта пабеглапа смалістым сухаверсе траскуае польмя* [І. Пташнікаў];

зрокавыя (колеравыя) — *Там, дзе голле мыюць вербы Ў яснай глыбіні, Паласатыя, як зебры, Ходзяць акуні* [А. Вялюгін]; *Тут азёры, як неба, сінія* [Г. Бураўкін];

прасторавыя — *Стаялаяблыня ля вёскі, Як падарожнік між дарог* [П. Панчанка];

тактыльныя — *Тоўсты, гладкі, бы вытачаны, камель з карою накіталтадмысловай чарапіцы высока ўзнімаў верхавіну* [Я. Колас];

тэмпературныя — *Хоць быў канец сакавіка, а сонца пякло, як у маі*, [І. Шамякін];

псіхалагічныя — *Як мары, белыя бярозы Пад сінявой начной стаяць, У небе зоркі ад марозу, Пахаладзеўшыя, дрыжаць*. [М. Багдановіч];

колькасныя асацыяцыі — *Якуб Колас пісаў: “Дзяцей, як тых снапкоў на току”* [Р. Барадулін].

У параўнаннях, як відаць з прыкладаў, духоўны свет чалавека, яго эмацыянальна-псіхічны стан, быццё, дзеянні, рэаліі акаляючай рэчаіснасці супастаўляюцца найчасцей са з'явамі прыроды, з рэаліямі жывёльнага і расліннага свету, зрэдку — з канкрэтнымі прадметамі, адцягнутымі з'явамі.

Паводле граматычнай пазіцыі аб'екта параўнання выдзяляюцца прыдзеяслоўныя параўнанні *Растуць снапочкі самавіта, Стаяць, бы лялечкі якія, Глядзяць, як госці дарагія* [Я. Колас]; *Як брыльянты, рассявае Ночка летняя расіцу, Туманамі спавівае Луг зялёны над крыніцай* [Я. Купала];

Прысубстантыўныя параўнанні: *Як кудзеля, туман Яшчэ вісне ў палях, І струменіць-плыве Ад лугоў свежы пах* [Я. Журба]; *Раска, як русалчына луска, На вадзе ад месяца гарыць* [У. Караткевіч];

Прыад'ектыўныя параўнанні спалучаюцца з якаснымі прыметнікамі і вобразна характарызуюць, удакладняюць якасць прадмета: *Сонечным і белым, нібы залітым сырадоём, здаваўся* [Мінск – А. С.] *у той ранак* [С. Грахоўскі]

Надзвычай разнастайныя параўнанні па структуры і сродках сувязі. Гэта простыя параўнанні: *Як люстра, возера лягло Шырока ў ясны дзень* [А. Бачыла];

параўнанні-словазлучэнні: *Вось праляцеў беленькі матылёк, якчыстая сняжынка, блішчучы на сонцы сваімі крыльцамі* [Я. Колас];

разгорнутыя параўнанні: *Кожнае дрэва стаяла ў круглай лунцы-праталіне, нібы дыхала дрэва і подыхам сваім прадыхала снег аж да самай зямлі* [М. Лынькоў];

Разнастайныя параўнанні і паводле сваёй структуры. Па сродках сувязі гэта найчасцей злучнікавыя параўнанні са злучнікамі:

як: *Угрэла сонца. Жней чародкі Ідуць наважна, як лябёдка* [Я. Колас];

як бы: *А гукі ў лесе, наадварот, як бы ажылі, сталі званчэйшымі* [Ул. Карпаў];

нібы: *Сонца не відно, яно ўжо там, за густой барвовай смугой, нібы распавілася, — і ад таго такая духата* [І. Пташнікаў];

нібыта: *Над скронню, нібыта галубінае крыло, серабрыца сівізна* [С. Грахоўскі];

быццам: *У лесе перад навальніцай усё заціхла, быццам заснула: і птушкі, і зверы, і дрэвы, і трава* [Т. Хадкевіч];

бы: *Але там бялеліся верасы ў маладым цвече: зірні — бы снег рэдкі выпаў* [І. Пташнікаў];

што: *У цьмяным, як вокны здалёку ў хаце, рэдка і скупа, што праз туман, мігцелі зоркі* [І. Пташнікаў];

са словамі падобны на: *Пад елкай схавався моцны, малады баравік, падобны на важнага, самавітага баярына лесу, які па-гаспадарску аглядаў свае ўладанні* [І. Пташнікаў];

нагадваць: *Яго галіністыя рогі нагадвалі здалёк вершаліну старой каржакаватай сасны* [І. Пташнікаў];

празваны: *У наш час, у век, празваны векам касмічных хуткасцей, зачаста пачынаем цмокаць і прыцмокваць, калі ў рэдакцыю прышле вершы невядомы аўтар* [Р. Барадулін];

здаецца: *Ад бляску вогнішча абветраны і абсмалены сонцам твар здаецца чаканеным на медзі... <...> Што ўспамінаецца Міхасю Ціханавічу каля начнога вогнішча?* [С. Грахоўскі];

можна параўнаць: *Вобразна кажучы, чалавека можна параўнаць з*

птахам, адно крыло ў якога — мінулае, другое ж — будучыня [А. Мальдзіс]; прыназоўнікава-склонавымі формамі імя: Той славы з макавае зерне [П. Панчанка].

Сустракаюцца і бяззлучнікавыя параўнанні, выражаныя формай назоўнага склону: Часам пачынае здавацца, што іголка—гэта прыручаная бліскавіца [Р. Барадулін]; І тады прыйшлі наважна хмары —Айсбергі падсонечных вышынь, Гром у бубны громкія ўдарыў, Цішыню густую пакрышыў [П. Панчанка];

формай творнага склону: Каля пасады лесніковай Цягнуўсягожаю падковай Стары, высокі лес цяністы [Я. Колас]; А елкіхмурымі крыжамі Высока ў небе выдзялялісь [Я. Колас];

прыдаткам: Дзе арэшнік развесіў Гронкі вочак-арэхаў, — Заблудзілася ў лесе Зялёнае рэха [К. Кірэнка].

Асаблівую экспрэсію паэтычным радкам надаюць адмоўныя параўнанні, у якіх якасці і ўласцівасці з'яў сцвярджаюцца шляхам супрацьпастаўлення з іншымі рэаліямі: Ляжаць пакошаныя травы. Не травы — казачныя сны. Не сны, а шолахі дубравы, Вяселькі, галасы вясны [М. Танк];

Параўнанні, якія валодаюць надзвычай высокім патэнцыялам выяўленчай выразнасці, дазваляюць вобразна апісаць прыродныя з'явы: маляўнічыя краявіды: стварыць дынамічнае апісанне навакольнай рэчаіснасці: яскрава і эмацыянальна апісаць адцягненыя паняцці.

Эпітэт) – вобразнае азначэнне прадмета або з'явы, якое адрозніваецца ад звычайнага азначэння пераносным сэнсам і экспрэсіўнай функцыяй. Эпітэт дапамагае дакладна і ўсебакова ахарактарызаваць пэўны прадмет, з'яву ці чалавека, вылучыць і апісаць іх найбольш істотныя індывідуальныя рысы: Што засталася ў памяці з тае начы і сонечнага ранку? Зорная свежасць і мурожныя пахі. І яшчэ —родная цеплыня [Ул. Карпаў]; Кожнай сваёй крывінкаю жыццё чалавека крычыць, што яно надта крохкае, безабароннае, што людзі прыходзяць у гэты свет, каб думаць, любіць, ствараць [С. Законнікаў].

Выяўленчая выразнасць эпітэта як вобразнага азначэння ў значнай ступені абумоўлена яго метафарычнасцю.

У складзе эпітэтаў традыцыйна вызначаюцца агульнамоўныя (звыклія): Хлеб — аснова жыцця. Хлеб надзенны й хлеб духоўны, ім трываліцца людства [Р. Барадулін]; народна-паэтычныя (сталыя, традыцыйныя): сіняе мора, красна дзеўка, яснае сонейка, чыста поле, зялёны бор; і індывідуальна-аўтарскія (аказіянальныя): На попельна-шэрым небе марудна гайдаліся карункавыя абрысы старых соснаў [С. Грахоўскі].

Найбольшыя выяўленча-выразныя магчымасці маюць індывідуальна-аўтарскія эпітэты, якія, як правіла, з'яўляюцца метафарычнымі і адлюстроўваюць своеасаблівае, незвычайнае ўспрыманне аўтарам навакольнага свету: Але то былі не палеткі, а раскошныя зялёныя паплавы, на якіх, у аддаленні адзін ад аднаго, стаялі волаты-дубы [Т. Хадкевіч]; Суровыя і мужныя, рамантычна ўзвышаныя вершы паэта асветлены пафасам гуманізму, улюбёнасці ў жыццё і людзей, свядомым супраць-

пастаўленнем трывожнаму атамнаму веку чалавека як самай вялікай каштоўнасці на зямлі [В. Гапава].

Эпітэт выконвае адначасова дзве арганічна ўзаемазвязаныя функцыі — функцыю вобразнай характарыстыкі прадмета і функцыю экспрэсівізацыі маўлення. Аб'ектамі вобразнай характарыстыкі могуць быць разнастайныя з'явы рэчаіснасці. Найчасцей эпітэт вобразна, маляўніча і наглядна характарызуе:

– прыродныя з'явы: *Тым часам сонца выйшла ўгору І з безгранічнага прастору Шырокай плыню агнявою На землю шчодраю рукою Лье блеск гарачы і яскравы, І вянуць скошаныя травы [Я. Колас];*

– жывёльны і раслінны свет: *У садах засвіталі іпакі, Чутны жаўранка срэбныя званы [А. Астрэйка];*

– канкрэтныя прадметы: *Яны (снапчкі — А. С.) так мілы, так прыветны, Так самавіты, так фацэтны [Я. Колас];*

рознабакова апісвае паводзіны, характар людзей: *Паэт найглыбейшага лірычнага пранікнення, няўрымлівай і ўсемагутнай сілы пачуцця, вострадраматычнага ўспрыняцця свету, Куляшоў быў у той жа час і адным з самых разумных паэтаўнашай эпохі [Н. Гілевіч];*

дазваляе аўтару дакладна і выразна перадаць іх пачуцці, эмоцыі, душэўныя перажыванні, псіхічны стан, адносіны да іншых людзей: *Спявалі дрэвы і — няхай ціхім, але неадольным спевам — адгукалася сэрца [І. Мележ];*

трапна характарызуе маўленне чалавека: *У сяле чулася гаворка і песні. Вясёлымаладыя гукі смела ўразіліся у цішыню ночы і бойка плылі на рэчку [Я. Колас]; *А вечар чуткі, гаварлівы Разносіць гоман, смах шчаслівы [Я. Колас].**

Эпітэт як вобразнае азначэнне пэўнага прадмета або з'явы засноўваецца на разнастайных асаблівасцях:

колеравых: *Небу цёмна-сіняму і ветру Скардзіліся чорныя палі: — Сонцам мы вясновым абagrэты, А дажджу даўно ўжо не пілі П. Панчанка];*

гукавых: *Нават удзень і то рэдка можна пачуць хіба што трывожнае цвырканне дразда або дзятла [Ул. Карпаў];*

прасторавых: *Эх, як прывольны прасторы наднямонскіх лугоў! [Я. Колас];*

часавых: *Вясновае сонца растапіла снег на пагорках і паўднёвых схілах, пагнала ярамі і зморшчынамі на палях шпаркія, вясёлыя ручаі [Т. Хадкевіч].*

Эпітэт, як правіла, выражаецца:

простымі прыметнікамі, найчасцей якаснымі: *Свет расступаўся харашэў, аснежанае поле здавалася... зіхатлівым прасторам [С. Грахоўскі]; *Сцяблінка — тонкая, кволая, танчэй за жытнюю — аж дзівішся, як яна трымае такія шырокія лісты [І. Мележ];**

адноснымі ў пераносным значэнні: *Залатыя брусніцы рдзеюць на нашым узлессі [С. Грахоўскі]; *Дзе некалі стаялі домікі і парканы, разросся шумлівы парк, бронзавыя русалкі пускаюць вяночкі на вадзе, на зялёны курган узышоў сустракаць сонца вечны і нястомны падарожнік — Янка Купала [С. Грахоўскі];**

складанымі прыметнікамі, у тым ліку аказіянальнымі: *І вось жахнула*

бліскавіца, Як вогнямгненная крыніца [Я. Колас]; І шуміць, і грывіць Срэбразвонны ручэй [Я. Купала];

састаўнымі прыметнікамі: Успывае хмарка і другая Над сіне-дымным небасхілам І ў задуменні смутна-мілым З нябёс блакітных пазіраюць, як бы дарогу выбіраюць [Я. Колас];

дзеепрыметнікамі: А для галінкі дожджык чулы — Чаканай свежасці прыліў [Е. Лось];

назоўнікам у ролі прыдатка: Хіба ўвосень не расцвітае прыгажуня-яблынька, зведзеная ў зман здрадлівай ласкай бабінага лета? [І. Навуменка].

Адметнымі з'яўляюцца індывідуальна-аўтарскія эпітэты, выражаныя аказіяналізмамі: Мова Вушаччына ўвабрала ў сябе й задуменнасць незлічоных вазёраў, і развагу бароў, і шчыра-срэбраны позван крыніцаў, які вытраўляюць у свет упаўнелыя рэкі й рачулки [Р. Барадулін]; Серабрыцца снег, мігацяць незлічоныя мільёны брыльянцістых іголак, вецер-кусака шчыпле за шокі, нос [М. Лынькоў]; Таму і запомніліся складныя і звонкія Броўкавы вершы. Цяпер ён сам быў тут, у дзядзькавай хаце — сонечнасветлавалосы, яснавокі, вясёлы, парывісты і гаваркі [С. Грахоўскі].

Такім чынам, надзвычай актыўным моўным сродкам выяўленчай выразнасці з'яўляецца пераноснае словаўжыванне, заснаванае на падабенстве прадметаў – тропы, якія выконваюць функцыю мастацкай канкрэтызацыі маўлення, індывідуалізацыі аб'екта, яго вобразнай характарыстыкі.

Літаратура

1. Рагойша, В. П. Паэтычны слоўнік / В. П. Рагойша. – Мінск : Выш. школа, 1979. – 320 с.
2. Арутюнова, Н.Д. Языковая метафора / Н. Д. Арутюнова // Лингвистика и поэтика. – М. : Наука, 1979. – С. 147–173.
3. Гілевiч, Н. С. Паэтыка беларускай народнай лiрыкi: Слова i вобраз. Паэтычны сiнтаксiс: Гукапiс i рыфма / Н. С. Гiлевiч. – Мiнск : Выш. школа, 1975. – 288 с.
4. Квятковский, А. П. Поэтический словарь / А. П. Квят-коўскі; науч. ред.: И. Роднянская; А.П. Квятковский. – М.: Сов. Энцикл., 1966. – 376 с.
5. Некрасова, Е. А. Сравнения / Е. А. Некрасова // Языковые процессы современной русской художественной литературы. Поэзия / отв. ред. А. Д. Григорьев. – М. : Наука, 1977. – 392 с.
6. Григорьев, В. П. Поэтика слова / В. П. Григорьев. – М. : Наука, 1978. – 56 с.
7. Старычонак, В. Д. Метафара ў беларускай мове: на матэрыяле субстантываў / В. Д. Старычонак. – Мінск : Выд-ва БДПУ, 2007. – 176 с.
8. Беларуская мова. Энцыклапедыя / пад рэд. А. Я. Міхневiча. – Мiнск : “Беларуская энцыклапедыя” iмя Петруся Броўкi, 1994. – 653 с.

ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ
Матэрыялы для практычных заняткаў

ЗАНЯТКІ 1

Вобразнасць і выяўленчая выразнасць як катэгорыі літаратурна-мастацкага і публіцыстычнага тэксту

- 1 Лексіка-семантычныя сродкі выяўленчай выразнасці. Тропы, заснаваныя на падабенстве прадметаў
- 2 Тропы, заснаваныя на сумежнасці
- 3 Тропы, заснаваныя на кантрасце
- 4 Тропы, заснаваныя на тоеснасці з'яў

Тропы, заснаваныя на падабенстве прадметаў

Пытанні і заданні

1. Якія моўныя сродкі выяўленчай выразнасці называюцца спецыяльнымі?
2. Што называецца тропам? Назавіце асноўныя трапеічныя сродкі.
3. На якія групы і на падставе чаго можна падзяліць тропы?
4. Ахарактарызуйце тропы, заснаваныя на падабенстве або аналогіі прадметаў.
5. Назавіце тропы метафарычнага характару. У чым сутнасць і экспрэсіўная роля метафары?
6. Як суадносяцца адухаўленне і ўвасабленне? Як называюцца тропы, заснаваныя на гэтых працэсах?
7. Якое значэнне і роля сімвала і алегорыі?

8. Назавіце асноўныя тыпы параўнанняў паводле граматычнай характарыстыкі.

9. Адзначце сродкі сувязі ў параўнаннях.

10. Вызначце віды эпітэтаў і іх выяўленчую ролю.

11. Назавіце спосабы выражэння эпітэтаў.

12. Знайдзіце ў наступных тэкстах метафары, сімвалы, алегорыі, эпітэты і параўнанні, вызначце іх ролю:

Любімы горад – для мяне заўсёды жывы і неабходны .. Я заўсёды спяшаюся да яго, як на самае радаснае спатканне .. Іду з вуліцы ў вуліцу, як з пакоя ў пакой, і скрозь пазнаю знаёмыя абліччы сяброў і тысячы людзей, з якімі яшчэ не паспеў пагаварыць і пасябраваць .. Самы прыгожы горад без добрых людзей – пустэля, помнік даўніны, як Пампея ці Карынаф [С. Грахоўскі].

Адна з найбольш значных, зменлівых і складаных старонак сучаснай беларускай паэзіі, творчасць Панчанкі яшчэ толькі становіцца аб'ектам стылявога даследчага аналізу .. Вострае адчуванне сучаснасці, прага выказаць вялікую праўду часу і свайго пакалення .. выявіліся ў асаблівасцях яго вобразнай сістэмы [В. Гапава].

Зачараваная багаццем, характэрам свету душа пісьменніка чулая да ўсіх разнастайных праяў прыроды .. Для Брыля ўсё ў гэтым свеце мае высокае значэнне і сэнс – вясёлыя маленькія верабей з яго цудоўным “мікрасветам”, і камень, што дыхае цяплом сонца, і рачная плынь, і краскі .. Прырода ніколі не дакучае Брылю, кожны раз ён знаходзіць у ёй нешта новае. Цікава, што пісьменніка не абмежавана толькі роднымі мясцінамі. Ён можа захапляцца фарбамі поўдня, бо любіць мора таксама, як і зямлю, але вядома, бліжэй і даражэй за ўсё яму прырода роднай Беларусі: у кожнага ж пісьменніка свая радзіма, той родны кут, да якога ён прырос, “прысох” сэрцам [Э. Гурэвіч].

Вось снуюць малюсенькія матылёчкі, чырвоненькія, сінявыя, жоўтыя, усё роўна, як збіраюцца на баль – так прыгожа ўсе ўбраны. Тамсям з зялёнага мора маладога хвойніка высока ўзнімаліся парасоны-верхавіны хвой-старадрэвін [Я. Колас];

*Гістарызм – абавязковая рыса нармальнага грамадскага быцця, рыса, якая вызначае *homo sapiens* сярод усяго жывога. Вобразна кажучы, чалавек можа параўнаць з птахам, адно крыло ў якога – мінулае, другое ж – будучыня. Калі паранена, калі бездапаможна абвісае адно крыло, дык не дзейнічае і другое. Згубіўшы раўнавагу, мажлівасць арыентавацца ў часе і прасторы, такі птах не можа ўтрымацца ў палёце, раней або пазней падае ўніз – у паўсядзённасць і бездухоўнасць. Знікае пачуццё адказнасці за свае ўчынкi, узнікае імкненне перахітрыць гісторыю,.. Перапыняецца пераемнасць развіцця, замаруджваецца само развіццё. І каб паскорыць яго, каб зноў узляцець, нам абавязкова патрэбны вялікія, самаахвярныя намаганні [А. Мальдзіс];*

Па рэйках і платформах паўзлі, круціліся і сыкалі белыя змеі завірухі [С. Грахоўскі];

Восень шумела дажджом і вятрамі, апалым лісцем і крыламі ўстрывожаных выраямі свойскіх гусей [С. Грахоўскі];

Ніхто не хацеў паверыць, што ляціць смерць, пагібель і гора на мірны і зялёны горад [С. Грахоўскі];

А цяпер чытаеш і ўсё разумееш, бо пабагацела наша мова, увабрала ў сябе столькі крынічных прытокаў самых разнастайных народных гаворак [С. Грахоўскі].

13. Вызначце структуру і сродкі сувязі наступных параўнанняў:

Гэта маленькі дворык, .. увесь чырвона-цагляны і бела-мармуровы .. У ім, як нявеста, квітнее белая чаромха і пяшчотна-ліловым полымем гарыць бэз [Ул. Караткевіч]; *Дзве фурманкі вязуць невялічкі скарб, а ўзяўшыся за білы вазоў і ўскрай дарогі, нібы цыганскі табар, з песнямі і жартамі, смехам і прыгаворкамі ідуць маладыя прыгажуні і прыгажуны* [С. Грахоўскі]; *Зямля ажыла, угрэлася, набухла, як цеста на дражджах* [І. Пташнікаў]; *Помніць сябе пачынаю пад галасы жніўнае песні. Хутар Верагавачка. Жнейкі жнуць. Песня тужлівая, здаецца, колецца неўсвядомленай яшчэ самотай, як іржэўе* [Р. Барадулін]; *Некалі А. Твардоўскі сказаў, што чытаць беларускую паэзію – усё адно што ісці босаму па росным лузе і свежай раллі, – настолькі яна шчырая, непасрэдная, зямная* [Н. Гілевіч]; *Водная роўнядзь як бы застыла, разамлелая ў сонечным праменні* [Т. Хадкевіч]; *Як напружаная жылка, думка б'ецца ў кожным вершы* [С. Грахоўскі]; *У тую раніцу ў горадзе выпала шэрань, тонкая і сыпкая, нібы цукровая пудра, галінкі дрэў пакрыліся лёгкім інеем* [Ул. Караткевіч]; *Літаратура – шырокая ніва, ёсць дзе прыкласці сілы кожнаму, хто таго хоча, хто мае здольнасці* [Б. Сачанка]; *Штогод едзе на радзіму Васіль Быкаў. Казаў жа ён: “З гадамі болей цэнім добрую пагоду і лагоду душэўную...” А яны там, дзе першым крокам сваім чалавек звярнуў на сябе ўвагу свету, дзе думка прабілася, як крыніца...* [Р. Барадулін]; *Мова набірае сілу, цвёрдая, як сталь, грубая, як сялянскія далоні, і пяшчотная, як спеў беларускага гівала* [Ул. Караткевіч]; *Месцамі расціраліся прасторныя даліны рэчак, а самі рэчкі накручастымі завітушкамі вельмі прыгожа вырысоуваліся ў сваіх высокіх беражках* [Я. Колас]; *Воблакі, нібы табун на сінім полі* [І. Грамовіч]; *Вечар у лясным мроку ткаў коўдры-туманы на палі* [І. Пташнікаў].

15. Падбярыце параўнанні да назоўнікаў *дзяўчына, жыццё, спадзяванні, развітанне, сустрэча, вера, каханне; дуб, вясна, бяроза, васілёк, дарога, камень, кніга, горад, пісьмо; прыметнікаў ружовы, вялікі, мудры, таямнічы, задумлівы, шэры, бліскучы, далёкі, дрыготкі, серабрысты; дзеясловаў смяяцца, шумець, бегчы, усміхацца, ляцець.*

16. Вызначце тыпы эпітэтаў паводле іх семантыкі, структуры і граматычнай характарыстыкі:

Калі спытаць чалавека пра тое, да каго, да чаго ў хвіліны маўклівага роздуму імкнецца, горнецца ягонае, вызваленае ад мітусні і драбязы сэрца, што застаецца для яго назаўсёды самым значным і дарагім, ён згадае родны

кут, успомніць бацькоў, дзядоў [С. Законнікаў]; Так і здаецца, у зялёнай кроне заблытаўся вясновы задзірысты вецер [Р. Барадулін]; Міншчына! Яна сустрэла нас узгоркаватымі барамі, грыбным пахам [Ул. Карпаў].

17. Падбярэце на наступных назоўнікаў экспрэсіўныя эпітэты: *шчасце, маладосць, поспех, надзея, падзея, прыгода, успаміны.*

Тропы, заснаваныя на сумежнасці

Пытанні і заданні

1. Якія тропы ствараюцца на аснове сумежнасці з'яў? Паводле якіх сувязей могуць быць сумежнымі з'явы?

2. Назавіце віды метанімічнага пераносу паводле прасторавай сумежнасці, прывядзіце прыклады.

3. Адзначце віды метанімічнага пераносу на аснове часавай і лагічнай сумежнасці, праілюструйце іх прыкладамі.

4. Назавіце тыпы сінекдахальнага пераносу, падмацаваўшы іх прыкладамі.

5. Раствлумачце экспрэсіўна-выяўленчы патэнцыял прааналізаваных тропаў.

6. Падбярэце з публіцыстычнага або мастацкага стыляў прыклады метанімічнага і сінекдахальнага пераносу.

7. Вызначце тыпы пераносу назваў на аснове сумежнасці: *Ты, мой брат, каго зваць Беларусам, Роднай мовы сваёй не цурайся*[А. Гарун]; *Жыць ты будзеш у свабодзе, Браце мой цярплівы*[Я. Купала]; *І вось зноў цяжкае выпрабаванне пада на тваю долю, наш родны народ. Вераломны вораг, сусветны бандыт і разбойнік, рушыў свае дзікія арды, закаваныя ў жалеза і браню, і запаланіў нашы землі* [Я. Колас]; *Магутнае слова, ты, роднае слова! Са мной ты на яве і ў сне* [Я. Купала]; *Калумб адкрыў Амерыку ў 1492 годзе. Беларуская літаратура адкрыла яе на некалькі стагоддзяў пазней* [Б. Сачанка]; *Пакой я помню: На сцяне – Тарас, Чые мы песні ведаем з калыскі* [А. Зарыцкі]; *Хорам гудзеў, не маўчаў* [Я. Купала]; *І Памір, і лясы Белавежы За радзіму ўставалі сваю* [П. Броўка].

Тропы, заснаваныя на кантрасце

Пытанні і заданні

1. Назавіце тропы, заснаваныя на кантрасце. Вызначце іх экспрэсіўную ролю.

2. Размяжуйце аксюмарон і антытэзу: *смутная радасць, мінулае і будучыня. светлая боль, дабро і зло, салодкая атрута, дзень і ноч, няясная яснасць, пачатак і канец, светлы сум, учараішні і заўтраішні.* Складзіце сказы з некаторымі з іх.

3. Укажыце, на аснове якіх апазіцый засноўваюцца наступныя віды антытэзы: *Люблю* [П. Панчанку – А.С.] *за высокую грамадзянскую чуйнасць да вялікіх і малых трывог веку* [Н. Гілевіч]; *Як мала мы дорым іх* [кветкі –

А.С.] жывым і як шчодро прыносім нябожчыкам [С. Грахоўскі]; Амерыка – краіна багатая і разам з тым бедная, бо большасць яе жыхароў пакланяюцца аднаму богу – долару [Б. Сачанка]; Мы марым і летуценім, што нешта зробіцца само .. - а трэба не летуценіць, а дзейнічаць [Н. Гілевіч]; Святы сустракалі разам, не разлучаліся і ў будні – дзяліліся і радасцямі, і горам [С. Грахоўскі]; Успамінаецца далёкае і блізкае, у розных узростах і акалічнасцях ажывае вобраз любімага настаўніка [С. Грахоўскі].

4. Размяжуйце агульнамоўныя і кантэкстуальныя антонімы ў складзе антытэзы: *Непрымірымасць пазіцыі Бачылы .. грунтавалася на суровай праўдзе, дзе ні схітрыць, ні схлусіць, ні ашукаць было нельга, дзе былі дабро і зло, святло і змрок, адвага і шкурніцтва* [С. Грахоўскі]; *Па дарозе едуць машыны, павозкі, ідуць салдаты. Групкамі і па аднаму. Раненыя і здаровыя* [І. Мележ]; *Хлеб – аснова жыцця. Хлеб надзенны й хлеб духоўны* [Р. Барадулін]; *Ніколі не пытайце ў закаханых, за што яны любяць: ніхто не ведае, ніхто не адкажа* [С. Грахоўскі]; *Вайна .. гэта выпрабаванне, .. яна гартуе адных і разбэшчвае другіх* [Ул. Карпаў].

5. Адзначце крылатыя выслоўі, у структуры якіх сустракаецца антытэза або аксюмаран, вызначце іх стылістычную ролю:

Салодкі дым айчыны;

Хто жадае міра, няхай рыхтуецца да вайны;

Лепш позна, чым ніколі [лац. прыказкі];

Ёсць у іх вочы, але не ўбачаць, Ёсць у іх вушы, але не пачуюць [Бібл.];

Многа званых, ды мала выбраных [Бібл.];

Не магу жыць ні з табой, ні без цябе [Марцыял];

Калі хочаш жыць для сябе, жыві для другіх;

Словы знікаюць, напісанае застаецца;

Словы хвалюць, прыклады прыцягваюць;

Не рабіце таго, што ўжо зроблена;

Добры пачатак – палова справы.

6. Падбярыце прыказкі і прымаўкі, пабудаваныя на антытэзе, вызначце, што ў іх супрацьпастаўляецца.

7. Са зборніка афарызмаў выпішыце крылатыя выслоўі, вызначце аснову іх супастаўлення.

Тропы, заснаваныя на тоеснасці з’яў

Пытанні і заданні

1. Укажыце тропы, заснаваныя на тоеснасці з’яў. Якая мэта іх ужывання?
2. Вызначце тыпы перыфраз паводле іх функцыянальнай значнасці (агульнамоўныя і індывідуальна-аўтарскія): *Вялікі паэт – сучаснік кожнага пакалення. Ён прыходзіць у свет разам з ім, каб нарадзіцца зноў і зноў для наступных нашчадкаў. Ён субяседнік, дарадца, настройшык душы кожнага з нас і нашых наступнікаў* [С. Грахоўскі]; *Сягоння на Украіне вялікае свята: Ё дзень гэты радзіўся тварэц “Кабзара”* [Купала]; *Цяжкую шапаткую пазалоту Кляны ў вадугу раняюць пакрысе...* [М. Федзюковіч]; *З гадамі блокаўская сімфонія гучыць мацней, настойлівей і выразней, рэзананс*

яе шырыцца на ўсю краіну. Таму мы яе любім нязменнай любоўю [С. Грахоўскі].

3. Ахарактарызуем структуру наступных перыфраз: *То маці плача з радасці, ласкава словы тчэ; Прыйдзе ноч, каля хаты тваёй я хаджу і гадую тугу*[П.Панчанка]; *Мы ведаем, як высока цанілі творчасць А. Куляшова яшчэ пры жыцці паэта яго чытачы і крытыкі, калегі і пабрацімы – знакамітыя майстры шматнацыянальнай савецкай літаратуры*[Н. Гілевіч]; *Слухаць яго [Дубоўку – А.С.] можна было гадзінамі і бясконца чэрпаць новае і невядомое з гэтай жывой і шчодрой энцыклапедыі* [С. Грахоўскі].

4. Вызначце, сінонімамі якіх назваў з’яўляюцца наступныя перыфразы: *Прыйдзе ноч, каля хаты тваёй я хаджу і гадую тугу*[П.Панчанка]; *Гляджу ў заплаканыя вочы Старых жабрачак – родных хат* [М. Чарот], *Новая зямля”, як і лепшыя ўзоры паэзіі Якуба Коласа, былі той плацінавай плацінай, якая трымала вышыню ракі Беларушчыны* [Р. Барадулін]; *Сетка, закінутая ў “раку часу”, выцягвае з яе плыні выявы людзей, дзіўным чынам падобных на нашых славурых сучаснікаў* [А.Партноў].

5. Устаноўце моўны механізм стварэння наступных перыфраз: *Час ляціць і ляціць. Завіруха завяла скроні. Пакідаюць насечкі Гады на ілбе* [Грахоўскі]; *Сцяблінка – тонкая, кволая .. З захваленнем падумалася, што з такіх вырастаюць волаты-дубы. З такога пачынаецца цар лесу* [І. Мележ]; *Яны [трагічныя радкі – А.С.] вырваліся з душы спагадлівай і чулай шаснаццацігадовай аўтаркі “Курганнай кветкі”, сустрэтай і акрыленай геніем Купалы* [С. Грахоўскі].

6. Размяжуйце плеанастычныя, таўталагічныя і эўфемістычныя звароты ў наступных сказах: *А сягоння Вусім няпрошана, Нечакана, неспадзявана я Зноў убачыў цябе, Харошая, Дарагая, Нецалаваная* [Г. Бураўкін]; *Адкуль бяруцца толькі ў маці сілы У адзіноце век свой векаваць?* [С. Грахоўскі]; *Мова тады родная, калі яна пачута ад маці, калі кожнае слова сагрэта сэрцам матчынам, калі кожны гук матчынай мовы з-пад матулінага сэрца* [Н. Гілевіч]; *Спіце ўсе тые, што праўды па свеце шукалі І, не здабыўшы, ў дамоўкі без часу сышлі* [Я. Купала]; *І адразу ўспомніліся журботныя крыкі жураўлінага выраю, што прынёс нам у Каралішчавіцкі лес жалобную вестку – не стала Міхася Ціханавіча Лынькова* [С. Грахоўскі].

Літаратура

1. Лепешаў, І. Я. Лінгвістычны аналіз тэксту / І. Я. Лепешаў. — Мінск : Выш. школа, 2009. — 262 с.
2. Шанский, Н. М. Лингвистический анализ художественного текста : учебное пособие / Н. М. Шанский. — Л. : Просвещение, 1984. — 104 с.
3. Бабенко, Л. Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа : учебник для вузов / Л. Г. Бабенко. — М. : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. — 464 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования /И.

- Р. Гальперин; отв. ред. Г. В. Степанов. — М. : Изд-во “Наука”, 1981. — 138 с.
5. Валгина, Н. С. Теория текста : учебное пособие / Н. С. Валгина. — М. : Логос, 2004. — 280 с.
  6. Бабенко, Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : учебник; практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. — 4-е изд., испр. — М. : Флинта: Наука, 2006. — 496 с.
  7. Клюев, Е. В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция) : учебное пособие для вузов / Е.В. Клюев.— М.: “Изд-во ПРИОР”, 1999. — 272 с.
  8. Бобровская, Г. В. Элокутивные средства газетного дискурса в коммуникативно-прагматическом аспекте (на материале русского языка) : автореф. дис. на соиск. уч. степ. докт. филол. наук / Г.В. Бобровская. – Волгоград, 2011. — 46 с.
  9. Болотнова, Н. С. Филологический анализ текста : учебное пособие / Н. С. Болотнова. — 3-е изд., испр. и доп. — М. : Флинта: Наука, 2007. — 520 с.

ЗАНЯТКІ 2

Сінтаксічныя сродкі выяўленчай выразнасці. Фігуры маўлення

- 1 Фігуры паўтору
- 2 Фігуры размяшчэння і перастаноўкі
- 3 Фігуры пропуску

Фігуры паўтору

Пытанні і заданні:

1. Што называецца фігурай?
2. Назавіце асноўныя групы фігур. Чым адрозніваюцца канструктыўныя фігуры ад дэструктыўных?
3. Што такое макрафігуры?
4. Якія фігуры адносяцца да недыскрэтных?
5. На чым заснаваны фігуры дабаўлення? Назавіце іх.
6. У чым адметнасць ампліфікацыі?
7. Чаму анадыпловіс называюць лакалізаваным паўторам?
8. Якую структурна-семантычную і экспрэсіўную функцыю выконвае анафара? Як яна суадносіцца з паралелізмам сказаў?
9. Як ствараецца градацыя?
10. Як суадносяцца паміж сабою фігуры гемінацыя, падваенне і паліптатон?
11. Як суадносяцца анафара, эпіфара і дыяфара?
12. Як утвараецца эпанодас?
13. Што агульнага ў полісідэтонне і шматпрыназоўніканасці?
14. Назавіце віды эпіфары.
15. Знайдзіце ў наступных тэкстах лакалізаваныя фігуры паўтору, вызначце іх тып і выяўленча-выразную ролю: *І гэтыя яго трагічныя апошнія*

часіны, гэта тытанічная праца, гэтая мужная ўпэўненасць у тым, што яшчэ не скончана барацьба, гэтая гатоўнасць біцца да канца, гэтая невычэрпная любоў да волі радзімы, да дэмакратыі, – робяць асобу Каліноўскага самай трагічнай і велічнай у гісторыі Беларусі, яе нацыянальным героем [Ул.Караткевіч];

Добра закурыць над абрываюцца цяніны І гутарыць “о временах грядущих”...Добра гайдацца, учапюшыся за пружкае голле бука.. Добра знайсці сцюдзёную крыніцу і прыкленчыць каля яе гаваркой вады. Добра ўспомніць, што ўчора ты стаяў на носе імклівага кацера і ... адчуваў сябе вольным, як чайка! [Я.Брыль];

Шчасце ў кожнай тваёй перамозе, Шчасце – адолець і вецер і град, Шчасце – нідзе не спыняцца ў дарозе, Спынішся – плынню адгоніць назад [С. Грахоўскі];

Невыпадкова з’яўляецца певень на палотнах майстра, бо гэта птушка – служка бога агню, пажару. А пажар якраз і свяціў Марку Шагалу ў першыя хвіліны з’яўлення на свет [Р.Барадулін].

16. Вызначце тыпы нелакалізаваных паўтораў іх стылістычную ролю: У штодзённай мітусні і клопаце не трэба ніколі забываць пра слова, а трэба дбаць пра яго, усяляк аберагаць, шанаваць, развіваць, каб яно служыла бацькам, дзядам і прадзедам [Б.Сачанка]; Колькі ворагаў паланілі цябе [мову – А.С.], знішчалі, палілі вёскі і гарады, таталі палі, высякалі лясы, забівалі, выганялі за свет людзей... [Б.Сачанка]; Так любоў узбагачалася любоўю, любоўю пашанлівай, адданай [Р.Барадулін]; Мова і народ, народ і ягоная мова – непарушнае,непадзельнае, непарыўнае Адзінства [А.Міхневіч]; Тая вера, што калісьці вяла яго [Ф.Скарыну – А.С.] пакутніцкім шляхам да высакароднай мэты і асвятляла яму гэту дарогу, – з намі! Тая любоў да роднага краю, што натхняла яго, і акрыляла, і падымала над крыўдамі і нягодамі, – з намі! Тая прага тварыць дабро “людзям паспалітым”, якая жывіла яго сілы,прыдавала яму мужнасці, стойкасці і цяперення, – з намі! [Н.Гілевіч]; Паэт разумее спрадвечную тугу кнігавак па марскім бязмежжы, бо кнігаўкі – “трыццатае калена белых чаек” [Р. Барадулін].

17. Ахарактарызуйце фігуры паўтору, заснаваныя на выкарыстанні службовых часцін мовы, вызначце іх тып: І сумна, і крыўдна, і горка, Што ўжо не вярнуцца назад [С. Грахоўскі]; У памяці жывуць сяброў абліччы: На іх то боль, то радасць, то усмешка [С. Грахоўскі]; На кожны зрух сэрца, на кожнае пачуццё, на кожную пару года і дня, на кожны вобраз роднай прыроды ў яго [М. Лынькова – А.С.] столькі слоў – самацветаў, што часамі здаецца, перад самім мастаком паўстае нялёгкая задача: якія словы лепш узяць, якія фарбы пакласці на палатно [М.Танк]; Трэба быць закаханым У гоманы бору, У світанні над полем, У дождж на сяўбе, Трэба быць закаханым у сінія зоры І ніколі, ніколі – У самога сябе [С. Грахоўскі].

18. Назавіце віды паўтораў паводле формы, размяшчэння, структуры, месца знаходжання ў сказе: Беларусь, як шырокая жніўная песня, Беларусь, як паводка празрыстых крыніц, Беларусь, Беларусь – Маладосці прадвесне, Салаўеў пераклічка і гул навальніц [С. Грахоўскі]; Белья сыпяцца долу

крышталікі, Белья крышацца хмаркі ўгары. Сосны захутаны ў белья шалікі. Белая мітусь у белым бары [Н. Гілевіч]; Як крыніца, льецца, рвецца З сэрца песня ў свет за свет; Светла йскрыцца, рэхам прэцца, Тутка, тамка, дзе я, дзе ты [Я. Купала]; Моцна сціснуў вусны, каб не чулі, Як балюча пакідаць мне свет. Свет маіх пакут і спадзяванняў...Ідзе жыццё. Жыццю канца няма [С. Грахоўскі]; Завая білася ў акно, Яна і сённа ў шыбы б'ецца; І будзем так да старасці кахаць, Як некалі кахалі ў маладосці; Пакуль жыву, жыве са мною маці [С. Грахоўскі]; У памяці жывуць сяброў абліччы: На іх то боль, то радасць, то усмешка [С. Грахоўскі]; І сумна, і крыўдна, і горка, Што ўжо не вярнуцца назад [С. Грахоўскі].

Фігуры размяшчэння і перастаноўкі Пытанні і заданні

1. Назавіце асноўныя дэструктыўныя фігуры. На чым яны заснаваны?
2. У якіх фігурах парушаецца правільная сінтаксічная сувязь слоў у сказе і з якой мэтай?
3. Укажыце экспрэсіўную ролю інверсіі, назавіце яе віды.
4. У чым адметнасць і выяўленчая роля парцэляцыі?
5. На чым засноўваецца парэнтэза? Якую ролю яна адыгрывае?
6. Як суадносяцца парцэляцыя і сегментацыя?
7. Чаму хізм адносіцца да фігур размяшчэння і перастаноўкі?
8. Якую ролю выконвае эпіфраз?
9. Знайдзіце ў наступных тэкстах фігуры размяшчэння і перастаноўкі, вызначце іх экспрэсіўную ролю. Ёсць яна. Такая добрая, разумная, старая маці. Жыве ў пушчы над возерам [Я. Брыль]; Цішыня. Над туманнай лагчынай, як браты, абняліся дубы [А. Звонак]; У тыраж выходзіць вялікая колькасць кніжнай прадукцыі (у першую чаргу школьныя падручнікі), і гэту прадукцыю трэба друкаваць нанова [К. Крапіва]; Жыццё пісьменніка ў словах, дакладней, у тым толькі яму аднаму ўласцівым падборы слоў, з дапамогай якіх ён размаўляе з чытачом, выяўляе і сцвярджае сябе як асобу [Б. Сачанка]; Вось апошні паварот. Яна ўбачыла наперадзе тое месца, дзе раней было сяло [І. Мележ]; Захопленыя гамонкаю, яны (жанчыны) не звяжалі на малага Дзямліхі – Валодзьку, тым больш, што гаспадара – Васіля, ля агню не было: недзе паіў каня [І. Мележ]; Арцём сядзеў на ганку, ускінуўшы на плечы гуню (світку) і курку [А. Чарнышэвіч]; З таго часу жыццё не раз і не два пляскала ў гразь яшчэ ці даўно самага паважанага, самага моцнага – можна сказаць, самага магутнага ў Куранях – гаспадара [І. Мележ]; Ганаровае званне – народны паэт – з'яўляецца найвялікшым прызнаннем народнасці мастака.. [І. Шамякін]; І як толькі раніцою ўзнялося над небасхілам сонца, ужо зусім інакш выглядаў лес [М. Паслядовіч].

Фігуры пропуску Пытанні і заданні

1. Што аб'ядноўвае фігуры пропуску? Назавіце іх.
2. Чаму апасіяпезу называюць умаўчаннем? Як выдзяляецца апасіяпеза ў вусным і пісьмовым маўленні?
3. Як суадносяцца апасіяпеза і эліпіс?
4. Як ствараецца асіндэтон і якая яго роля ў маўленні?
5. Што выражае рытарычны вокліч? Як ён афармляецца ў вусным і пісьмовым маўленні?
6. Як суадносяцца рытарычны вокліч і адмірацыя?
7. Што такое рытарычны зварот? Якая яго роля?
8. У чым сувязь рытарычнага звароту і апастрофы?
9. У чым экспрэсіўнасць рытарычнага пытання?
10. Што ўяўляе сабою фігура дубітацыі? Як яна суадносіцца з рытарычным пытаннем?
11. Падбярыце з твораў розных жанраў прыклады фігур пропуску, вызначце і ахарактарызуйце іх.

12. Знайдзіце ў наступных сказах фігуры пропуску, вызначце іх тыпы і экспрэсіўную ролю: *Плыла такая гаматная шэрая хмара з галавой, з хобатам. І вочы мела. І ногі...* [І. Грамовіч]; *Ёсць нешта прыемнае, калі пазнаеш забытыя мясціны. Мінаюцца сямлібы, палеткі, лясы* [Я.Скрыган]; *Калі мы вярнуліся, бой вялі ўжо ўсе тры дывізіёны. Першы, як потым я даведаўся, біў на станцыі, другі – на сялу з вежай, да якога я хадзіў. Трэці – таксама на сялу* [І. Мележ]; *Лес апяклі суровыя, калючыя ад гарачага сонца вятры; асушылі яго ад слізкай смугі, атрэслі адмерзлае за маразы шылле; загулялі – загулі на чорствых верхавінах, бы гэта пабегла на смалістым сухаверсе траскучае польмя* [І.Пташнікаў]; *Люблю спакой раённых гарадкоў. З гародчыкамі, студонямі, дварамі...* [С. Грахоўскі]; *Найбольшая прыемнасць глядзець на воблакі ў летнія, пагодлівыя дні, калі ў небе лётаюць птушкі. А ўлетку – дастаўкі і стрыжы* [І.Грамовіч]; *Над лесам – поўны, таямнічы месяц* [Я.Брыль]; *Асвечанасць – гэта калі кожнаму ў руку – паходню!* [Ул. Караткевіч]; *І да кожнай кнігі – прадмовы і пасляслоўі, першыя ўзоры грамадскай, асветніцкай, эстэтычнай думкі* [Ул. Караткевіч].

13. Знайдзіце ў сказах рытарычныя фігуры, прааналізуйце іх экспрэсіўную ролю: *О, мая асенняя ўлюбёнасць! О, мая нязгасная ты памяць!* [М.Сяднеў]; *Як холадна вясной! І як дрыжаць гэтыя слабаапранутыя дрэвы!* [Ул. Караткевіч]; *О, гэта пружанская зямля, што ўся звініць песнямі, дзе іх больш, чым жаўранкаў у сінім небе над пружанскай раллэй!* [Ул. Караткевіч]; *О, як прыемна марыць у цішы!* [Ул.Клішэвіч]; *Да чаго прыгожася гэта вясновая раніца!* [Я.Скрыган]; *Край мой родны! Дзе ж у свеце край такі знайсці!* [Я. Колас]; *Браты мае, родныя людзі! Наш сонечны дзень не пагас* [Я. Колас].

1. Лепешаў, І. Я. Лінгвістычны аналіз тэксту / І. Я. Лепешаў. — Мінск : Выш. школа, 2009. — 262 с.
2. Шанский, Н. М. Лингвистический анализ художественного текста : учебное пособие / Н. М. Шанский. — Л. : Просвещение, 1984. — 104 с.
3. Бабенко, Л. Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа : учебник для вузов / Л. Г. Бабенко. — М. : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. — 464 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин; отв. ред. Г. В. Степанов. — М. : Изд-во “Наука”, 1981. — 138 с.
5. Валгина, Н. С. Теория текста : учебное пособие / Н. С. Валгина. — М. : Логос, 2004. — 280 с.
6. Бабенко, Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : учебник; практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. — 4-е изд., испр. — М. : Флинта: Наука, 2006. — 496 с.
7. Клюев, Е. В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция) : учебное пособие для вузов / Е.В. Клюев.— М.: “Изд-во ПРИОР”, 1999. — 272 с.
8. Бобровская, Г. В. Элокутивные средства газетного дискурса коммуникативно-прагматическом аспекте (на материале русского языка) : автореф. дис. на соиск. уч. степ. докт. филол. наук / Г.В. Бобровская. — Волгоград, 2011. — 46 с.
9. Болотнова, Н. С. Филологический анализ текста : учебное пособие / Н. С. Болотнова. — 3-е изд., испр. и доп. — М. : Флинта: Наука, 2007. — 520 с.

ЗАНЯТКІ 3

Функцыянальна-сэнсавыя тыпы тэкстаў

Пытанні і заданні

1. Назавіце асноўныя функцыянальна-сэнсавыя тыпы маўлення.
2. Ахаратарызуйце апавяданне, вызначце яго тыпы.
3. Укажыце віды апісання. У чым яго адметнасць?
4. Вызначце асаблівасці разважання як тыпу тэксту.
5. Апішыце расказ, гісторыю і пісьмо як разнавіднасці маналагічнага маўлення.
6. Падрыхтуйце апісальную прамову на тэму “Румянцаўскі парк”.
7. Складзіце тэкст апісальнага характару на тэму “Археалагічныя помнікі Гомеля”.
8. Напішыце апісальны тэкст на тэму “Ад прадзедаў спакон вякоў нам засталася спадчына”.
9. Складзіце апісальны тэкст на тэму “Як я люблю праводзіць вольны час”.
10. Падрыхтуйце тэкст апісальнага тыпу на тэму “Паездка за горад”.
11. Складзіце апавядальны тэкст на тэму “Самыя цікавыя падзеі ў маім жыцці”.

12. Складзіце апавядальны тэкст на тэму “Лепшы для мяне дзень у гэтым годзе”.

13. Падрыхтуйце тэкст-разважанне на тэму “Як стаць шчаслівым”.

14. Складзіце тэкст-разважанне на тэму “У чым сэнс жыцця?”.

15. Падрыхтуйце тэкст тлумачальнага характару на тэму «Як стаць адукаваным чалавекам».

16. Складзіце біяграфічны тэкст на тэму «Жыццё пісьменніка».

17. На аснове аналізу ўрыўкаў з наступных тэкстаў вызначце іх функцыянальна-сэнсавыя тыпы, ахарактарызуйце лексічныя і сінтаксічныя адметнасці:

Сённяшнія аматары паэзіі, асабліва – маладыя, слаба ўяўляюць, што гэта за імя і постаць у гісторыі беларуская савецкай літаратуры – Міхась Чарот, чым адметная і цікавая яго творчасць. Сённяшнія – чытаюць пераважна паэтаў сённяшніх. І гэта натуральна. Як кажа прыказка: новы час – новыя песні. У кожнага пакалення звычайна і свае песняры, якія найлепш угадваюць яго настроі, думкі, памкненні і выяўляюць усё гэта найбольш блізкай яму, сучаснай паэтычнай мовай. Творчы ж плён папярэднікаў становіцца спадчынай .. Спадчына сапраўднага мастака слова – гэта не мёртвы капітал.

Самабытная творчасць Міхася Чарота – сёння таксама наша мастацкая спадчына [Н. Гілевіч];

Мясціны, пакінутыя чалавекам, дзе відаць яшчэ сляды яго рук, выглядаюць дужа сумна. Сумнай, закінутай выглядала і граніца. Некалі дагледжаная, пабаранаваная палоса, з якой ва ўяўленні заўжды звязваліся рамантычныя гісторыі і прыгоды, удзержанела, падняліся бярозкі, купкі елак. Заставы і кардоны спавіў нябыт. Будынкі без рам, падворкі зараслі сяршышом [Ул. Карпаў];

Мы часта з ім гулялі па ціхіх аляях Батанічнага саду. Пранізанае сонцам лістота залівала наваколле зеленаватым святлом, саладкавата пахлі нарцысы і ружы, у росным дзяцельніку гудзі чмялі і пчолы. А мы павольна ішлі з алеі у алею. Часам садзіліся на лавачку. Мой спадарожнік хутка стамляўся. Але, аддыхаўшыся, ахвотна ўспамінаў дзяцінства на Пярэспе, шавецкі варштат, расказваў, як спяваў у хоры Тарэўскага і там упершыню сустраўся з Купалам [С. Грахоўскі];

Ён [М. Рыльскі – А.С.] быў верным і самаадданым слугою свайго народа .. і пісаў пра вялікае, значнае, істотнае. Пра любую сэрцу маці-Украіну, пра дзівоснае хараство яе раздольных прастораў з бязмежнымі падольскімі стэпамі і палескімі барамі з лагодным і шумным Чорным морам і з ярка-зялёнымі пакатымі схіламі карпацкіх гор, з бацькам Дняпром і чароўнай Дзясной, са старажытна-белакаменным стольным Кіевам, дзе паэт нарадзіўся, жыў і працаваў да скону дзён сваіх, з неагляднымі нівамі залацістай пшаніцы і белымі палеткамі грэчкі, з вішнёвымі і яблыневымі садамі, з сівымі вербамі над стаўкамі і рэчкамі, з высачэзнымі капрамі Данбаса і з агнядышачымі домнамі Запарожжжа [Н. Гілевіч];

Трывалей за ўсё застаюцца першая і апошняя сустрэча. Калі часта бачымся з нашымі сучаснікамі, пазначанымі вялікім талентам, амаль ніколі не думаем, што яны і цяпер належаць будучыні. А праз гады пачнем успамінаць кожную рысачку, кожнае слова, у самым звычайным шукаць глыбокі сэнс, і многае не збярэм з таго, што страчана назаўсёды [С. Грахоўскі];

Сустрэкаючыся з Уладзімірам Мікалаевічам Дубоўкам, я заўсёды дзівіўся: які прыгожы чалавек! Якія ясныя, разумныя і шчырыя вочы ў гэтага барадатага казачніка. Яны, здаецца, бачаць усё навывёт і прамяняцца святлом шчодрой душы [С. Грахоўскі];

Нацыянальна-культурна-моўную сітуацыю ў нашай рэспубліцы ў адносінах да карэннай нацыянальнасці на сёння можна ацаніць як крытычную: 10-мільённая славянская нацыя з багатай гісторыяй і культурай знаходзіцца на мяжы знікнення. Страшэнная для кожнай нацыі хвароба – нацыянальны нігілізм – шырока распаўсюдзілася ва ўсіх сацыяльных пластах беларускага насельніцтва.

Што ж такое нацыянальны нігілізм? Гэта – адрачэнне ад роднай мовы, нацыянальнай культуры, шматвяковых народных традыцый і звычаяў, нормаў маралі, зняважлівыя, пагардлівыя адносіны да іх як да нечага аджылага і нікому не патрэбнага; гэта – засваенне безнацыянальнай, касмапалітычнай маскультуры, з якой непасрэдна звязаны рост у грамадстве бездухоўнасці, мяшчанска-спажывецкіх настрояў, эгаізму, абьякавых, па сутнасці, амаральных адносін да працы, сям'і, роднай зямлі і прыроды, а таксама рост крымінальнай злачыннасці ў самых розных формах і праявах [М. Біч].

18. Вызначце, у чым адрозненне нейтральнага, аб'ектываванага і суб'ектыўнага, ацэначнага выкладу зместу, падмацуйце свае разважанні канкрэтнымі прыкладамі з тэкстаў:

1. Тут не было ніводнага чалавека, пры боку і ў руках якога не было б зброі... Елянцовыя – палескія, цісавыя – заходнія і страшныя беларускія лукі з двух змацаваных рагоў шэрага ляснога быка, калчаны-тулы, пішчалі; гіганцкія, у чалавечы рост, двухручныя мячы з хвалепадобным або прамым лязом, без піхваў, бо з іх немагчыма выцягнуць самому лязо такой даўжыні; мячы сярэдняй даўжыні і кароткія кодры. Азіяцкія, прамыя, як меч, шаблі і шаблі булатныя, змепадобныя; персідскія, вузкія, як аер, і вострыя, як ожалы; турэцкія ялмані са сталлю, якая ідзе блакітнымі зорачкамі; ятганы, падобныя на сярпы і прызначаныя, як сярпы, для ўдару ўвагнутым бокам; прыдняпроўскія беларускія дзіды паўтарачнай даўжыні і таму прызначаныя для кідання нагой, з пад'ёму ступака, і беларускія ж іклы, кароткія мячы з лязом шырокім і тоўстым, як каровін язык, і даўжынёю ў дваццаць пяць дзюймаў, з месяцападобным канцом рукаці, для ўпору ў жывот або грудзі, калі кідаешся на ворага, і двума ўпорамі для рук, іклы, прызначаныя для смяротнай рукапашнай уцеснаце [Ул. Караткевіч].

П. Замкава-паркавы комплекс «Мір», Мірскі зімак — унікальны помнік беларускай нацыянальнай культуры, шэдэўр беларускай архітэктуры, які

ўваходзіць у Спіс сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны ЮНЕСКА, Пабудаваны ў пачатку XVI ст. магнатам Ю. І. Ільінічам замак стаў першым прыватнаўласніцкім замкам на землях Беларусі. З 1568 г. ён належаў князям Радзівілам, у XIX ст. Вітгенштэйнам і Святаполк-Мірскім. Мірскі замак з'яўляецца самым усходнім гатычным збудаваннем, а таксама самым буйным і адзіным некультавым аб'ектам з захаваных нешматлікіх узораў самабытнай беларускай готыкі.

Помнік удзельнічаў практычна ва ўсіх войнах, якія толькі праносіліся ў свой час на шматпакутнай беларускай зямлі: пачынаючы з руска-польскай 1654—1667 гг. і да руска-французскай 1812 года замак не раз бралі ў аблогу і штурмавалі. Быў пашкоджаны ў 1665 і 1706 гг., пасля адноўлены ў пачатку XVIII ст. Пасля зноў моцна пашкоджаны ў 1794, пасля чаго ў канцы XVIII ст. занятаў. У 1812 г. пад сценамі замка адбыўся бой паміж французскай кавалерыяй маршала Л. Даву і ар'ергардам 2-й рускай арміі — казацкай конніцай М. І. Платава.

Мірскі замак для свайго часу быў магутным ваенным збудаваннем. Будаваў яго на праекту таленавітага архітэктара, які, хутчэй за ўсё, быў майстар з народа і валодаў мастацкім густам.

На працягу свайго існавання комплекс зведаў не адно аднаўленне і перабудову, аднак дадзеныя працэсы не ўнеслі значных змен у яго аб'ёмна-планавую і кампазіцыйную сістэмы. Разам з тым, Мірскі замак захаваў свае першапачатковыя стылістычныя элементы часоў готыкі і Рэнэсансу, набыўшы пры гэтым новыя ўнікальныя напластаванні, характэрныя стылістыцы барока і рамантызму. Разам з першапачатковымі стылявымі рысамі яны сфарміравалі непаўторнае аблічча замка, дзякуючы якому комплекс стаў у адзін рад з архітэктурнымі помнікамі сусветнай каштоўнасці [8].

Ш. На самым захадзе Беларусі ляжыць Белавежская пушча. Гэта адзін з апошніх астравоў таго першабытнага лесу, які пакрываў у старадаўнія часы ўсю Еўропу. Тут зусім не рэдкасць дрэвы ў паўтысячы год. Тут з незапамятных часоў жыве зубр. Магутны, як сама зямля, і старажытны, як яе заповітныя нетры. Адвечная цішыня. І шолах дрэў. І тупат зубрыных статкаў. Таксама, як і ў каменным веку.

І побач з гэтым сляды далікатнага любоўнага ўмяшання чалавека: стагі, каб падкарміць узімку звяроў, музей, хаткі егераў, сучасная гасцініца ..

І такуюць, такуюць раніцай глушцы. Да штучнага возера цягнуцца сляды япрукоў [Ул. Караткевіч].

19. Адзначце тыпы апісання, устанавіце іх адрозненні:

Ёсць пісьменнікі, якія пішуць таму, што навучыліся “закручваць” сюжэт і фабулу, гладка выказваць не вельмі глыбокія і арыгінальныя думкі .. І ёсць пісьменнікі, якія не могуць не пісаць. Літаратура стала іх лёсам, іх неабходнасцю, іх радасцю і болем. Такі быў Барыс Мікуліч [С. Грахоўскі];

Раніцай на траве ляжаў рэдкі іней, зляталіся да ляснога дамка сорокі і сойкі, а бэзавы куст ля ганка стаяў ненатуральна голы, закіданы ўнізе цёмна-зялёным блішчастым лісцем [М. Стральцоў];

Ён насіў папаху з чырвоным донцам .. Прысадзісты, загарэлы, з быстрымі карымі вачыма, звязаны, як вузюлок, ён прымаў рашэнні не дужа задумваючыся, верачы ў сваю шчаслівую зорку[Ул. Карпаў];

Праз дзень-два нахапіўся марозік. Ён зацягнуў зямлю корачкаю. З падлеску пачало падаць лісце. Праўда, неахвотна, па адным, нечакана. Сарвецца і ляціць чаранком уніз. Колькі яго апала за ноч? – нямнога, але ўкрыла зямлю, заглушаючы крокі. А гукі ў лесе, наадварот, як бы ажылі, сталі званчэйшымі [Ул. Карпаў];

Комплекс Мірскага замка і сёння здзіўляе сваёй архітэктурнай гармоніяй, злучнасцю з прыродай, рацыяналізмам і прадуманасцю абарончых збудаванняў, прастатой і лаканізмам форм. Замак у плане блізкі да квадрата са стараной каля 75 метраў, па вуглах мае пяціпавярховыя вежы вышынёй 25 –27 м, якія выходзяць за межы сцен. Пятая вежа — шасціпавярховая з уязной брамай. Усе элементы замка складаюць цэласную архітэктурную кампазіцыю, што стварае завершаны вобраз непаўторнага збудавання, якое не мела сабе падобных на землях Прыбалтыкі, Польшчы і Расіі[8].

Літаратура

1. Лепешаў, І. Я. Лінгвістычны аналіз тэксту / І. Я. Лепешаў. — Мінск : Выш. школа, 2009. — 262 с.
9. Шанский, Н. М. Лингвистический анализ художественного текста : учебное пособие / Н. М. Шанский. — Л. : Просвещение, 1984. — 104 с.
10. Бабенко, Л. Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа : учебник для вузов / Л. Г. Бабенко. — М. : Академический проект, Екатеринбург : Деловая книга, 2004. — 464 с.
11. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования /И. Р. Гальперин; отв. ред. Г. В. Степанов. — М. : Изд-во “Наука”, 1981. — 138 с.
12. Валгина, Н. С. Теория текста : учебное пособие / Н. С. Валгина. — М. : Логос, 2004. — 280 с.
13. Бабенко, Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: учебник; практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. — 4-е изд., испр. — М. : Флинта: Наука, 2006. — 496 с.
14. Ключев, Е. В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция) : учебное пособие для вузов / Е.В. Ключев.— М.: “Изд-во ПРИОР”, 1999. – 272 с.
15. Бобровская, Г. В. Элокутивные средства газетного дискурса коммуникативно-прагматическом аспекте (на материале русского языка) : автореф. дис. на соиск. уч. степ. докт. филол. наук / Г.В. Бобровская. — Волгоград, 2011. — 46 с.
9. Болотнова, Н. С. Филологический анализ текста : учебное пособие / Н. С. Болотнова. — 3-е изд., испр. и доп. — М. : Флинта: Наука, 2007. — 520

РАЗДЕЛ КАНТРОЛЮ ВЕДАЎ

ИНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

Пералік практычных заняткаў

1. Паняцце тэксту. Розныя падыходы да вывучэння тэксту.
2. Структурныя адзінкі тэксту.
3. Асноўныя характарыстыкі і катэгорыі тэксту. Інфармацыйнасць. Антрапацэнтрычнасць, персаніфікаванасць, мадальнасць.
4. Структурнасць, цэласнасць, звязнасць тэксту.
5. Тэкст у сістэме ўзроўняў.
6. Функцыянальна-сэнсавыя і функцыянальна-стылёвыя тыпы маўлення.
7. Успрыняцце і дэкадзіраванне тэксту.

Рэкамендуемыя формы кантролю ведаў

1. Рэфератыўныя работы.

Рэкамендуемыя тэмы рэфератыўных работ

1. Лінгвістычны аналіз навуковага тэксту.
2. Лінгвістычны аналіз навукова-папулярнага тэксту.
3. Лінгвістычны аналіз афіцыйна-справавога тэксту.
4. Лінгвістычны аналіз публіцыстычнага тэксту.
5. Лінгвістычны аналіз мастацкага праявічнага тэксту.
6. Лінгвістычны аналіз мастацкага паэтычнага тэксту.
7. Лінгвістычны аналіз драматургічнага тэксту.
8. Структурныя асаблівасці навуковага тэксту. Лагічнасць і паслядоўнасць выкладу.
9. Структурныя асаблівасці мастацкага тэксту. Роля абзацаў і ССЦ.
10. Моўныя сродкі стварэння цэласнасці публіцыстычнага тэксту.
11. Моўныя сродкі стварэння цэласнасці мастацкага праявічнага тэксту.
12. Моўныя сродкі стварэння цэласнасці паэтычнага тэксту.
13. Моўныя сродкі стварэння звязнасці навуковага тэксту.
14. Моўныя сродкі стварэння звязнасці публіцыстычнага тэксту.
15. Моўныя сродкі стварэння звязнасці мастацкага праявічнага тэксту.
16. Моўныя сродкі стварэння звязнасці паэтычнага тэксту.
17. Лексічныя сродкі слоўнай вобразнасці і выяўленчай выразнасці мастацкага тэксту.
18. Фанетычныя сродкі слоўнай вобразнасці і выяўленчай выразнасці мастацкага тэксту.
19. Лексіка-семантычныя сродкі слоўнай вобразнасці і выяўленчай выразнасці мастацкага тэксту.
20. Словаўтваральныя сродкі слоўнай вобразнасці і выяўленчай выразнасці мастацкага тэксту.
21. Сінтаксічныя сродкі слоўнай вобразнасці і выяўленчай выразнасці мастацкага тэксту.

Пытанні да экзамену

1. Тэкст як аб'ект лінгвістычнага даследавання. Праблема дэфініцыі тэксту..
2. Агульная і прыватная тэорыі тэксту, іх раздзелы.
3. Лінгвістыка тэксту, яе раздзелы – семантыка , сінтактыка і прагматыка тэксту.
4. Тэксталагія і стылістыка тэксту як раздзелы агульнай тэорыі тэксту.
5. Розныя падыходы да вывучэння тэксту. Лінгвацэнтрычны і тэкстацэнтрычны падыходы да тэксту.
6. Антрапацэнтрычны падыход да вывучэння тэксту і яго напрамкі.
7. Аспекты вывучэння тэксту. Тэкст – аўтар, тэкст – чытач, тэкст – рэчаіснасць, тэкст – мова.
8. Разгорнутасць тэксту. Разгортванне тэмы праз падтэмы і мікратэмы. Паслядоўнасць і кампазіцыя тэксту.
9. Звязнасць тэксту. Спосабы сэнсавай сувязі сказаў у тэксце. Структурныя сродкі сувязі: лексічныя, марфалагічныя, сінтаксічныя.
10. Цэласнасць тэксту. Камунікатыўнае, сэнсавае і тэматычнае адзінства тэксту. Роля ключавых слоў у стварэнні цэласнасці тэксту.

11. Завершанасць як інтэгратыўны параметр тэксту і вынік разгорнутасці, паслядоўнасці і звязнасці тэксту.
12. Інфармацыйнасць як катэгорыя тэксту. Змястоўная інфармацыя і яе віды. Змястоўна-падтэкставая і перадтэкставая інфармацыя. Эстэтычная і лагічная інфармацыя.
13. Падзельнасць тэксту . Інтэграцыя як працэс і як вынік звязнасці асобных частак у цэлае.
14. Антрапацэнтрычнасць тэксту і яе тры праекцыі. Азначанасць / незначанасць // пэўнасць / няпэўнасць тэксту.
15. Мадальнасць як выражэнне аўтарам пазіцыі адносінаў да выказвання і выказвання да рэчаіснасці. Віды мадальнасці. Лексічныя і граматычныя сродкі выражэння мадальнасці.
16. Статычнасць і дынамічнасць тэксту. Аўтасемантыя і сінсемантыя тэксту. Аўтарскія адступленні, сентэнцыя, афарызмы, цытаты як формы рэалізацыі аўтасемантыі.
17. Кантынуум як тэкставая катэгорыя. Мастацкі хранатоп і моўныя сродкі яго стварэння. Рэтраспекцыя і праспекцыя як формы дыскантынуума.
18. Абзац, складанае сінтаксічнае цэлае і фрагмент як структурна-кампазіцыйныя адзінкі тэксту.
19. Тэкставы ўзровень як вышэйшы ярус маўленчай сістэмы. Парадыгматычныя і сінтагматычныя адносіны на ўзроўні тэксту.
20. Функцыянальна-сэнсавыя тыпы тэкстаў. Апісанне і яго віды. Функцыі апісання ў тэкстах рознай жанрава-стылёвай прыналежнасці.
21. Апавяданне (аповед). Аб'ектываванае (нейтральнае) і суб'ектыўнае, эмацыянальнае апавяданне. Функцыянальная роля апавядання ў тэкстах рознай жанрава-стылёвай прыналежнасці.
22. Разважанне і яго роля ў тэксце. Асноўныя метады разгортвання матэрыялу ў разважаннях. Тыпы разважанняў і іх роля ў тэкстах рознай жанрава-стылёвай характарыстыкі.
23. Паняцце выяўленчай выразнасці і моўныя сродкі яе стварэння.
24. Эўфанічныя сродкі выяўленчай выразнасці. Паняцце гукапісу.
25. Рытмічная арганізацыя маўлення.. Рыфма як элемент узмацнення рытму. Функцыі рыфмы, яе віды.
26. Лексіка-семантычныя сродкі выяўленчай выразнасці і іх агульная характарыстыка. Тропы, заснаваныя на падабенстве. Метафара і яе віды. Граматычная характарыстыка метафары.
27. Эпітэт як выяўленча-выразны сродак. Класіфікацыя эпітэтаў паводле сферы ўжывання. Граматычная характарыстыка эпітэтаў.
28. Параўнанне як выяўленча-выразны сродак. Параўнанне і яго граматычная характарыстыка. Тыпы параўнанняў паводле сродкаў сувязі.
29. Тропы, заснаваныя на мнагазначнасці слова. Каламбур, яго тыпы. . Парадокс і іронія, умовы іх стварэння, стылістычная роля.
30. Тропы, заснаваныя на сумежнасці. Метанімія і яе тыпы. Сінекдаха і антанамазія, асаблівасці іх выкарыстання.

31. Тропы, заснаваныя на кантрасце. Аксюмаран. Антытэза, яе віды, стылістычная роля.
32. Тропы, заснаваныя на тоеснасці з'яў. Перыфраза і яе стылістычная роля. Плеаназм, таўталогія і эўфемізм, асаблівасці іх выкарыстання.
33. Лексічныя сродкі выяўленчай выразнасці. Аказіяналізмы і іх структурна-граматычная характарыстыка.
34. Сінонімы як лексічны сродак выяўленчай выразнасці. Семантычныя сінонімы, іх граматычная характарыстыка. Стылістычныя сінонімы, іх роля ў мастацкім маўленні.
35. Эмацыянальна-ацэначная лексіка як сродак выяўленчай выразнасці.
36. Гістарызмы і іх стылістычная роля ў тэксце.
37. Прыказкі і прымаўкі, фразеалагізмы і іх стылістычная роля.
38. Сінтаксічныя сродкі выяўленчай выразнасці. Класіфікацыя фігур. . Фігуры паўтору. Лакалізаваныя паўторы. Анафара і эпіфара, іх віды.
39. Фігуры паўтору. Нелакалізаваныя паўторы. Анадыплогія, градацыя, кальцо, падванне, паралелізм..
40. Фігуры паўтору. Кальцо, полісіндэтон, шматпрыназоўнікаваць, эпанодас.
41. Фігуры перастаноўкі. Інверсія, сегментацыя.
42. Фігуры перастаноўкі. Зеўтэма, парцэляцыя, хізм.
- 42 а. Фігуры пропуску. Асіндэтон, апасіяпэза, эліпсіс.
43. Рытарычныя фігуры
44. Інтэртэкстуальнасць як важнейшая катэгорыяльная характарыстыка тэксту. Ідыёмы, афарызмы, парэміі і іх прэцэдэнтнасць. Цытаты, алузіі, рэмінісцэнцыі.
45. Тропы. Гіпербала і літота. Сімвал і алегорыя, іх роля ў мастацкім тэксце.
46. Асноўныя катэгорыі тэксту, іх агульная характарыстыка.
47. План выражэння і план зместу тэксту. Адзінства знешняй і ўнутранай формы тэксту. Тэматычнае адзінства тэксту.
48. Напружанасць тэксту як успрыняцце тэксту чытачом. Розная ступень праяўлення напружанасці сувязь яе з жанравай характарыстыкай тэксту.
49. Вобразнасць як катэгорыя тэксту. Сродкі стварэння мастацкіх вобразаў. Паняцце ідыястылю.
50. Тэкст у сістэме ўзроўняў.

Тэставыя пытанні

1. Што вывучае тэорыя тэксту?
  - 1) лексічную сістэму тэксту
  - 2) сінтаксічную будову тэксту
  - 3) тыпалагічныя ўласцівасці тэксту
  - 4) гукавыя асаблівасці тэксту
  - 5) марфалагічныя асаблівасці тэксту
2. У які раздзел тэорыі тэксту уваходзіць лінгвістыка тэксту?
  - 1) прыватную тэорыю тэксту

- 2) агульную тэорыю тэксту
- 3) лінгвапаэтыку
- 4) прагматыку
- 5) стылістыку

3. Які раздзел лінгвістыкі тэксту вывучае знешне і ўнутрана выражаны змест тэксту, яго інтэрпрэтацыю:

- 1) сінтактыка (граматыка) тэксту
- 2) прагматыка тэксту
- 3) семантыка тэксту
- 4) стылістыка тэксту
- 5) тэксталогія

4. Які раздзел лінгвістыкі тэксту вывучае структуру тэксту, спосабы яго звязнасці, стварэнне цэласнасці?

- 1) семантыка тэксту
- 2) сінтактыка (граматыка) тэксту
- 3) прагматыка тэксту
- 4) стылістыка тэксту
- 5) тэксталогія

5. Які раздзел лінгвістыкі тэксту вывучае адносіны да паведамлення, выяўленне сувязі аўтар – чытач?

- 1) семантыка тэксту
- 2) сінтактыка (граматыка) тэксту
- 3) прагматыка тэксту
- 4) стылістыка тэксту
- 5) тэксталогія

6. Што вывучае стылістыка дэкадзіравання?

- 1) тэкст з пункту гледжання рэалізацыі ў ім розных функцый мовы паводле стылістычнага ўзусу
- 2) тэкст з пункту гледжання рэалізацыі камунікатыўнай функцыі мовы
- 3) розныя супастаўляемыя варыянты аднаго і таго ж тэксту
- 4) тэкст з пункту гледжання яго ўспрыняцця чытачом, асэнсавання ідэй, выказаных аўтарам
- 5) тэкст на ўзроўні слоўнай вобразнасці як форму мастацкага адлюстравання аб'ектыўнай рэчаіснасці

7. Што вывучае камунікатыўная лінгвістыка?

- 1) тэкст з пункту гледжання рэалізацыі ў ім розных функцый мовы паводле стылістычнага ўзусу
- 2) тэкст з пункту гледжання рэалізацыі камунікатыўнай функцыі мовы
- 3) розныя супастаўляемыя варыянты аднаго і таго ж тэксту
- 4) тэкст з пункту гледжання яго ўспрыняцця чытачом, асэнсавання ідэй, выказаных аўтарам
- 5) тэкст на ўзроўні слоўнай вобразнасці як форму мастацкага адлюстравання аб'ектыўнай рэчаіснасці

8. Што вивучае функцыянальная стылістыка?

- 1) тэкст з пункту гледжання рэалізацыі ў ім розных функцый мовы паводле стылістычнага ўзусу
- 2) тэкст з пункту гледжання рэалізацыі камунікатыўнай функцыі мовы
- 3) розныя супастаўляемыя варыянты аднаго і таго ж тэксту
- 4) тэкст з пункту гледжання яго ўспрыняцця чытачом, асэнсавання ідэй, выказаных аўтарам
- 5) тэкст на ўзроўні слоўнай вобразнасці як форму мастацкага адлюстравання аб'ектыўнай рэчаіснасці

9. Што вивучае лінгвістычная паэтыка?

- 1) тэкст з пункту гледжання рэалізацыі ў ім розных функцый мовы паводле стылістычнага ўзусу
- 2) тэкст з пункту гледжання рэалізацыі камунікатыўнай функцыі мовы
- 3) розныя супастаўляемыя варыянты аднаго і таго ж тэксту
- 4) тэкст з пункту гледжання яго ўспрыняцця чытачом, асэнсавання ідэй, выказаных аўтарам
- 5) тэкст на ўзроўні слоўнай вобразнасці як форму мастацкага адлюстравання аб'ектыўнай рэчаіснасці

10. Які падыход да тэксту засноўваецца на вивучэнні асаблівасцей функцыянавання моўных адзінак і катэгорый у яго складзе?

- 1) тэкстацэнтрычны
- 2) лінгвацэнтрычны
- 3) антрапацэнтрычны
- 4) кагнітыўны
- 5) прагматычны

11. Які падыход да тэксту засноўваецца на ўяўленні пра тэкст як вынік і прадукт творчай дзейнасці?

- 1) тэкстацэнтрычны
- 2) лінгвацэнтрычны
- 3) антрапацэнтрычны
- 4) кагнітыўны
- 5) прагматычны

12. Які падыход прадугледжвае аналіз тэксту з пазіцыі яго аўтара ў працэсе стварэння тэксту і з пазіцыі чытача ў працэсе ўспрыняцця, асэнсавання тэксту?

- 1) тэкстацэнтрычны
- 2) лінгвацэнтрычны
- 3) антрапацэнтрычны
- 4) кагнітыўны
- 5) прагматычны

13. Які падыход падразумявае вывучэнне тэксту як сродку выражэння ведаў аб аб'ектыўнай рэчаіснасці?

- 1) тэкстацэнтрычны
- 2) лінгвацэнтрычны
- 3) антрапацэнтрычны
- 4) кагнітыўны
- 5) прагматычны

14. Які падыход да тэксту аналізуе разнастайныя моўныя сродкі і прыёмы ўздзеяння на чытача?

- 1) тэкстацэнтрычны
- 2) лінгвацэнтрычны
- 3) антрапацэнтрычны
- 4) кагнітыўны
- 5) прагматычны

15. Калі сфарміравалася лінгвістыка тэксту як навуковая дысцыпліна?

- 1) у канцы 19 ст.
- 2) у пачатку 21 ст.
- 3) у 18 ст.
- 4) у другой палавіне 20 ст.
- 5) у канцы 20 ст.

16. Якая катэгорыя тэксту звязана з выражэннем у маўленні пэўных ведаў пра аб'ектыўную рэчаіснасць, якія адлюстроўваюць аўтарскае бачанне?

- 1) антрапацэнтрычнасць
- 2) мадальнасць
- 3) інфармацыйнасць
- 4) структурнасць
- 5) разгорнутасць

17. Якая катэгорыя тэксту абумоўлена тым, што што ў цэнтры яго ўвагі—чалавек, асоба?

- 1) мадальнасць
- 2) антрапацэнтрычнасць
- 3) інфармацыйнасць
- 4) структурнасць
- 5) разгорнутасць

18. Якая катэгорыя тэксту, звязаная з асобай, ад імя якой апісваюцца падзеі, стварае індывідуалізацыю, канкрэтызацыю апавядання?

- 1) мадальнасць
- 2) персаніфікаванасць
- 3) інфармацыйнасць

- 4) структурнасць
- 5) разгорнутасць

19. Якая катэгорыя тэксту звязана з выражэннем аўтарам адносін да выказваемага і адносін выказвання да рэчаіснасці?

- 1) антрапацэнтрычнасць
- 2) мадальнасць
- 3) інфармацыйнасць
- 4) структурнасць
- 5) разгорнутасць

20. Якая катэгорыя тэксту абумоўлена тым, што яго змест паслядоўна развіваецца ў пэўнай прасторы і часе?

- 1) эгацэнтрычнасць
- 2) мадальнасць
- 3) інфармацыйнасць
- 4) звязнасць
- 5) разгорнутасць

21. Якая катэгорыя тэксту абумоўлена кантэкстуальна-сэнсавай напоўненасцю тэксту, дзеянне якога развіваецца ад завязкі да развязкі?

- 1) мадальнасць
- 2) антрапацэнтрычнасць
- 3) звязнасць
- 4) структурнасць
- 5) завершанасць

22. Якая катэгорыя тэксту звязаны з яго разуменнем як выніку дзейнасці, як прадукту творчасці пэўнага аўтара?

- 1) мадальнасць
- 2) інтэртэкстуальнасць
- 3) статычнасць
- 4) структурнасць
- 5) завершанасць

23. Якая катэгорыя тэксту падразумявае працэс стварэння або ўспрыняцця тэксту?

- 1) мадальнасць
- 2) інтэртэкстуальнасць
- 3) дынамічнасць
- 4) структурнасць
- 5) завершанасць

24. Як называецца катэгорыя тэксту, якая абазначае час і прастору, у межах якіх адбываецца дзеянне?

- 1) мадальнасць
- 2) хранатоп
- 3) дынамічнасць
- 4) структурнасць
- 5) завершанасць

25. Як называецца катэгорыя тэксту, што абазначае паслядоўнае развіццё падзей, іх храналагічнае апісанне ад пачатку да канца?

- 1) мадальнасць
- 2) праспекцыя
- 3) дынамічнасць
- 4) структурнасць
- 5) завершанасць

26. Як называецца катэгорыя тэксту, што абазначае паслядоўнае ўзнаўленне ходу развіцця падзей, якія ўжо адбыліся?

- 1) мадальнасць
- 2) рэтраспекцыя
- 3) дынамічнасць
- 4) структурнасць
- 5) завершанасць

27. Які тып інфармацыі фіксуе канкрэтныя факты, падзеі, дзеянні, учынкi і адпавядае эмпірычнаму ўзроўню пазнання?

- 1) змястоўна-падтэкставая
- 2) перадтэкставая інфармацыя
- 3) змястоўна-канцэптуальная
- 4) змястоўна-фактуальная
- 5) эстэтычная

28. Які тып інфармацыі адлюстроўвае аўтарскае разуменне, увасобленае ў ідэі тэксту і адпавядае тэарэтычнаму ўзроўню пазнання?

- 1) змястоўна-падтэкставая
- 2) перадтэкставая інфармацыя
- 3) змястоўна-канцэптуальная
- 4) змястоўна-фактуальная
- 5) эстэтычная

29. Які тып інфармацыі выражаецца праз намёк, дадумваецца самім чытачом?

- 1) змястоўна-падтэкставая
- 2) перадтэкставая інфармацыя
- 3) змястоўна-канцэптуальная
- 4) змястоўна-фактуальная
- 5) эстэтычная

30. Які тып інфармацыі не выражаецца ў тэксце вербальна, а ствараецца папярэднімі ведамі?

- 1) змястоўна-падтэкставая
- 2) перадтэкставая інфармацыя
- 3) змястоўна-канцэптуальная
- 4) змястоўна-фактуальная
- 5) эстэтычная

31. Якія фонавыя веды вядомыя ўсім удзельнікам маўленчага акту яшчэ да пачатку паведамлення?

- 1) індывідуальныя
- 2) сацыяльныя
- 3) калектыўныя
- 4) прафесійныя
- 5) культурныя

32. Якія фонавыя веды вядомыя толькі асобным удзельнікам зносін?

- 1) індывідуальныя
- 2) сацыяльныя
- 3) калектыўныя
- 4) прафесійныя
- 5) культурныя

33. Якія фонавыя веды вядомыя групе людзей, звязаных пэўнымі прафесійнымі адносінамі?

- 1) індывідуальныя
- 2) сацыяльныя
- 3) калектыўныя
- 4) прафесійныя
- 5) культурныя

34. Як называецца інфармацыя, звязаная з катэгорыяй ацэннасці, накіраваная на фарміраванне пачуццяў чытача?

- 1) фактуальная
- 2) эстэтычная
- 3) лагічная
- 4) метадычная
- 5) культурная

35. Якая інфармацыя адлюстроўвае аб'ектыўны свет у абагуленай форме ў выглядзе паняццяў і высноў?

- 1) фактуальная
- 2) эстэтычная
- 3) лагічная
- 4) метадычная
- 5) культурная

36. Якая інфармацыя апісвае спосабы, прыёмы засваення ведаў?

- 1) фактуальная
- 2) эстэтычная
- 3) лагічная
- 4) метадычная
- 5) культурная

37. Як называецца асаблівая структурнай арганізацыя маўлення, якая ўспрымаецца як навізна, незвычайнасць, адхіленне ад “нормы”?

- 1) дакладнасць
- 2) разнастайнасць
- 3) выразнасць
- 4) эмацыянальнасць
- 5) ацэнчанасць

38. Пры дапамозе якіх моўных сродкаў рэалізуецца катэгорыя дыялагічнасці тэксту?

- 1) вобразна-пераноснае словаўжыванне
- 2) сінанімічныя і антанімічныя сродкі
- 3) звароты, заклікі да чытача, рытарычныя пытанні
- 4) гукавыя і лексічныя паўторы
- 5) інверсія

39. У якім жанры праяўляецца максімальная напружанасць сюжэта тэксту?

- 1) апавяданне
- 2) камедыя
- 3) прыгодніцкі жанр
- 4) ліра-эпас
- 5) мемуары

40. Якая катэгорыя тэксту звязана з уключэннем у яго іншых тэкстаў або іх асобных фрагментаў?

- 1) інфармацыйнасць
- 2) разгорнутасць
- 3) інтэртэкстуальнасць
- 4) мадальнасць
- 5) структурнасць

41. Якая катэгорыя абазначае падзельнасць тэксту на асобныя моўныя адзінкі і іх узаемазалежнасць у складзе цэлага?

- 1) інфармацыйнасць
- 2) разгорнутасць
- 3) інтэртэкстуальнасць
- 4) мадальнасць
- 5) структурнасць

42. Якая катэгорыя абазначае ідэйна-сэнсавы адзінства тэксту?

- 1) інфармацыйнасць
- 2) разгорнутасць
- 3) інтэртэкстуальнасць
- 4) цэласнасць
- 5) структурнасць

43. Якая катэгорыя тэксту з'яўляецца знешне выражанай і праяўляецца ў сувязі і лінейнай паслядоўнасці моўных элементаў?

- 1) інфармацыйнасць
- 2) разгорнутасць
- 3) звязнасць
- 4) цэласнасць
- 5) вобразнасць

44. Якая катэгорыя тэксту праяўляецца ў разнастайным паўторы моўных адзінак з мэтай яго структурна-семантычнай арганізацыі?

- 1) мадальнасць
- 2) разгорнутасць
- 3) звязнасць
- 4) цэласнасць
- 5) ітэратыўнасць

45. Якая катэгорыя тэксту прадугледжвае красамоўны выклад зместу?

- 1) мадальнасць
- 2) разгорнутасць
- 3) дынамічнасць
- 4) цэласнасць
- 5) элакуцыйнасць

46. Якая катэгорыя тэксту абумоўлена адлюстраваннем аб'ектыўнай рэчаіснасці ў наглядна-мастацкай форме?

- 1) мадальнасць
- 2) разгорнутасць
- 3) дынамічнасць
- 4) цэласнасць
- 5) вобразнасць

47. Як называецца сугучнасць, паўтарэнне аднолькавых або падобных зычных гукаў з мэтай узмацнення гукавой выразнасці?

- 1) анаматапея
- 2) асананс
- 3) алітэрацыя
- 4) дысананс

5) сінгарманізм

48. Як называецца сугучнасць, паўтарэнне аднолькавых або падобных галосных для стварэння мілагучнасці і выразнасці маўлення?

- 1) анаматапея
- 2) асананс
- 3) алітэрацыя
- 4) дысананс
- 5) сінгарманізм

49. Як называецца ужыванне гукапераймальных слоў для імітацыі гукаў прыроды?

- 1) анаматапея
- 2) асананс
- 3) алітэрацыя
- 4) дысананс
- 5) сінгарманізм

50. Як называецца паўтаральная сугучнасць асобных слоў ці іх частак на адных і тых жа месцах у вершаваных радках?

- 1) анаматапея
- 2) асананс
- 3) алітэрацыя
- 4) дысананс
- 5) рыфма

51. Як называюцца гукавыя фігуры, звязаныя з супастаўленнем асобных фанем або іх спалучэнняў?

- 1) лексічныя сродкі выяўленчай выразнасці
- 2) лексіка-семантычныя сродкі выяўленчай выразнасці
- 3) эўфанічныя сродкі выяўленчай выразнасці
- 4) словаўтваральныя сродкі выяўленчай выразнасці
- 5) сінтаксічныя сродкі выяўленчай выразнасці

52. Якая рыфма называецца мужчынскай?

- 1) з націскам на другім ад канца складзе
- 2) з націскам на апошнім складзе
- 3) з націскам на трэцім ад канца складзе
- 4) з націскам на чацвёртым і далей ад канца складзе
- 5) з націскам на першым складзе

53. Якая рыфма называецца жаночай?

- 1) з націскам на другім ад канца складзе
- 2) з націскам на апошнім складзе
- 3) з націскам на трэцім ад канца складзе

- 4) з націскам на чацвёртым і далей ад канца складзе
- 5) з націскам на першым складзе

54. Якая рыфма называецца дактылічнай?

- 1) з націскам на другім ад канца складзе
- 2) з націскам на апошнім складзе
- 3) з націскам на трэцім ад канца складзе
- 4) з націскам на чацвёртым і далей ад канца складзе
- 5) з націскам на першым складзе

55. Якая рыфма называецца гіпердактылічнай?

- 1) з націскам на другім ад канца складзе
- 2) з націскам на апошнім складзе
- 3) з націскам на трэцім ад канца складзе
- 4) з націскам на чацвёртым і далей ад канца складзе
- 5) з націскам на першым складзе

56. Знайдзіце ў выдзеленых словах прыклад мужчынскай рыфмы:

- 1) *Шапталі высьмягляя травы...І дым ляцеў, як боль, гаркавы*
- 2) *Цішыня. І азёрная гладзь. На пахілены бераг прысядзь,*
- 3) *Сплыла вада глыбокая З рачнога рукава. Заблытана высокая Салодкая трава*
- 4) *Чарніцы ды ажына. Вядзе далей — сцяжына*
- 5) *І завуць мяне тыя мясіны, Дзе ніколі быллём Не пакрыецца двор наш гасцінны*

57. Знайдзіце ў выдзеленых словах прыклад жаночай рыфмы:

- 3) *Шапталі высьмягляя травы...І дым ляцеў, як боль, гаркавы*
- 4) *Цішыня. І азёрная гладзь. На пахілены бераг прысядзь,*
- 3) *Сплыла вада глыбокая З рачнога рукава. Заблытана высокая Салодкая трава*
- 4) *Позна класціся. Рана ўставаць. Па-над загонам і шчыраваць,*
- 5) *Між зор, між сноў, між лугаўя. Над горкай памяцю былога Якая я, якая я?*

58. Знайдзіце ў выдзеленых словах прыклад дактылічнай рыфмы:

- 1) *Шапталі высьмягляя травы...І дым ляцеў, як боль, гаркавы*
- 2) *Цішыня. І азёрная гладзь. На пахілены бераг прысядзь,*
- 3) *Сплыла вада глыбокая З рачнога рукава. Заблытана высокая Салодкая трава*
- 4) *Позна класціся. Рана ўставаць. Па-над загонам і шчыраваць,*
- 5) *Між зор, між сноў, між лугаўя. Над горкай памяцю былога Якая я, якая я?*

59. Знайдзіце ў выдзеленых словах прыклад гіпердактылічнай рыфмы:

- 1) Шапталі высмяглыя травы...І дым ляцеў, як боль, гаркавы
- 2) Цішыня. І азёрная гладзь. На пахілены бераг прысядзь,
- 3) Стопчаі боцікі казловенькія, З дзеўкамі танцуючы.. Сатрэш шапачку бабровенькую, З галоўкі знімаючы, А хусціначку шаўковенькую, Слёзкі ўціраючы
- 4) Позна класціся. Рана ўставаць. Па-над загонамі шчыраваць,
- 5) Між зор, між сноў, між лугаўя. Над горкай памяццю былога Якая я, якая я?

60. Знайдзіце ў выдзеленых словах прыклад унутранай рыфмы:

- 1) Што падмыла вадою быстра...Светлы вогнік ад скрухі кастра
- 2) У лістападзе золата згараю... І свой жаночы розум дакараю
- 3) Ты той, каго няма са мной Ні ў будзень, ні ў нядзелю
- 4) Адночы крыгалом, Надзеі ж — не скрышыцца! Праз лёд, праз буралом Твая вясна вяршыцца
- 5) Ды толькі глуш разварушыць — Збяруцца лекі для душы

61. Знайдзіце ў выдзеленых словах прыклад адкрытай рыфмы:

- 1) Добрае, спакойнае святло. Роднае палескае сяло
- 2) Ірваліся істужкі рэк.. Былі на міг, а ці на век
- 3) На год паменеў дзень, Ды стаў яшчэ выразней. А цененькі мой цень Перад табой, што вязень
- 4) І пайшоў хадзіць увішна, Як вясёлы калаўрот, —Аглаблёвае кілішак З рук у рукі, з рота ў рот
- 5) Ў красках гарыць сенажаць. Вось і чырвонае лета — Будзем яго святкаваць!

62. Знайдзіце ў выдзеленых словах прыклад закрытай рыфмы:

- 1) І ў дзікім ўрагане, І ў стане небыцця, Парыў, нібы дыханне, Патрэбен для жыцця
- 2) Ірваліся істужкі рэк.. Былі на міг, а ці на век
- 3) У лістападзе золата згараю... І свой жаночы розум дакараю
- 4) Сплыла вада глыбокая З рачнога рукава. Забытана высокая Салодкая трава
- 5) Ці сэрца сязвала, Ці мора ў цішы раката, Калі мяне трубка пытала: “Дзе ты прапала?”.

63. Да якіх сродкаў выяўленчай выразнасці адносяцца сінонімы, антонімы, аказіяналізмы?

- 1) фанетычных
- 2) лексічных
- 3) лексіка-семантычных
- 4) словаўтваральных
- 5) сінтаксічных

64. Да якіх сродкаў выяўленчай выразнасці адносяцца тропы?

- 1) фанетычных
- 2) лексічных
- 3) лексіка-семантычных
- 4) словаўтваральных
- 5) сінтаксічных

65. Да якіх сродкаў выяўленчай выразнасці адносяцца фігуры маўлення?

- 1) фанетычных
- 2) лексічных
- 3) лексіка-семантычных
- 4) словаўтваральных
- 5) сінтаксічных

66. Да якіх сродкаў выяўленчай выразнасці адносяцца формы з суфіксамі суб'ектыўнай ацэнкі?

- 1) фанетычных
- 2) лексічных
- 3) лексіка-семантычных
- 4) словаўтваральных
- 5) сінтаксічных

67. Якія моўныя адзінкі садзейнічаюць стварэнню разнастайнасці намінацый адна тыпу прадметаў і з'яў аб'ектыўнай рэчаіснасці, іх дзеянняў і якасцей?

- 1) антонімы
- 2) паронімы
- 3) сінонімы
- 4) аказіяналізмы
- 5) гістарызмы

68. Як называюцца адзінкі індывідуальна-аўтарскага словаўтварэння?

- 1) антонімы
- 2) паронімы
- 3) сінонімы
- 4) аказіяналізмы
- 5) гістарызмы

69. Як называюцца словы, якія маюць дадатковае адценне значэння і выражаюць пачуцці, настрой, адносіны гаворачага?

- 1) антонімы
- 2) эматывы
- 3) сінонімы
- 4) аказіяналізмы
- 5) гістарызмы

70. Як называюцца словы, якія выкарыстоўваюцца для стварэння кантрасту і ўзмацнення выразнасці выказвання?

- 1) гістарызмы
- 2) эматывы
- 3) сінонімы
- 4) аказіяналізмы
- 5) антонімы

71. Якія лексічныя адзінкі выкарыстоўваюцца для стварэння рэалістычнага каларыту мінулых эпох?

- 1) сінонімы
- 2) гістарызмы
- 3) эматывы
- 4) аказіяналізмы
- 5) антонімы

72. На аснове чаго адбываецца метафарычны перанос?

- 1) на аснове сумежнасці
- 2) на аснове падабенства
- 3) на аснове супрацьпастаўлення
- 4) на аснове мнагазначнасці
- 5) на аснове тоеснасці значэння

73. На аснове чаго адбываецца метанімічны перанос?

- 1) на аснове падабенства
- 2) на аснове сумежнасці
- 3) на аснове супрацьпастаўлення
- 4) на аснове мнагазначнасці
- 5) на аснове тоеснасці значэння

74. На аснове чаго ствараюцца каламбур і парадокс?

- 1) на аснове сумежнасці
- 2) на аснове падабенства
- 3) на аснове супрацьпастаўлення
- 4) на аснове мнагазначнасці
- 5) на аснове тоеснасці значэння

75. На аснове чаго ствараюцца антытэза і аксюмаран?

- 1) на аснове сумежнасці
- 2) на аснове падабенства
- 3) на аснове супрацьпастаўлення
- 4) на аснове мнагазначнасці
- 5) на аснове тоеснасці значэння

76. На аснове чаго ствараюцца перыфраза і плеаназм?

- 1) на аснове сумежнасці
- 2) на аснове падабенства
- 3) на аснове супрацьпастаўлення
- 4) на аснове мнагазначнасці
- 5) на аснове тоеснасці значэння

77. Знайдзіце ў прыкладах аказіяналізмы:

- 1) *З чыстага неба сыплецца сухі звон жаўранкаў.*
- 2) *У хатках, што чарнеліся ўздоўж вуліц, спалі са сваімі жонкамі і дзецьмі рымары і броннікі, кавалі і сырамятнікі, цесляры і скрыннікі, муралі і апоннікі.*
- 3) *Як шчодрацца блізкія вочы! Як ломка адзвоньвае лёд!.. Цяпер ужо сонца не збочыць — На лета яго паварот!*
- 4) *Зашчабятая птушыны хор. Загаманіў зялёны бор. Зашалясцела ўсё балота.*
- 5) *Без мінулага не было б сучаснасці.*

78. Знайдзіце ў прыкладах сінанімічныя адзінкі:

- 1) *Сонейкам цёплькім, зеленню вабнаю Абдаравала зямельку вясна.*
- 2) *Спявалі дрэвы і — няхай ціхім, але неабольным спевам — адгукалася сэрца.*
- 3) *Як шчодрацца блізкія вочы! Як ломка адзвоньвае лёд!.. Цяпер ужо сонца не збочыць — На лета яго паварот!*
- 4) *Зашчабятая птушыны хор. Загаманіў зялёны бор. Зашалясцела ўсё балота.*
- 5) *Без мінулага не было б сучаснасці.*

79. Знайдзіце ў прыкладах эмацыянальную лексіку:

- 1) *Сонейкам цёплькім, зеленню вабнаю Абдаравала зямельку вясна.*
- 2) *Чутны жаўранка срэбныя званы.*
- 3) *Як шчодрацца блізкія вочы! Як ломка адзвоньвае лёд!.. Цяпер ужо сонца не збочыць — На лета яго паварот!*
- 4) *Зашчабятая птушыны хор. Загаманіў зялёны бор. Зашалясцела ўсё балота.*
- 5) *Без мінулага не было б сучаснасці.*

80. Знайдзіце ў прыкладах устарэлую лексіку:

- 1) *Сонейкам цёплькім, зеленню вабнаю Абдаравала зямельку вясна.*
- 2) *У хатках, што чарнеліся ўздоўж вуліц, спалі са сваімі жонкамі і дзецьмі рымары і броннікі, кавалі і сырамятнікі, цесляры і скрыннікі, муралі і апоннікі.*
- 3) *Зорная свежасць і мурожныя пахі. І яшчэ — родная цеплыня*
- 4) *Зашчабятая птушыны хор. Загаманіў зялёны бор. Зашалясцела ўсё балота.*
- 5) *Упершыню пада мной плылі лёгкія, як туман на світанні, рэдкія воблачкі*

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ

Установа адукацыі

“Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Рэктар ГДУ імя Ф. Скарыны

_____ С.А. Хахомаў

“ _____ ”

Рэгістрацыйны № УД-_____ /вуч.

ЛІНГВІСТЫКА ТЭКСТУ

Вучэбная праграма ўстановы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне для спецыяльнасці:

1-21 0501Беларуская філалогія (па напрамках)

Напрамак спецыяльнасці

1-21 05 01 01Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць)

2022

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

Вучэбная праграма складзена на аснове тыпавай вучэбнай праграмы “Лінгвістыка тэксту”, зацверджанай 29.12.2012 г., рэгістрацыйны нумар ТД-Д. 277 /тып. і вучэбнага плана, зацверджанага 17.06.2016 г., рэгістрацыйны нумар
D 21-01-16

Складальнік:

А.А. Станкевіч –прафесар кафедры беларускай мовы УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, доктар філалагічных навук, прафесар

РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЯРДЖЭННЯ:

Кафедрай беларускай мовы УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”

(пратакол № 8 ад 27.04.2022);

Навукова-метадычным саветам філалагічнага факультэта

УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”

(пратакол № 4 ад 17.05.2022)

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Камунікатыўная функцыя мовы, якая з'яўляецца першакрыніцай інфармацыйнай і паняццыйнай дзейнасці чалавека, увасабляецца ў вербальным тэксце. Вывучэнне тэксту ў якасці прадмета самастойнага даследавання з'яўляецца аб'ектам увагі не толькі лінгвістаў, але і літаратуразнаўцаў, семіёлагаў, псіхолагаў, этнографіў і іншых вучоных. У сучаснай лінгвістыцы тэксту вылучаюць два асноўныя напрамкі. «У першым выяўляюцца сэнсавыя адрозненні камунікатыўна арыентаваных кампанентаў выказвання, якія паказваюць на правілы лагічнага разгортвання зместу тэксту, яго прагматычных характарыстык. Другі напрамак прадугледжвае выяўленне глыбінных сэнсаў, якія змогуць быць змешчаны ў адным вербальным тэксце» (В.І.Ўчанкаў). І першы, і другі напрамкі лінгвістыкі тэксту маюць непасрэднае канструктыўнае дачыненне да дыкурснага аналізу, пры якім тэкст разглядаецца як камунікатыўная з'ява, камунікатыўная падзея, а таксама выяўляецца кампанентная сістэма працэсаў спараджэння тэксту, унутранага механізму разгортвання маўлення.

Праблемы тэксту і яго разнастайнай інтэрпрэтацыі ўжо не адно дзесяцігоддзе прывабліваюць увагу даследчыкаў, але найбольш актыўна лінгвістыка тэксту пачала распрацоўвацца з 90-х гг. XX ст.

На аснове тыпалагічнага вывучэння тэкстаў розных тыпаў сфарміраваўся асобны раздзел мовазнаўства – тэорыя тэксту. Тэорыя тэксту займаецца даследаваннем тыпалагічных уласцівасцей тэксту. Яна звязана з сацыялінгвістыкай, псіхалогіяй, функцыянальнай стылістыкай, інфарматыкай, іншымі навуковымі дысцыплінамі, якія вывучаюць працэс маўленчай дзейнасці і ўзаемадзеяння людзей. Тэорыя тэксту як навуковая дысцыпліна сфарміравалася ў другой палавіне XX ст. Яе аб'ектам з'яўляецца вербальны тэкст. Прадметам вывучэння тэорыі тэксту з'яўляюцца структурныя і функцыянальныя ўласцівасці і характарыстыкі тэксту як камунікатыўнай адзінкі вышэйшага ўзроўню, як цэласнага маўленчага прадукту.

Тэорыя тэксту мае даволі разгалінаваную структуру і падзяляецца на агульную і прыватную тэорыі тэксту. Агульная тэорыя тэксту ў сваю чаргу падзяляецца на 1. лінгвістыку тэксту, 2. стылістыку тэксту, 3. тэксталагію. У складзе прыватнай тэорыі тэксту выдзяляюцца 1. лінгвістычная паэтыка і 2. літаратуразнаўства.

Лінгвістыка тэксту як раздзел агульнай тэорыі тэксту ўключае наступныя раздзелы: 1. Семантыка тэксту; 2. Сінтактыка (граматыка); 3. Прагматыка тэксту. Семантыка тэксту даследуе яго змест, знешне і ўнутрана выражаны. Гэта тлумачэнне зместу тэксту, яго інтэрпрэтацыя. Сінтактыка тэксту вывучае яго структуру, спосабы звязнасці тэксту, стварэнне яго цэласнасці, узаемасувязь тэмы і рэмы ў працэсе разгортвання зместу.

Прагматыка тэксту займаецца вывучэннем адносін да паведамлення, выяўленнем сувязі аўтар – чытач, аратар – слухач. Яна разглядае маўленчыя паводзіны людзей, тыпы маўленчага ўзаемадзеяння на ўзроўні тэксту.

Дысцыпліна напрамку спецыяльнасці дзяржаўнага кампанента "Лінгвістыка тэксту" знаёміць студэнтаў з метадыкай і "тэхнікай" лінгвістычнага вытлумачэння тэкстаў розных стыляў і жанраў. *Актуальнасць* уключэння ў вучэбны план дысцыпліны "Лінгвістыка тэксту" вызначаецца неабходнасцю набываць студэнтамі-філолагамі навыкаў лінгвістычнага аналізу тэкстаў рознай жанрава-стылёвай прыналежнасці; творчых здольнасцей студэнтаў стварэння і рэдагавання тэкстаў навуковага, публіцыстычнага і рэкламнага характару;

Аб'ектам вывучэння з'яўляецца тэкст як самая складаная маўленчая адзінка, а *прадметам* – розныя падыходы да аналізу тэксту, віды аналізу тэксту, узроўні і катэгорыі тэксту, тыпы тэкстаў паводле жанрава-стылёвай прыналежнасці, нормы нацыянальнага тэкстаўтварэння.

Мэта дысцыпліны "Лінгвістыка тэксту" – сфарміраваць у студэнтаў уяўленне пра тэкст як аб'ект лінгвістычнага аналізу, засвоіць заканамернасці пабудовы тэксту, выявіць моўныя сродкі, пры дапамозе якіх выражаецца ідэйны і звязаны з ім эмацыянальны змест мастацкага ці публіцыстычнага твора.

Задачы дысцыпліны "Лінгвістыка тэксту":

- засвоіць неабходныя тэарэтычныя звесткі пра тэкст;
- сфарміраваць уменне аналізаваць тэксты рознай жанрава-стылёвай прыналежнасці;
- фарміраваць творчыя здольнасці студэнтаў у плане стварэння тэкстаў навуковага, публіцыстычнага і рэкламнага характару;
- развіваць уменне рэдагаваць тэксты рознай жанрава-стылявой прыналежнасці і ўзмацняць іх выяўленчую выразнасць.

Матэрыял дысцыпліны заснаваны на ведах, атрыманых студэнтамі пры вывучэнні такіх дысцыплін, як "Уводзіны ў мовазнаўства", "Сучасная беларуская мова".

Студэнт павінен ведаць:

- месца, ролю і значэнне лінгвістыкі тэксту сярод іншых філалагічных дысцыплін;
- гісторыю ўзнікнення лінгвістыкі тэксту на Беларусі і ў замежжы;
- асноўныя падыходы да даследавання граматычнай прыроды тэкстаў;
- асноўныя тэкставыя катэгорыі;
- найбольш істотныя характарыстыкі тэкстаў розных тыпаў;
- прыёмы і метады вызначэння прэцэдэнтнасці і экспрэсіўнасці тэксту;
- нормы нацыянальнага тэкстаўтварэння;

студэнт павінен умець:

- праводзіць лінгвістычны і філалагічны аналіз мастацкага, публіцыстычнага, навуковага, рэкламнага тэксту, а таксама гіпертэксту;
- вызначаць моўныя асаблівасці і стыль тэкстаў;
- выяўляць ідыястылёвыя асаблівасці мастацкіх тэкстаў пэўных аўтараў;
- рэдагаваць тэксты розных тыпаў і жанраў;
- вызначаць сродкі і прыёмы стварэння экспрэсіўнасці тэксту;

- аналізаваць прэцэдэнтныя тэксты;
- ствараць рэкламнае паведамленне згодна з рознымі стылямі рэкламнага канструявання;
- адрозніваць тэксты розных Інтэрнэт-жанраў;
- вылучаць нацыянальна маркіраваны кампанент у тэкстах розных тыпаў і жанраў.

Патрабаванні да кампетэнтнасці спецыяліста.

Акадэмічныя кампетэнцыі

АК 3 Валодаць даследчымі навыкамі

АК 4 Умець працаваць самастойна

АК 5 Быць здольным, прадудыраваць новыя ідэі

АК 6 Валодаць міждысцыплінарным падыходам пры рашэнні праблем

АК 8 Мець навыкі вуснай і пісьмовай камунікацыі

Прафесійныя кампетэнцыі

ПК 8 Прадстаўляць вынікі навуковай працы ў адпаведнасці з належнымі патрабаваннямі

ПК 12 Праводзіць аналіз праектнай дзейнасці ў гуманітарнай сферы, распрацоўваць прапановы па павышэнні эфектыўнасці запланаваных даследаў

ПК 13 Арганізоўваць працу малых калектываў выканаўцаў для дасягнення пастаўленых мэт

ПК 23 Праводзіць даследы, заснаваныя на інавацыйных тэхналогіях і метадыках

Спецыяльныя кампетэнцыі

СК-2 Разумець псіхалагічныя механізмы літаратурна-мастацкай дзейнасці, заканамернасці псіхалагічнай арганізацыі мастацкага твора і выяўлення ў тэксце асобы аўтара

Дысцыпліна дзяржаўнага кампанента «Лінгвістыка тэксту» прызначана для студэнтаў 3 курса філалагічнага факультэта спецыяльнасці 1-21 05-01 Беларуская філалогія (па напрамках): 1-21 05 01-01 Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць).

У дысцыпліне асвятляюцца месца, роля і значэнне лінгвістыкі тэксту сярод іншых філалагічных дысцыплін; гісторыя ўзнікнення лінгвістыкі тэксту на Беларусі і ў замежжы; асноўныя падыходы да даследавання прыроды тэкстаў; асноўныя тэкставыя катэгорыі; найбольш істотныя характарыстыкі тэкстаў розных тыпаў; нормы нацыянальнага тэкстаўтварэння.

Вывучэнне дысцыпліны “Лінгвістыка тэксту” на дзённай форме навучання разлічана на 90 гадзін, з іх аўдыторных – 34 гадзіны, з якіх: лекцыйных – 20 гадзін (з іх КСР – 4 гадзіны), практычных заняткаў – 14 гадзін. Дысцыпліна вывучаецца студэнтамі ў 5 семестры. Форма справаздачы – экзамен.

Дысцыпліна напрамку спецыяльнасці дзяржаўнага кампанента “Лінгвістыка тэксту” вывучаецца таксама студэнтамі 2, 3 курсаў завочнай скарачонай формы навучання спецыяльнасці 1-21 05-01 Беларуская філалогія

(па напрамаках): 1-21 05 01-01 Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць): у 4-м семестры 8 аўдыторных гадзін – 6 лекцыйных, 2 практычныя, у 5-м семестры – 2 практычныя. Форма справаздачы – экзамен у 5 семестры.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

Раздзел 1 Лінгвістыка тэксту як навуковая дысцыпліна

Тэма 1 Звесткі з гісторыі лінгвістыкі тэксту,

Уводзіны, прадмет і задачы курса. Сувязь з іншымі дысцыплінамі. Узнікненне і развіццё лінгвістыкі тэксту. Крыніцы фарміравання ЛТ: антычныя рыторыкі, вопыты філалагічнага аналізу літаратурных твораў, тэорыя мовы мастацкай літаратуры, стылістыка вобразных сродкаў мовы, функцыянальная стылістыка, тэорыя актуальнага чынення сказа, тэорыя дэрывацыі, тэорыя семантычнага сінтаксісу.

Міждысцыплінарны характар ЛТ, уплыў на яе сумежных навук: псіхалогіі, філасофіі, кагнітыўнай лінгвістыкі, стылістыкі і інш.

Размежаванне паняццяў тэорыі тэксту і лінгвістыкі тэксту. Суадносіны паняццяў мова, маўленне і тэкст. Раздзелы лінгвістыкі тэксту: семантыка тэксту і прадмет яе вывучэння – змест тэксту; сінтактыка (граматыка) тэксту – вывучэнне яго структуры, спосабаў звязнасці; прагматыка тэксту. Семантыка тэксту даследуе яго змест, знешне і ўнутрана выражаны. Гэта тлумачэнне зместу тэксту, яго інтэрпрэтацыя.

Сінтактыка тэксту вывучае яго структуру, спосабы звязнасці тэксту, стварэнне яго цэласнасці, узаемасувязь тэмы і рэмы ў працэсе разгортвання зместу.

Прагматыка тэксту займаецца вывучэннем адносінаў да паведамлення, выяўленнем сувязі аўтар – чытач, аратар – слухач. Яна разглядае маўленчыя паводзіны людзей, тыпы маўленчага ўзаемадзеяння на ўзроўні тэксту. Тэкст як вынік маўленчай і мысленчай дзейнасці, кампаненты тэкстаўтварэння: аўтар (адрасант), чытач (адрасат), тэкст, адлюстраваная рэчаіснасць, моўная сістэма.

Тэма 2 Паняцце тэксту

Агульнасеміятычнае і лінгвістычнае разуменне тэксту.

Праблема дэфініцыі тэксту. Лаканічныя і аб'ёмныя азначэнні тэксту. Суадносіны паняццяў *тэкст* і *дыкурс*. Пытанне аб межах і аб'ёме тэксту, аб яго статусе як моўнай і маўленчай адзінкі.

Агульная і прыватная тэорыі тэксту, іх раздзелы. Раздзелы агульнай тэорыі тэксту – лінгвістыка тэксту, тэксталагія, стылістыка тэксту. Семантыка, прагматыка, сінтактыка тэксту.

Раздзелы прыватнай тэорыі тэксту – лінгвістычная паэтыка і літаратуразнаўчая тэорыя тэксту. Стылістыка дэкадзіравання. Камунікатыўная і функцыянальная стылістыкі.

Розныя падыходы да вывучэння тэксту. Лінгвацэнтрычны, тэкстацэнтрычны, антрапацэнтрычны (прагматычны, псіхалінгвістычны, кагнітыўны напрамкі).

Мадэлі вывучэння тэксту. Аўтар – тэкст, тэкст – чытач, тэкст – рэчаіснасць, тэкст – мова.

Раздзел 2 Структура тэксту і яго адзінкі

Тэма 3 Асноўныя структурныя адзінкі тэксту

Абзац, складанае сінтаксічнае цэлае і фрагмент як структурна-кампазіцыйныя адзінкі.

Выкарыстанне абзаца ў тэкстах рознай жанрава-стылёвай прыналежнасці.

Кампазіцыйна-сэнсавы і экспрэсіўна-стылістычны прынцыпы падзелу тэксту на абзацы. Статычныя і дынамічныя абзацы, іх моўная характарыстыка. Функцыі абзаца ў дыялагічным і маналагічным маўленні. Складанае сінтаксічнае цэлае. Празічная страфа. Тыпы сувязі слоў у ССЦ — ланцуговая, паралельная і далучальная формы злучэння сказаў у іх.

Паняцце рытміка-сінтаксічнай упарадкаванасці тэксту. Сінтаксічны паралелізм, паўторы, рэфрэны ў ССЦ.

Тэма 4 Асноўныя ўласцівасці тэксту

Адзінства знешняй і ўнутранай формы тэксту. Тэматычнае адзінства тэксту. Разгорнутасць тэксту. Тэма як згорнуты змест. Разгортванне тэмы праз падтэмы і мікратэмы. Паслядоўнасць як адлюстраванне парадку размяшчэння элементаў зместу. Кампазіцыя тэксту.

Звязнасць тэксту. Спосабы сэнсавай сувязі сказаў у тэксце. Ланцуговая і паралельная, імпліцытная і экспліцытная сувязь. Звязнасць радыяльнага і лінейнага тыпу. Структурныя сродкі сувязі: лексічныя, марфалагічныя, сінтаксічныя. Паўторная намінацыя і яе роля ў тэксце.

Цэласнасць тэксту. Камунікатыўнае, сэнсавое і тэматычнае адзінства як прадпасылкі стварэння цэласнасці тэксту. Роля ключавых слоў у стварэнні цэласнасці тэксту. Ключавыя словы і лейтматыў тэксту.

Завершанасць як інтэгратыўны параметр тэксту і вынік разгорнутасці, паслядоўнасці і звязнасці тэксту. Вычарпальнае выражэнне аўтарскага намеру як паказчык завершанасці тэксту. Завершанасць і наўмысная незавершанасць тэксту. Размежаванне паняццяў завершанасці і канцоўкі тэксту.

Кагезія як асобны від унутрытэкставых сувязей, які забяспечвае лагічную ўзаемазалежнасць асобных фактаў, дзеянняў. Сродкі кагезіі: граматычныя, лагічныя, асацыятыўныя, вобразныя, кампазіцыйна-структурныя, стылістычныя, рытмаўтваральныя. Кантактная і дыстантаная кагезія.

Падзельнасць тэксту – аб’ёмна-прагматычная і кантэкстна-варыяцыйная. Асаблівасці падзельнасці розных жанраў мастацкіх і навуковых, справавых, публіцыстычных тэкстаў.

Інтэграцыя як працэс і як вынік звязанасці асобных частак у цэлае. Асаблівасці рэалізацыі інтэграцыі ў мастацкіх і навуковых тэкстах

Тэма 5 Асноўныя характарыстыкі тэксту.

Інфармацыйнасць (катэгорыя, звязаная з падзеямі, працэсамі, фактамі). Факталагічная, канцэптуальная, метадычная, эстэтычная, універсальная, лакальная, культурная, сацыяльная, прафесійная, маўленчая інфармацыя.

Мастацкі хранатоп. Катэгорыі рэальнага мастацкага часу, час ірэальнага свету. Катэгорыі рэальнай / ірэальнай мастацкай прасторы. Моўнае выражэнне тэмпаральнасці і лакатыўнасці. Стандартныя і нестандартныя адзінкі вымярэння часу.

Персаніфікаванасць як катэгорыя тэксту. Азначанасць / незначанасць // пэўнасць / няпэўнасць (катэгорыя, суадносная з асобай, удзельнікамі камунікатыўнага акту або падзей). Катэгорыя ацэнкі: дыктум, модус. Мадальнасць і яе моўнае выражэнне.

Статычнасць і дынамічнасць тэксту. Тэкст як вынік, прадукт творчай дзейнасці аўтара і як працэс стварэння і ўспрыняцця тэксту.

Аўтасемантыя і сінсемантыя як формы залежнасці адноснай незалежнасці адрэзкаў тэксту ў дачыненні да зместу ўсяго тэксту або яго часткі. Аўтарскія адступленні, сентэнцыя, афарызмы, цытаты як формы рэалізацыі аўтасемантыі.

Тэма 6 Асноўныя катэгорыі тэксту

Кантынуум як тэкставая катэгорыя, якая адлюстроўвае паслядоўнасць фактаў, падзей, што разгортваюцца ў часе і прасторы. Рэтраспекцыя і праспекцыя як формы кантынуума. Праспекцыя як паслядоўнае развіццё падзей, іх храналагічнае апісанне, рэтраспекцыя як увага да падзей, якія адбыліся і паступовае ўзнаўленне ходу развіцця падзей. Імпліцытныя і экспліцытныя формы рэалізацыі рэтраспекцыі і праспекцыі. Суб’ектыўна-чытацкая і аб’ектыўна-аўтарская рэтраспекцыя. Асаблівасці праяўлення рэтраспекцыі ў тэкстах розных функцыянальных стыляў.

Напружанасць тэксту як успрыняцце тэксту чытачом, праяўленне і ўзмацненне цікавасці ў працэсе развіцця падзей. Розная ступень праяўлення напружанасці і сувязь яе з жанравай характарыстыкай тэксту.

Вобразнасць як катэгорыя, якая дазваляе адлюстроўваць аб’ектыўную рэчаіснасць у мастацкай форме. Змест паняцця «слоўнае мастацтва». Сродкі стварэння мастацкіх вобразаў. Паняцце ідыястылю.

Эстэтычнасць тэксту як катэгорыя, якая фарміруе эстэтычныя пачуцці чытача, выходзіць пачуццё прыгожага і дасканаллага. Катэгорыя экспрэсіўнасці тэксту як здольнасць затрымліваць увагу чытача і сродкі яе стварэння. Выяўленча-выразныя магчымасці моўных адзінак розных

узроўняў – фанетычнага, лексічнага, словаўтваральнага, фразеалагічнага і сінтаксічнага. Экспрэсіўныя рэсурсы графікі і пунктуацыі.

Тэма 7 Тэкст у сістэме моўных узроўняў

Тэкставы ўзровень як вышэйшы ярус маўленчай сістэмы. Парадыгматычныя і сінтагматычныя адносіны на ўзроўні тэксту. Парадыгматычныя адносіны паміж тэкстамі блізкай тэматычнай, жанравай або стылёвай арганізацыі. Парадыгматыка тэкстаў у залежнасці ад маўленчага намеру іх складальнікаў: інфармацыйныя, аргументуючыя, агітуючыя, эпідэяктычныя, давяральныя і інш. Сінтагматычныя адносіны паміж тэкстамі: цыкл лекцый, творчасць аўтара, літаратурная школа, літаратурны напрамак.

Моўная стратыфікацыя тэксту: фанетычны, марфалагічны, лексічны і сінтаксічны ўзроўні. Ідэяна-эстэтычны, фабульны, жанрава-кампазіцыйны, кампазіцыйна-сінтаксічны, моўны, метрычны, рытмічны.

Раздел 3 Тыпалогія тэкстаў

Тэма 8 Класіфікацыя тэкстаў паводле тэматыкі, формы прадстаўлення, пабудовы

Тэматычная класіфікацыя тэкстаў.

Бібліятэчна-бібліяграфічная класіфікацыя тэкстаў.

Класіфікацыя па структурных асновах тэксту: дэскрыптыўныя, наратыўныя, тлумачальныя, аргументыўныя, інструктыўныя тэксты.

Класіфікацыя тэкстаў па форме прадстаўлення: вусныя, пісьмовыя.

Тыпалогія тэкстаў па характары адлюстравання рэчаіснасці: мастацкія і немастацкія.

Класіфікацыя тэкстаў па характары прадстаўлення інфармацыі: вербальныя тэксты, іканічныя, крэалізаваныя.

Характарыстыка тэкстаў па характары іх пабудовы (аповяд ад 1-й, 2-й, 3-й асобы). Паняцці вытворцы і суб'екта маўлення, іх суадносіны. Вобраз аўтара і вобраз апавядальніка, моўныя сродкі іх стварэння.

Характарыстыка тэкстаў па спосабе падачы чужога маўлення (простая, ускосная і няўласна-простая мова), іх жанрава-стылёвыя разнавіднасці.

Вызначэнне тэксту па ўдзелу ў маўленні адной, дзвюх або больш асоб. Маналог, дыялог, палілог, іх характэрныя асаблівасці. Маўленчыя тыпы маналогу. Тыты і функцыі дыялогу ў мастацкай літаратуры. Асаблівасці сцэнічнага дыялогу.

Тэма 9 Класіфікацыя тэкстаў паводле функцыянальна-сэнсавай і стылёвай прыналежнасці

Функцыянальна-сэнсавыя тыпы тэкстаў. Апісанне і яго віды – статычнае і дынамічнае. Функцыі апісання ў тэкстах рознай жанрава-стылёвай прыналежнасці – навуковым, афіцыйна-дзелавым, мастацкім і публіцыстычным. Апісанне і тэхнічная характарыстыка, іх адрозненне. Апавяданне (аповяд). Аб'ектываванае (нейтральнае) і суб'ектыўнае,

эмацыянальнае апавяданне. Функцыянальная роля апавядання ў тэкстах рознай жанрава-стылёвай прыналежнасці. Апавяданне і паведамленне, іх адрозненне. Разважанне і яго роля ў тэксце. Асноўныя метады разгортвання матэрыялу ў разважаннях: сінтэтычны (індуктыўны) і аналітычны (дэдуктыўны). Тыпы разважанняў і іх роля ў тэкстах рознай жанрава-стылёвай характарыстыкі.

Функцыянальна-стылёвая тыпалогія тэкстаў: афіцыйна-справавыя, навуковыя, публіцыстычныя, мастацкія, размоўна-абіходныя. Рэлігійныя і рэкламныя тэксты. Спецыфіка Інтэрнет-камунікацыі. Жанравая разнастайнасць тэкстаў.

Тэма 10 Успрыняцце тэксту і дэкадзіраванне

Паняцце прэсупазіцыі як інфармацыйнага фонду, адзінага для таго, хто стварае тэкст (адресанта) і хто яго ўспрымае (адресата). Віды прэсупазіцыі: універсальная, лакальная, культурная, прафесійная, маўленчая і інш. Фонавыя веды – аснова прэсупазіцыі. Роля фонавых ведаў ва ўспрыняцці тэксту. Класіфікацыя фонавых ведаў па ступені распаўсюджанасці: індывідуальныя, калектыўныя, сацыяльныя, наводле крыніцы фарміравання: жыццейскія, данавуковыя, навуковыя, літаратурна-мастацкія і інш.

Вертыкальны кантэкст: глабальны і ўнутрытэкставы. Інтэртэкстуальнасць як важнейшая катэгарыяльная характарыстыка тэксту. Шырокае і вузкае разуменне інтэртэкстуальнасці. Прэцэдэнтныя тэксты як матэрыяльныя знакі інтэртэкстуальнасці. Ідыёмы, афарызмы, парэміі і іх прэцэдэнтнасць. Цытаты, алузіі, рэмінісцэнцыі як праявы інтэртэкстуальнасці.

Паняцце моўнай асобы. Вызначэнне структуры моцнай моўнай асобы.

РЭКАМЕНДУЕМАЯ ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. Гальперин, И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин; отв. ред. Г.В. Степанов. – Москва : Наука, 1981. – 138 с.
2. Бабенко, Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : учебник / Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин. – 4-е изд., испр. – Москва : Флинта : Наука. – 2006. – 496 с.
3. Валгина, Н.С. Теория текста: учебное пособие / Н.С. Валгина. – Москва : Логос, 2004. – 280 с.
4. Ивченков, В.И. Лингвистическая организация текста. В творческой лаборатории Владимира Короткевича / В.И. Ивченков. – Минск: БГУ, 2002. – 211 с.
5. Кобозева, И.М. Лингвистическая семантика: учебник для студентов факультетов филологического профиля / И.М. Кобозева. – Изд 7-е., испр. и доп. – Москва: ЛЕНАНД, 2021. – 360 с.
6. Кухаренко, В.А. Текст и его структура: учебное пособие / В.А. Кухаренко. – 2-е изд., стер. – Москва : Флинта, 2020. – 187 с.

7. Лепешаў, І.Я. Лінгвістычны аналіз літаратурнага твора: У 2-х ч. /ч. 2.: Навуч. дап. / І.Я. Лепешаў – Гродна: ГрДУ 2000. – 124 с.
8. Станкевіч, А.А. Лінгвістычны аналіз тэксту: вучэбны дапаможнік для студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі па спецыяльнасці 1-24 05 01 "Беларуская філалогія" / А.А. Станкевіч; Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны . – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2018 . – 198 с. – URL: <http://elib.gsu.by/handle/123456789/3657>
9. Тураева, З.Я. Лингвистика текста: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. / З.Я. Тураева. – М.: Просвещение, 1986. – 127 с.
10. Чернявская, В.Е. Лингвистика текста. Лингвистика дискурса : учебное пособие / В.Е. Чернявская. – Москва : Флинта, 2020. – 202 с.

Бібл.

ШНІС

М.В. Чарнявская 31.03.2023

Дадатковая

1. Бабенко, Л.Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа: учебник для вузов / Л.Г. Бабенко. – Москва : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. – 464 с.
2. Балущ, Т.В. Лингвоконцептуальный анализ художественного текста / Т.В. Балущ. – Минск : БГПУ, 2005. – 113 с.
3. Болотнова, Н.С. Филологический анализ текста : учебное пособие / Н.С. Болотнова. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва : Флинта : Наука, 2007. – 520 с.
4. Брандес, М.П. Стилистика текста. Теоретический курс : учебник / М.П. Брандес. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва : Прогресс – Традиция: ИНФРА. – М, 2004. – 416 с.
5. Гореликова, М.И. Лингвистический анализ художественного текста / М.И. Гореликова, Д.М. Магомедова. – Москва : Русский язык, 1983. – 124 с.
6. Іўчанкаў, В.І. Вобразнае слова ў прозе Уладзіміра Караткевіча : метафара, параўнанне, эпітэт / В.І. Іўчанкаў. – Мінск : БДУ, 2021. – 123 с.
7. Клюев, Е.В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция) : учебное пособие для вузов / Е.В. Клюев. – Москва: ПРИОР, 1999. – 272 с.
8. Ковалев, В.П. Языковые выразительные средства русской художественной прозы. – Киев: Изд-во «Вища школа», 1981. – 184 с.
9. Ковтунова, И.И. Поэтический синтаксис / Отв. ред. Н.Ю. Шведова / И.И. Ковтунова. – М.: Наука, 1986. – 206 с.
10. Колшанский, Г.В. Контекстная семантика / Отв. ред. Ю.С. Степанов. / Г.В. Колшанский – М.: Изд-во «Наука», 1980 – 148 с.
11. Левицкий, Ю.А. Проблемы лингвистики текста: Учебн. Пособие по спецкурсу, 2-е изд., перераб. и доп. / Ю.А. Левицкий. – Пермь; 2002. – 108 с.

12. Лингводидактические аспекты исследования текста: монография / [И.Ф. Нестерук и др.]. – Брест: БрГУ им. А.С. Пушкина, 2018. – 155 с.
13. Москвин, В.П. Методы и приемы лингвистического анализа / В.П. Москвин. – 4-е изд., стер. – Москва : Флинта, 2020. – 220 с.
14. Магомедова, Д.М. Филологический анализ лирического стихотворения: Учеб. Пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений. / Д.М. Магомедова. – М.: Издат. центр «Академия», 2004. – 192 с.
15. Метафора в языке и тексте / Отв. ред. В.Н. Телия. – М.: Наука, 1988. – 176 с.
16. Николина, Н.А. Филологический анализ текста: Учеб. Пособие для студ. Высш. пед. учеб. заведений / Н.А. Николина. – М.: Издат. центр «Академия», 2003. – 250 с.
17. Одинцов, В.В. Стилистика текста / отв. ред. А.И. Горшков. – Москва : Наука, 1980. – 262 с.
18. Папина, А.З. Текст: его единицы и глобальные категории: Учебник для студентов-журналистов и филологов. / А.З. Папина. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 368 с.
19. Солганик, Г.Я. Стилистика текста: Учеб. пособие. – М.: Флинта, Наука, 1997. – 256 с.
20. Стилистика: практическое пособие / сост. Е.В. Ничипорчик. – Гомель: Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины, 2020. – 46 с. – Режим доступа : <http://elib.gsu.by/handle/123456789/13828>
21. Чупрына, О.Г. Язык. Культура. Текст: учебное пособие / О.Г. Чупрына. – 2-е изд., стер. – Москва : Флинта, 2021. – 103 с.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЯ КАРТА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЫ

Нумар раздзела, тэмы	Назва раздзела, тэмы, заняткаў	Колькасць аўдыторных гадзін					Колькасць гадзін КСР	Формы кантролю ведаў
		Лекцыі	Практычныя заняткі	Семінарскія заняткі	лабараторныя заняткі	Іншае		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	<p>Тэма 1 Звесткі з гісторыі лінгвістыкі тэксту,</p> <p>1 Уводзіны, прадмет і задачы курса. Сувязь з іншымі дысцыплінамі. Узнікненне і развіццё лінгвістыкі тэксту. Крыніцы фарміравання ЛТ.</p> <p>2 Міждысцыплінарны характар ЛТ, уплыў на яе сумежных навук: псіхалогіі, філасофіі, кагнітыўнай лінгвістыкі, стылістыкі і інш.</p> <p>3 Размежаванне паняццяў тэорыі тэксту і лінгвістыкі тэксту. Раздзелы лінгвістыкі тэксту: семантыка, сінтактыка (граматыка), прагматыка тэксту.</p> <p>4 Тэкст як вынік маўленчай і мысленчай дзейнасці, кампаненты тэкстаўтварэння: аўтар (адрасант), чытач (адрасат), тэкст, адлюстраваная рэчаіснасць, моўная сістэма.</p>	2	-	-	-	-	-	

2	<p align="center">Тэма 2 Паняцце тэксту</p> <p>1 Агульнасеміятычнае і лінгвістычнае разуменне тэксту. Праблема дэфініцыі тэксту. Суадносіны паняццяў <i>тэкст</i> і <i>дыскурс</i>.</p> <p>2 Агульная і прыватная тэорыі тэксту, іх раздзелы. Раздзелы агульнай тэорыі тэксту – лінгвістыка тэксту, тэксталогія, стылістыка тэксту..</p> <p>3 Раздзелы прыватнай тэорыі тэксту – лінгвістычная паэтыка і літаратуразнаўчая тэорыя тэксту.</p> <p>4 Розныя падыходы да вывучэння тэксту. Лінгвацэнтрычны, тэкстацэнтрычны, антрапацэнтрычны (прагматычны, псіхалінгвістычны, кагнітыўны напрамкі).</p>	2	2	-	-	-	-	
3	<p align="center">Тэма 3 Асноўныя структурныя адзінкі тэксту</p> <p>1 Абзац. Кампазіцыйна-сэнсавы і экспрэсіўна-стылістычны прынцыпы падзелу тэксту на абзацы. Функцыі абзаца ў дыялагічным і маналагічным маўленні.</p> <p>2 Складанае сінтаксічнае цэлае. Празаічная страфа. Тыпы сувязі слоў у ССЦ — ланцуговая, паралельная і далучальная формы злучэння сказаў у іх.</p> <p>3 Паняцце рытміка-сінтаксічнай упарадкаванасці тэксту. Сінтаксічны паралелізм, паўторы, рэфрэны ў ССЦ.</p>	2	2	-	-	-	-	Падрыхтоўка паведамленняў
1	2	3	4	5	6	7	8	9
4	<p align="center">Тэма 4 Асноўныя ўласцівасці тэксту</p> <p>1 Тэматычнае адзінства тэксту. Разгорнутасць тэксту. Паслядоўнасць як адлюстраванне парадку размяшчэння элементаў зместу. Кампазіцыя тэксту.</p> <p>2 Звязнасць тэксту. Спосабы сэнсавай сувязі сказаў у тэксце. Структурныя сродкі сувязі</p>	2	2	-	-	-	-	

	<p>3 Цэласнасць тэксту. Камунікатыўнае, сэнсавае ітэматычнае адзінства як прадпасылкі стварэння цэласнасці тэксту.</p> <p>4 Завершанасць як інтэгрэтыўны параметр тэксту, падзельнасць і інтэграцыя. Кагезія як асобны від унутрытэкставых сувязей, сродкі кагезіі. Аўтасемантыя і сінсемантыя адрэзкаў тэксту</p>							
5	<p>Тэма 5 Асноўныя характарыстыкі тэксту.</p> <p>1 Інфармацыйнасць (катэгорыя, звязаная з падзеямі, працэсамі, фактамі). Віды інфармацыі.</p> <p>2 Мастацкі хранатоп. Катэгорыі рэальнага мастацкага часу, час ірэальнага свету. Катэгорыі рэальнай / ірэальнай мастацкай прасторы. Моўнае выражэнне тэмпаральнасці і лакатыўнасці.</p> <p>3 Персаніфікаванасць як катэгорыя тэксту. Мадальнасць і яе моўнае выражэнне.</p> <p>4 Статычнасць і дынамічнасць тэксту.</p>	2	2		-	-		Падрыхтоўка паведамленняў
6	<p>Тэма 6 Асноўныя катэгорыі тэксту</p> <p>1 Кантынуум як тэкставая катэгорыя.</p> <p>2 Рэтраспекцыя і праспекцыя як формы дыскантынуума. Імпліцытныя і экспліцытныя формы рэалізацыі рэтраспекцыі і праспекцыі.</p> <p>3 Напружанасць тэксту як успрыняцце тэксту. Розная ступень праяўлення напружанасці і сувязь яе з жанравай характарыстыкай тэксту.</p> <p>3 Вобразнасць тэксту. Сродкі стварэння мастацкіх вобразаў. Паняцце ідыястылю.</p> <p>4 Эстэтычнасць тэксту. Катэгорыя экспрэсіўнасці тэксту. Выяўленча-выразныя магчымасці моўных адзінак розных узроўняў.</p>	2	2		-			

7	<p>Тэма 7 Тэкст у сістэме моўных узроўняў</p> <p>1 Тэкставы ўзровень як вышэйшы ярус маўленчай сістэмы. Парадыгматычныя адносіны на ўзроўні тэксту.</p> <p>2 Сінтагматычныя адносіны паміж тэкстамі.</p> <p>3 Моўная стратыфікацыя тэксту, ягомоўныя ўзроўні.</p> <p>4 Змястоўна-фармальныя ўзроўні: ідэйна-эстэтычны, фабульны, жанрава-кампазіцыйны, кампазіцыйны, сінтаксічны, метрычны, рытмічны.</p>	2	2	-	-	-	-	Падрыхтоўка паведамленняў
1	2	3	4	5	6	7	8	9
8	<p>Тэма 8 Класіфікацыя тэкстаў паводле тэматыкі, формы прадстаўлення, пабудовы</p> <p>1 Тэматычная класіфікацыя тэкстаў.</p> <p>2 Класіфікацыя па структурных асновах тэксту і форме прадстаўлення.</p> <p>3 Тыпалогія тэкстаў па характары адлюстравання рэчаіснасці і па характары прадстаўлення інфармацыі.</p> <p>4 Характарыстыка тэкстаў па спосабе падачы чужога маўлення, па ўдзелу ў маўленні адной, дзвюх або больш асоб, іх жанрава-стылёвыя разнавіднасці.</p>			-	-	-	2	Падрыхтоўка паведамленняў
9	<p>Тэма 9 Класіфікацыя тэкстаў паводле функцыянальна-сэнсавай і стылёвай прыналежнасці</p> <p>1 Апісанне і яго віды – статычнае і дынамічнае. Функцыі апісання ў тэкстах рознай жанрава-стылёвай прыналежнасці.</p> <p>2 Апавяданне (аповяд). Аб'ектываванае (нейтральнае)</p>		-	-	-	-	2	Падрыхтоўка паведамленняў

	і суб'ектыўнае, эмацыянальнае апавяданне. Функцыянальная роля апавядання ў тэкстах рознай жанрава-стылёвай прыналежнасці. 3 Разважанне і яго роля ў тэксце. Асноўныя метады разгортвання матэрыялу ў разважаннях. Функцыянальна-стылёвая тыпалогія тэкстаў.							
10	<p>Тэма 10 Успрыняцце тэксту і дэкадзіраванне</p> <p>1 Паняцце прэсупазіцыі як інфармацыйнага фонду. Віды прэсупазіцыі і яе аснова. Роля фонавых ведаў ва ўспрыняцці тэксту.</p> <p>2 Вертыкальны кантэкст: глабальны і ўнутрытэкставы.</p> <p>3 Інтэртэкстуальнасць як важнейшая катэгарыяльная характарыстыка тэксту. Прэцэдэнтныя тэксты, ідыёмы, афарызмы, парэміі, цытаты, алюзіі, рэмінісцэнцыі.</p> <p>4 Паняцце моўнай асобы. Вызначэнне структуры моцнай моўнай асобы.</p>	2	2		-	-		Падрыхтоўка пведамленняў
Усяго гадзін: 34		16	14				4	

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЯ КАРТА ДЫСЦЫПЛІНЫ

(2-3 курсы завочнай формы атрымання адукацыі спецыяльнасці 1-21 05-01 Беларуская філалогія (па напрамках):

1-21 05 01-01 Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць)

Нумар раздзела, тэмы	Назва раздзела, тэмы, заняткаў	Колькасць аўдыторных гадзін					Колькасць гадзін КСР	Формы кантролю ведаў
		Лекцыі	Практычныя заняткі	Семінарская заняткі	лабараторныя заняткі	Іншае		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	<p>Тэма 1 Звесткі з гісторыі лінгвістыкі тэксту.</p> <p>1 Уводзіны, прадмет і задачы курса. Сувязь з іншымі дысцыплінамі. Узнікненне і развіццё лінгвістыкі тэксту. Крыніцы фарміравання ЛТ.</p> <p>2 Міждысцыплінарны характар ЛТ, уплыў на яе сумежных навук: псіхалогіі, філасофіі, кагнітыўнай лінгвістыкі, стылістыкі і інш.</p> <p>3 Размежаванне паняццяў тэорыі тэксту і лінгвістыкі тэксту. Раздзелы лінгвістыкі тэксту: семантыка; сінтактыка (граматыка), прагматыка тэксту.</p> <p>4 Тэкст як вынік маўленчай і мысленчай дзейнасці, кампаненты тэкстаўтварэння: аўтар (адрасант), чытач (адрасат), тэкст, адлюстраваная рэчаіснасць, моўная сістэма.</p>	-	-	-	-	-		

2	<p align="center">Тэма 2 Паняцце тэксту</p> <p>1 Агульнасеміятычнае і лінгвістычнае разуменне тэксту. Праблема дэфініцыі тэксту. Суадносіны паняццяў <i>тэкст</i> і <i>дыскурс</i>.</p> <p>2 Агульная і прыватная тэорыі тэксту, іх раздзелы. Раздзелы агульнай тэорыі тэксту – лінгвістыка тэксту, тэксталогія, стылістыка тэксту..</p> <p>3 Раздзелы прыватнай тэорыі тэксту – лінгвістычная паэтыка і літаратуразнаўчая тэорыя тэксту.</p> <p>4 Розныя падыходы да вывучэння тэксту. Лінгвацэнтрычны, тэкстацэнтрычны, антрапацэнтрычны (прагматычны, псіхалінгвістычны, кагнітыўны напрамкі).</p>	2		-	-	-	-	
3	<p align="center">Тэма 3 Асноўныя структурныя адзінкі тэксту</p> <p>1 Абзац. Кампазіцыйна-сэнсавы і экспрэсіўна-стылістычны прынцыпы падзелу тэксту на абзацы. Функцыі абзаца ў дыялагічным і маналагічным маўленні.</p> <p>2 Складанае сінтаксічнае цэлае. Празаічная страфа. Тыпы сувязі слоў у ССЦ — ланцуговая, паралельная і далучальная формы злучэння сказаў у іх.</p> <p>3 Паняцце рытміка-сінтаксічнай упарадкаванасці тэксту. Сінтаксічны паралелізм, паўторы, рэфрэны ў ССЦ.</p>	Самастойнае вывучэнне					Падрыхтоўка паведамленняў	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
4	<p align="center">Тэма 4 Асноўныя ўласцівасці тэксту</p> <p>1 Тэматычнае адзінства тэксту. Разгорнутасць тэксту. Паслядоўнасць як адлюстраванне парадку размяшчэння элементаў зместу. Кампазіцыя тэксту.</p> <p>2 Звязнасць тэксту. Спосабы сэнсавай сувязі сказаў у тэксце. Структурныя сродкі сувязі</p>	2		-	-	-	-	

	<p>3 Цэласнасць тэксту. Камунікатыўнае, сэнсавое ітэматычнае адзінства як прадпасылкі стварэння цэласнасці тэксту.</p> <p>4 Завершанасць як інтэгратыўны параметр тэксту, падзельнасць і інтэграцыя. Кагезія як асобны від унутрытэкставых сувязей, сродкі кагезіі. Аўтасемантыя і сінсемантыя адрэзкаў тэксту</p>						
5	<p>Тэма 5 Асноўныя характарыстыкі тэксту.</p> <p>1 Інфармацыйнасць (катэгорыя, звязаная з падзеямі, працэсамі, фактамі). Віды інфармацыі.</p> <p>2 Мастацкі хранатоп. Катэгорыі рэальнага мастацкага часу, час ірэальнага свету. Катэгорыі рэальнай / ірэальнай мастацкай прасторы. Моўнае выражэнне тэмпаральнасці і лакатыўнасці.</p> <p>3 Персаніфікаванасць як катэгорыя тэксту. Мадальнасць і яе моўнае выражэнне.</p> <p>4 Статычнасць і дынамічнасць тэксту.</p>	2			-	-	Падрыхтоўка паведамленняў
6	<p>Тэма 6 Асноўныя катэгорыі тэксту</p> <p>1 Кантынуум як тэкставая катэгорыя.</p> <p>2 Рэтраспекцыя і праспекцыя як формы дыскантынуума. Імпліцытныя і экспліцытныя формы рэалізацыі рэтраспекцыі і праспекцыі.</p> <p>3 Напружанасць тэксту як успрыняцце тэксту. Розная ступень праяўлення напружанасці і сувязь яе з жанравай характарыстыкай тэксту.</p> <p>3 Вобразнасць тэксту. Сродкі стварэння мастацкіх вобразаў. Паняцце ідыястылю.</p> <p>4 Эстэтычнасць тэксту. Катэгорыя экспрэсіўнасці тэксту. Выяўленча-выразныя магчымасці моўных адзінак розных узроўняў.</p>	Самастойнае вывучэнне					

7	<p>Тэма 7 Тэкст у сістэме моўных узроўняў</p> <p>1 Тэкставы ўзровень як вышэйшы ярус маўленчай сістэмы. Парадыгматычныя адносіны на ўзроўні тэксту.</p> <p>2 Сінтагматычныя адносіны паміж тэкстамі.</p> <p>3 Моўная стратыфікацыя тэксту, ягомоўныя ўзроўні.</p> <p>4 Змястоўна-фармальныя ўзроўні: ідэйна-эстэтычны, фабульны, жанрава-кампазіцыйны, кампазіцыйны, сінтаксічны, метрычны, рытмічны.</p>		2	-	-	-	-	Падрыхтоўка паведамленняў
1	2	3	4	5	6	7	8	9
8	<p>Тэма 8 Класіфікацыя тэкстаў паводле тэматыкі, формы прадстаўлення, пабудовы</p> <p>1 Тэматычная класіфікацыя тэкстаў.</p> <p>2 Класіфікацыя па структурных асновах тэксту і форме прадстаўлення.</p> <p>3 Тыпалогія тэкстаў па характары адлюстравання рэчаіснасці і па характары прадстаўлення інфармацыі.</p> <p>4 Характарыстыка тэкстаў па спосабе падачы чужога маўлення, па ўдзелу ў маўленні адной, дзвюх або больш асоб, іх жанрава-стылёвыя разнавіднасці.</p>	Самастойнае вывучэнне						Падрыхтоўка паведамленняў
9	<p>Тэма 9 Класіфікацыя тэкстаў паводле функцыянальна-сэнсавай і стылёвай прыналежнасці</p>	Самастойнае вывучэнне						Падрыхтоўка паведамленняў

	<p>1 Апісанне і яго віды – статычнае і дынамічнае. Функцыі апісання ў тэкстах рознай жанрава-стылёвай прыналежнасці.</p> <p>2 Апавяданне (аповяд). Аб'ектываванае (нейтральнае) і суб'ектыўнае, эмацыянальнае апавяданне. Функцыянальная роля апавядання ў тэкстах рознай жанрава-стылёвай прыналежнасці.</p> <p>3 Разважанне і яго роля ў тэксце. Асноўныя метады разгортвання матэрыялу ў разважаннях.</p> <p>4 Функцыянальна-стылёвая тыпалогія тэкстаў.</p>							
10	<p>Тэма 10 Успрыняцце тэксту і дэкадзіраванне</p> <p>1 Паняцце прэсупазіцыі як інфармацыйнага фонду. Віды прэсупазіцыі і яе аснова. Роля фонавых ведаў ва ўспрыняцці тэксту.</p> <p>2 Вертыкальны кантэкст: глабальны і ўнутрытэкставы.</p> <p>3 Інтэртэкстуальнасць як важнейшая катэгарыяльная характарыстыка тэксту. Прэцэдэнтныя тэксты, ідыёмы, афарызмы, парэміі, цытаты, алюзіі, рэмінісцэнцыі.</p> <p>4 Паняцце моўнай асобы. Вызначэнне структуры моцнай моўнай асобы.</p>		2	-	-	-		Падрыхтоўка пведамленняў
Усяго гадзін: 34		6	4				24	

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ